298
3

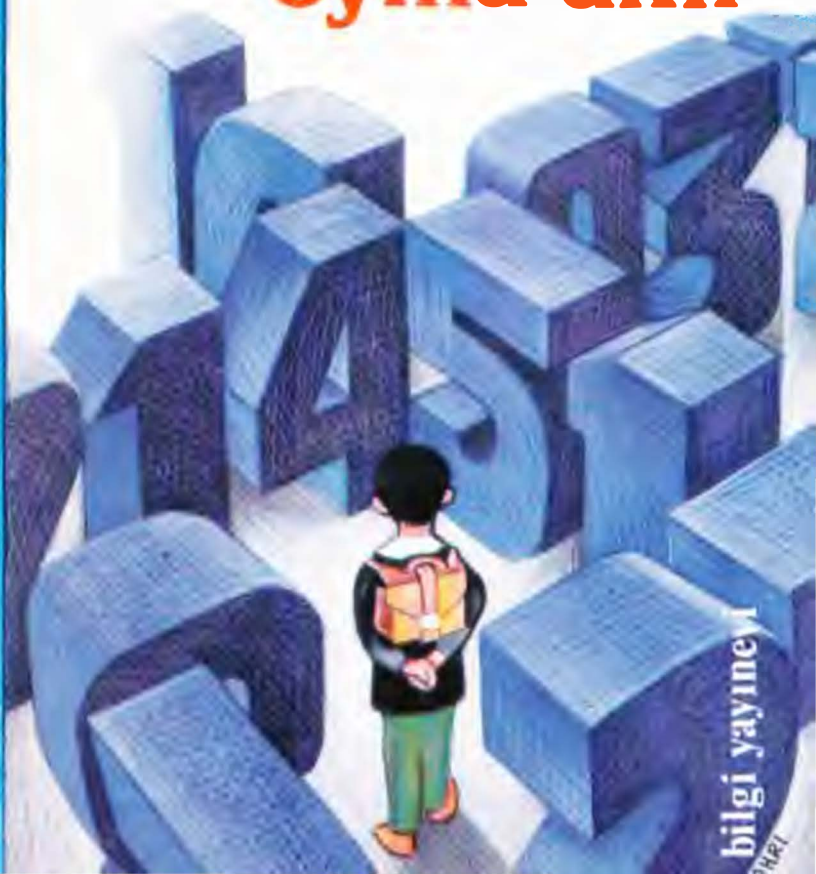
HALDUN TANER • koyma akıl oyma akıl

haldun taner

Düz Yazıları - 3

koyma akıl, oyma akıl

bilgi yayınevi

BİLGİ YAYINLARI: 298
HALDUN TANER, DÜZ YAZILARI: 3

Birinci Basım
Temmuz 1985

BİLGİ YAYINEVİ
Meşrutiyet Cad. 46/A
Telf : 31 81 22 – 31 16 65
Yenişehir - Ankara

Babıâli Cad. 19/2
Telf : 5 22 52 01
Cağaloğlu - İstanbul

HALDUN TANER

Koyma Akıl
Oyma Akıl

BİLGİ YAYINEVİ

kapak : fahri karagözoğlu

aslımlar basımevi - ankara
Telf : 31 87 52

İÇİNDEKİLER

Havaya Suya Dair	7
Sefiri Kebirler	11
Sansür Üzerine Anılar	15
Ortak Payda	20
Asıl Yaşlılar	24
Azıcık Aşım, Kaygısız Başım	28
Kendini Biricik, Vazgeçilmez Sanmak Gafleti	32
Dayanışma ve Vefa Duygusu Üzerine	36
Lozan Dedim De Aklıma Geldi	40
Seha L. Meray'a Mektup	44
Çevre Sorunu ve Başbakan'ın Son Genelgesi	47
Güzel Türkçe Konuşmak	51
En Büyük Eksiğimiz	55
Koyma Akıl, Oyma Akıl	59
Bursa'dan Gelen Bir Mesaj	63
Politika Güç Meslektir	67
Canlar Ölesi Değil	71
Hasta Adam Aşağı, Hasta Adam Yukarı	75
Geçmişin Oynadığı Oyun	79
Devlet Adamı Üslubu	82
İlk Dört Yılın Önemi	86
Milletin Vekili Olmak	90
Küçüklerin Eğitimi Üzerine	94
Hayırlı Çabalar	98
Çocuklar ve Biz	102
Dünkü, Bugünkü Bayramlar	106
İstanbul Türkçesi Nerdesin?	109
Dinlemek Üzerine	112
Salih'in Kuşları	115
Bir Kahve, Bir İnsan, Bir Tarih	119
Sözünde Durmak	123
Uğursuz Hafta	126
Hangi Yeni Hangi Eski	130

Diyalog ve Diyolog Üzerine 132
Felsefe, Bilim ve Politika 135
Her Anım Ayrı Önemi 138
Sonbaharda Kavak Yaprakları 141
Kutlu Olsun 144
Üç İstanbul 147
Yarışa Aynı Çizgiden Başlayamamak 150
Toplumu Çağımıza Çekmek 152
İlham Üzerine 155
Nergislere Bakarken 158
Caddelerin Kişiliği 161
Biz Heybeli'de Her Gece 164
Böyle Midir Yolumuzun Töresi 167
Helalar ve İnsanlar Üzerine 170
Yaş Yaşayan Yaşlanır 173
Su Yüzüne Çıkan Alerjiler 176
Dalgınlar ve Uyanıklar 179
Sağduyunun Uzağına Düşmemek 182
İki Bezgin, Bir Nikbin 185
Martı 189
Dış Gezi Hevesi 192
Koşmak Üzerine 195
Kırk Altı Yıl Sonra 198
Girizgâh Üzerine 202
Doğruya Doğru, Eğriye Eğri 205
Günü Değil, Yarını Kazanmak 208
Türk İnsanını (İç)sizlikten Korumak 211
Alkış Üzerine 214
Demokrasi Kuru Bir Etiket Değildir 217

HAVAYA SUYA DAİR

Herkesin gözü ve kulağı haberlerden, dizilerden, reklamlardan çok, hava raporlarında... Yarınki yazgımız kara kış mı, yoksa ılık hava mı olacak?

Dersaadete ilk defa gelen bir yabancı, Sefiri Kebir Cevdet Paşa'ya,

«İstanbul'un iklimi nasıldır paşam» diye sormuş.

Hazretin verdiği cevap mesel haline gelmiştir:

«O hiç belli olmaz ekselans» demiş. «Poyraz eser kış olur, lodos eser yaz olur.»

Bir bakıma iyi ki de eser. Ya maazallah esmese, rüzgâr yoksulu Ankara'dan daha da pis olurdu dört milyonluk şehrin havası.

Hüseyin Rahmi Gürpınar üstadımızın «Gul Yabani» adlı romanında, iki hayta, parasına ve evine konmak istedikleri varlıklı bir kadını ve iki kalfasını deli etmeye karar verirler. Eşasların üzerine çıkıp, megafonla seslerini büyütüp cin kılığına girerek akılları zaten teyel ipliği ile iğreti duran zavallıları, acayip bulmacalar sorup sınarlar. Bunlardan biri şöyledir:

«Alemdağı'nı Yeşilköy'e, Çamlıca'yı da Kuruçeşme'ye getirseler Kızkulesi ne tarafa düşer?»

Buna benzer uyumsuz tekerlemelere eski meddah anlatılarında da rastlanılır. Rahmetli dostum Refik Halit Karay, kim bilir belki de bunlardan esinlenip, muhayyilesini Marmara haritası üzerinde gezdirmiş olmalı ki, şu varsayımda bulunurdu:

«Uludağ şimdiki yerinde değil de Çamlıca'

nın yerinde olsaydı siz seyreyleyin İstanbul'un iklimini,» derdi. «Cannes'a, Nice'e, Riviyera'ya taş çıkartan ebedi bir bahar yaşardık.»

İyi mi olurduk acaba? Pek sanmam. İstanbul'a, bu Bizanslı fettaneye, günü gününe uymayan o kaprisli hali daha yaraşmaz mı? O öyle bir fettanedir ki, pisliği, rüküşlüğü bile yakışır haspaya... Güzelliğine, inceliğine halel getirmez.

Onu seven ona karşın sever. Büyük sevgililer gibi... Bu arada iklimini de seve seve sineye çeker. İster yaz ortasında beklenmedik ahmak ıslatanı ile bizi nezle etsin, ister kış ortasında da mavi göğü ılık güneşi ile bize yazdan bir öpücük iletsin.

İklim, iklim diyoruz. İklim sözünün özgeçmişini kazırsak karşımıza Latince *klimatis;* Yunanca *klima* kökenleri çıkıyor. Klima, kürre üzerinde belli bir yerin güneşe kıyasla meylini belirten bir kelime imiş ilkin. Bugün ise daha başka verileri kapsıyor. O belli yerin rutubeti, basıncı, rüzgârları, ısısı, kuruluğu, çevrenin topografyasına göre açık ya da kapalı oluşu, denize yakın olup olmadığı, yüksekliği ve bunların oluşturduğu hava koşullarının tümü... Bu koşullara göre, iklimler, nordik iklim, sıcak iklim, Akdeniz iklimi, yayla iklimi vb. gibi etiketler alır olmuşlar.

İklim kelimesi giderek coğrafi bir deyimi de aşıp daha genel bir anlam kazanmış. Biri «Ben bizim dairedeki ruhi iklimde verimli olamam» dediği zaman André Maurois «Aşk gelişmek için yumuşak ve ılık bir iklim ister» dediği zaman ruhi çevresinin de kişiye fizik iklimi kadar etkili olduğunu kasteder.

Yurdumuzun sayısız nimetlerinden biri de aynı anda dört mevsim iklimini içermesidir. Batı sahillerimiz başka, güney bölgemiz başka,

Marmara başka, Trakya başka, Karadeniz başka, doğu illeri başka başka iklim şarkıları söylerler. Birinde ilkbahar, öbüründe yaz, bir başkasında kara kış yaşarsınız. Emektar payitaht, mikrokozmosunun, mikro kliması olarak her telden çalmayı belki bundan ötürü benimsemiştir. Kadıköy ve Anadolu sahili onun Riviyera'sıdır. Adalar Caprisi; İschiyası, Okmeydanı, Etiler ya da Kireçburnu rüzgârlara açık Kuzey Kutbu...

Kireçburnu dedim de, rahmetli Ömer Seyfettin'in bir hikâyesini hatırladım. Birinci şahıs üzerine yazılmış bu hikâyede yaşını başını almış artık uslanması gereken bir hikâye kahramanı —o tarihte bu yaş kırk beşmiş, bakın dünya nereden nereye geldi— evet böyle bir zat, haline bakmaz, on sekiz yaşında adalar güzeline âşık olur. Nerdeyse evlenmeye kalkacak. Yakın dostu Camisap —Ali Canip herhalde— onu bu bahar çılgınlığından kurtaramayacağını anlayınca, bir hafta kadar Kireçburnu'na gidip dinlenmesini, meseleyi bir kere daha düşünmesini salık verir. Bir hafta boyu, duvarlarda, pencerelerde buuu... diye öten Karadeniz poyrazının karşısında istihareye yatan kahraman, aynı dost kendini yoklamaya geldiğinde eski coşkulu âşık değildir artık. Romatizma sancılarının ortasında her yeri ağrıyan, yaşının olanca ağırlığını duyan bir yarı ihtiyardır.

Böyledir insanoğlu, bir ayaz, bir buzlu rüzgâr, bir yağışlı hava onun içini de kapar, yaşlandırır, ama bir sıcak köşe, mavi bir gök ve odaya güleryüzlü bir konuk gibi giren güneş ışığı onu birden ada güzellerine âşık ediverir.

Le Verrier adındaki ünlü Fransız meteorologun hikâyesini bilir misiniz? Üstat, asık bir yüzle ertesi günkü meteoroloji raporunu yazıyormuş. «Rüzgâr kuzey ve kuzeydoğudan şiddetini daha da artırarak esecek, hava sıcaklığı eksi

ikiye düşecek, tüm bölgeleri içine alan yağışlı hava sulu kara dönüşecek.»

Babasının omzu üstünden yazdıklarına göz atan kızı hüzünle dudaklarını büzmüş:

«Ne yazık,» demiş, «yarın benim yaş günüm babacığım. On sekizime basıyorum.»

Le Verrier, durmuş sonra rapora şu cümleyi eklemiş:

«Zaman zaman güneş de açacak...»

Güneşli günleriniz çok olsun sevgili okurlarım.

Olmasa bile içiniz güneşli olsun.

11 Mart 1971

SEFİRİ KEBİRLER

Kayhan Sağlamer'in Milliyet'teki dizisini izlediniz mi?

Eski sefiri kebirleri bir bir bulmuş, anılarını sergiledi. Ne güzel fikir. Eski sefiri kebirlerimizin çoğunu yakından tanırım. Ya sınıf arkadaşım olurlar, ya dostum. Bazıları da benden küçüktür, onları da okuldaş olmaktan tanırım. Her biri gün görmüş yaş yaşamış insanlardır. En azından bir ya da iki yabancı dil bilirler. Ömürleri hep büyük merkezlerde, kordiplomatik arasında, ünlü devlet adamları çevresinde geçmiştir. Bazılarının sağlam kültürü vardır, olmayanlar bile ister istemez bu çevrelerin içinde öyle olmanın, öyle görünmenin hiç değilse değerini öğrenmişlerdir. Meslekleri gereği adab erkân bilirler. Her konu üzerinde hiç değilse beş dakika konuşabilecek bir çok yanlılık da edinmişlerdir. Kadınlara karşı nazik olmanın, erkekleri dikkatle dinler görünmenin sanatına varmışlardır. Büyük gaflar yapmazlar. Ölçülü konuşur, ölçülü yazarlar. Bakımlıdırlar. Temiz giyinirler. Nerde ne giyinilir, bilirler. Bilmeyenleri alaya almamanın da centilmenliğin şanından olduğunu öğrenmişlerdir. Hasıh, seçme, eleme insanlardır. Hele bizim gibi yoksul bir toplumda bu dış görgü ve kültüre, bu uygar seviyeye ulaşmak şansına erdiklerine bakarak kendilerini çok da mutlu saymamıza her halde itiraz etmezler. Diyeceğim şu ki, iyi yetişmiş, seviyeli ortamlarla temasta oldukları için kendilerini daha da geliştirmiş ve yedi düvele karşı milletimizi temsil etme şerefine varmış bu seçme insanlar, emekli olunca birden unutulurlar. Onların onca

tecrübe ve vukufları da onlarla birlikte unutulur. Onlar da kalan zamanlarını briç partilerinde, dost toplantılarında ya da alışık oldukları Avrupa'ya yılda bir yapacakları gezilere harcarlar. Günden güne daha da unutularak.

Sağlamer iyi gazetecidir. Hep ilginç röportaj konuları yakalar. Dostuzdur. Selamlaşırız. Hatta bir ara ortaklar arasında bir iç itilaf döneminde büyük yetki ile, Cumhuriyet'in başına genel yayın müdürü olarak getirildiğinde, bana bu gazetede çok saygın bir köşe teklif etmek teveccühünde de bulunmuştu da benden, Nadir Nadi'siz bir Cumhuriyet'te tek satır yazı yazamayacağım cevabını almıştı. Evet ne diyordum; Sağlamer bu sefer de yine güzel bir dizi ile okurlarının karşısına çıktı. Dediğim gibi gitmiş eski sefiri kebirlerimizi köşelerinde bulmuş, onların zengin anı dağarcığından hiç bilmediğimiz yeni anekdotlar, olaylar derlemiş.

Sayın Turgut Menemencioğlu, İsmet Paşa'mızm Churchill'i nasıl tersoya düşürdüğünü anlatıyor. Dostluğu ile övündüğüm Muharrem Nuri Birgi, İngiltere Kraliçesi ile atlar konusunda nasıl konuştuğunu o eşsiz spritüel üslubuyla anlatıyor. Sayın Orhan Eralp süperdiplomat Numan Menemencioğlu'nun özelliklerini, dolayısıyla meziyetlerini, sergiliyor. Sağlamer her eski sefiri kebirimizi bulamamış. Ama buldukları yeterince doyurucu anılarla yüklü... O gidip sormasa, belki bu güzel belgeler birkaç yakın dosttan başkasının malumu bile olmayacak. Eli kalem tutan bir iki eski büyükelçimiz oturdular anılarını yazdılar. Beyaz üstüne siyahla bir doküman bıraktılar. Ne güzel bir şey. Batıda bu bir anane halini almıştır. Yoğun olayların ortasında o dönemleri uyanık olarak geçiren devlet adamları hayhuy içinde bile, günlük tutarlar. İlerde emekliliklerinde hem kendileri, hem ortamları hakkında bir çeşit nefis muhasebesi yapmak zorunluluğunu duyarlar. Bizde bu âdet pek

gelişmemiştir. Elli yıllık dostum Sayın Zeki Kuneralp Avrupalı diplomatlar gibi meslek hayatı boyunca günü gününe tuttuğu notlardan güzel bir anı kitabı çıkardı. Bir ikincisini hazırlamakta idi. Belki onu da bitirmiştir.

Bir başka büyükelçi de, belli bir dönemin anılarını tefrika etti. Diplomatlarımıza bu yolda ilk örnek olan rahmetli Feridun Cemal Erkin olmuştu. Öbürküler de bunu yapsalar, hem şu emeklilik günlerinde kendilerine güzel bir uğraş bulmuş, hem geçmişi yeniden yaşamış, hem de siyasi edebiyatımıza yeni dokümanlar hediye etmiş olurlar.

Emekli büyükelçilerin pasif emeklilik yaşamına baktıkça, hep şunu düşünürüm: Kaliteli, tecrübeli eleman eksikliği çeken ortamımızda her biri ayrı bir değer ifade eden bu yetişmiş insanlardan acaba nasıl yararlanılabilir? Avrupa Fakültelerinde nasıl emekli olan profesörlere heritus payesi verilir ve araştırmalarına yine fakültede devam etmeleri sağlanırsa, tecrübelerinden yararlanılabilecek değerli elçilere de yine Dışişlerinde aktif müşavirlikler vermek ilk akla gelen yoldur. Diplomasinin belli bir alanında âdeta uzmanlaşan, olgun bir elemanın us hocalığına her zaman ihtiyaç duyulabilir.

Ben, bir emekli büyükelçi için en uygun uğraş olarak, günlük gazetelerin dış siyaset yazarlığını görürüm. Üç emekli elçi dostum daha da iyisini ve önemlisini buldular. Gittiler Dışişlerinin İstanbul'daki eski ve karmakarışık evrak arşivini sistematik bir şekilde düzenlemek için gönüllü bir hizmete talip oldular. Haftanın belirli günleri birleşip oraya gidiyor ve çok yararlı bir iş yapmanın tatmini ile eve bir başka dönüyorlar. Biz yaşlarda insanlar için yararlı olabilmekten üstün bir zevk var mıdır?

Bugünlerde bir başka büyükelçi de emekli arkadaşlarına katıldı Strassburg'daki Avrupa Konseyinde Türkiye'yi temsil eden Semih Cün-

ver de emekli oldu. Her ödevinde başarısı ve esprisi ile iz bırakan Günver,bir süre de Dışişleri Kültür Dairesini yönetmişti. Bu daireyi çok aktif ve ağırlığı olan bir daire haline ilk getiren o oldu. Kültür Dairesi Genel Müdürlüğünde çok hevesle ve heyecanla çalıştı. Onun zamanında Türkiye, uluslararası fuarlara katıldı. Türk ressamları dünyaya tanıtıldı. Folklor ekipleri dışarı yollandı. Takdir topladı. Günver bu genel müdürlükte tam bir kültür adamı olarak cesur ve ne istediğini bilen atılımlar yaptı. Geçende emekliye ayrılışı üzerine hakkında bir yazı yazan ve Strassburg'daki vazifesinin ne kadar zor olduğunu belirten Mehmet Ali Birand, onun Kültür Dairesindeki icraatının Strassburg'daki ödevinden daha az zor olmadığını elbet bilir. Ama yazısının kapsamı gereği, bu yanını mecburen belirtmediği için, onu da ben burada yerine getirmiş olayım. Ben onu bu vasıfları ile, hep ideal bir kültür bakanı adayı olarak görürdüm. Şimdi emekli olunca böyle aktif bir insanın boş oturması bana çok aykırı gelir. Gün günden çoğalan kültür vakıflarından birinin başına geçse ne iyi olur.

Hasılı sade emekli sefiri kebirlerimizin değil, her iyi yetişmiş aydınımızın da pasif emekliliğe geçmesi, bana çok ters geliyor. Bu yurtta yapacak o kadar çok şey var ve bunu yapacak yetişmiş insan o kadar az ki, bu konuya ciddiyetle bir el atmak çok yerinde olur. Emeklilik yurda ödev borcunun bittiği nokta olmaktan çıkarılmalı, yararlı olmanın yaşı ölüme kadar uzatılmalı.

13 Şubat 1973

Heidelberg Üniversitesinde İktisat okuduğum yıllarda, hobby olarak boş zamanlarımda İbsen'in «Bir Halk Düşmanı» adlı piyesini çevirmiştim. Yurda döndükten on yıl sonra bu müsveddeler bir gün elime geçti. Oturdum temize çektim, Muhsin Ertuğrul'a götürdüm. Sahnede çok alkışladığım üstatla ilk karşılaşmamdı. «Ne iyi etmişsiniz» dedi. «İbsen'in en beğendiğim eserlerinden biridir.» Çeviriyi elimden kıymetli bir şeymiş gibi aldı. «Yeniden oynamak iyi olur,» dedi. «Ama bildiğim kadarıyla, Matbuat Umum Müdürlüğünde bir yasak eserler listesi vardır, 'Bir Halk Düşmanı' o listenin başlarında yer alıyordu, umalım ki o listenin geçerliliği kalkmıştır.» Aradık, sorduk. Listede bazı değişiklikler olmuştu, ama «Bir Halk Düşmanı» yine başlardaki yerinde duruyordu. Sansürle ilk karşılaşmam böyle oldu.

1949'da telif bir piyes yazmıştım: Günün Adamı. Muhayyel bir ülkede gayretkeş bir parti genel sekreterinin, sınıf arkadaşı olan haysiyetli bir bilim adamını kandırıp kendi partisinin bir listesinde liste başı ve sonra bakan yapması ile başlayan oyun, salt bilimsel mantık ve ahlaka dayanan profesörün politikada karşılaştığı düş kırıklıklarını bir trajikomedi halinde sergiliyordu. San Fransisko konferansında müttefikler safında yer alabilmenin ödünü olarak, o tek parti sisteminden demokratik çok parti sistemine geçtiğini belgelemek için hilesiz bir seçim yapmış olan Türkiye, çok partili demokrasinin o sırada simgesi olan Demokrat Partiyi iktidara getirmişti. Bu parti kendini iktidara getiren de-

mokratik rejime henüz dört elle bağlı idi. Tahkikat komisyonu gaflarına başvurmaktan çok uzaktı. Ülkede liberal bir hava esmekte idi. Buna karşın Şehir Tiyatrosu repertuvarına alınan ve başrolü üstlenen Raşit Rıza'nın, «Bir sezon boyu oynanır» umudunda olduğu oyun, tüm rol dağıtımı yapıldıktan sonra, tam provaların başlayacağı sırada zamanın Vali ve Belediye Reisinin bir emri ile sahneden indirildi. Ülkenin sayılı aydınlarından olan bu ordinaryüs Vali ve Belediye Reisinin o tarihte böyle bir veto hakkı vardı. Onu ilk defa «Günün Adamı»na karşı kullanışı, basında büyük gürültü kopardı. Başta o zamanki Dünya gazetesi ve eleştirmen Adnan Benk olmak üzere tüm tiyatro eleştirmenleri yazarlar, aydınlar bu karakuşi karara karşı çıktılar. Bu davranışın gerekçesini öğrenmek için kendisinden randevu istediğim Vali, hiç oralı olmuyordu. Gazetecilerin sorularına da cevap vermemesi karşısında herkes çeşitli yorumlar yakıştırmaya başladı. İktidardaki kabinede değerli bir profesör vardı. Muhalefete düşmüş halk partisinin en parlak adamlarından biri de değerli bir devletler arası profesörü idi. Ayrıca Vali de bilim adamı idi.

Piyesin onlarla bir paralele yol açacağından mı korkulmuştu? Oysa piyesteki profesör, piyesin tek temiz adamı olarak hiç mi hiç küçültülmüyordu.

Profesör Vali, nihayet bir gün beni çağırttı. «Sizinle bir Vali ve yazar gibi değil, bir profesörle bir asistan gibi —o devirde asistandım— konuşalım» dedi.

Bu hiyerarşik hatırlatmadan sonra, kamu ve basın tarafından desteklenen heyecanlı yazar rolümden çıkıp, onu dikkat ve saygı ile dinleyen asistan rolüme girdim. Dedi ki: «Eseri okudum. Şahsen beğendim. Ama biz demokrasiyi millete yeni yeni sevdirmeye çalışıyoruz. Siz tutmuş onun kulis arkasını, kirli çamaşırlarını teşhir ediyorsunuz. Doğru bile olsa şu sıra sakıncalı.» Ben de, «Oyunda demokrasi düşmanlığı

yoktur, tersine onu yozlaştıran kulis entrikaları teşhir ediliyor» dedim. Hasılı anlaşamadık. Ama Vali basındaki kampanyanın durması için nedense oyunu benim kendi arzumla geri almamı istiyordu. «Bu isteğinizi hemen bugün tiyatroya gidip eserimi çekerek gerçekleştireceğim. Ama hiçbir kuvvet onu başka bir tiyatroda oynatmama, böyle bir tiyatro bulamazsam kitap halinde bastırmama engel olamaz. Yoksa ona da mı mani olacaksınız?» dedim. «Tabii bastırabilirsiniz» dedi. «Ha bastırıp açıklamışım ha oynatıp açıklamışım ne farkı var?» dedim. İşte o zaman ömrü billah kulağımdan çıkmayan şu vecize ile karşılaştım: «Kitabınızı aydınlar alır okur. Ama tiyatroyu aydın olmayanlar da seyreder.»

O zaman anladım ki sayıları zaten az olan Intelligenzia'dan korkmuyordu. Ama tiyatro amplifikatörü ile büyük kitlelere gidebilecek piyesin yarı aydın ya da hiç kültürsüz kalabalıklardaki ters tepkisinden endişe ediyordu.

Sansürle, hem de ülkenin en üst düzeyindeki bir aydının ağzından ikinci temasım da böyle oldu.

Dediğimi yaptım. Piyesi bastırdım. Genel olarak piyes bizde çok okunmaz, ama bu yasak edildiği için kapış kapış rağbet gördü. Yıllar sonra sayesinde iktidara geldikleri demokrasiye ihanet eden Demokratlar da 27 Mayısta iktidarı subaylara bırakmak zorunda kaldılar. Yasak oyunum bu rejimde aklandı, Ulvi Uraz onu ramp ışığına çıkardı.

1966 seçimleri sırasında Şehir Tiyatrosu, «Eşeğin Gölgesi» adlı bir oyunumu oynuyordu. Lukianos'un antikitede geçen bir öyküsünü bir orta çağ masalı olarak işleyen bu oyunum da sakıncalı görülerek sahneden indirildi. Zamanın iktidarı, tesadüfen seçim öncesine rastlayan bu oyunun kendine düşman bir partiye seçmen kazandırdığı zehabına kapılmış olacak ki, partisinin gazetelerinde hakkımda bir iftira ve ihbar

kampanyasına girişti. Bunun sonucu adliyeye verildim. Savunmamı üstlenen Apaydın kardeşler, aleyhime girişilen bu safsatanın kökenlerini bir bir mahkemeye serdiler. Aklandım.

Bu da sansürle bir üçüncü karşılaşmam oldu.

Saf ve mazlum vergi mükellefi Vicdani ile onun mahalle arkadaşı yüze gülücü her dönemde dört ayak üstüne düşen mahalle arkadaşı Efruz'un, Meşrutiyetten bugüne hayat hikâyesini sergileyen «Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım» adlı piyesim, yurtta bini aşkın defa oynandıktan sonra, televizyon oyunu haline getirilince yasaklandı. Televizyon filminde piyestekinden fazla hiçbir şey yoktu. Belki eksik vardı. Ama televizyonun tiyatrodan daha büyük bir yayıcı olması, her halde ilgililere bu kararı aldırmış olacaktı.

Bu da sansürle dördüncü temasım oldu.

Bir zamanlar yönettiğim ve oyunlarının çoğunu bizzat yazdığım Kabare Tiyatrosunda da 1960 Sıkıyönetim döneminde yine sansürle karşılaşmalarımız oldu. Repertuvar denetimi ve ön uyarı şeklindeki bu müdahaleler sanatla, dramaturgi ile ilişiği olmayan merciler tarafından geliyor ve tabii hız ve heves kesici oluyordu. Bu yüzden bir sıkıyönetim dönemini yabancı yazarlarla geçiştirme yolunu tuttuk. Ionesco'nun, «Gergedan»ını Kabare oyunu olarak sahneledik. Hoşlanılmayan gerçekleri biz değil de yabancılar söyleyince dokunmuyorlardı. Hasılı, bu işin bir tutarlılığı, ipe sapa gelir yanı yoktu.

Sansür işte geldi çattı, bugünün de sorunu olarak yine karşımıza çıktı. Bunca yıllık şahsi tecrübeme dayanarak söyleyebilirim ki, sansürcülerin ölçütleri çok değişkendir. Bir dönem, bir önceki dönemin yasakladığını aklar. Öbür dönem onun akladığını yasaklar. Sansürün değer

yargıları sanatın, düşüncenin, bilimin, gerçeğin yasalarına uymaz; çoğu zaman bunlarla çelişki halinde olur. Çünkü sansürü uygulayanlar, sanat ve fikir adamı değil, politik iktidarların kontrol memurlarıdır. Bu bakımdan dünyanın neresinde olursa olsun, zaman, bu tutarsızlığı ortaya er geç çıkarır, tu kaka edilen eserler er geç eski tahtlarına geçer otururlar. Ismarlama sanat, güdümlü sanat sevdası ancak bu konuda bilgisi tecrübesi olmayanlardan sadır olabilir.

Her şeyimizde örnek aldığımız Atatürk'ün bu konudaki toleransını neden görmezlikten geliyoruz. O Atatürk ki, «Basın özgürlüğünün en iyi panzehirini yine basın özgürlüğünde» bulmuştur. Demokrasi bu demektir. Çokseslilik demektir. Başkasının düşüncesine saygı göstermek demektir. Bilime, sanata, basına kendi düşüncesini, değer yargısını, zevkini empoze etmeye kalkmama olgunluğu demektir. Bunsuz demokrasi olmaz. Olur diyenler, ancak kendini aldatır. Sansür sağlam rejimlerde, kimsenin aklına dahi gelmeyen bir korku psikozunun simgesidir. Sanata, bilime, yaratma ve arama özgürlüğüne karşı konulmak istenen bir korku barikatıdır. Hiçbir zaman, hiçbir yerde tutmamıştır. Düşüncenin özgürlüğünü önleyememiştir. Ancak bir süre için rahatsız etmiş sonra alanı, kutsal düşünce özgürlüğüne bırakıp gitmiştir. O düşünce özgürlüğü ki, onsuz ne sanat, ne bilim, ne kültür, ne de uygarlık olur.

21 Şubat 1973

Demokrasi —tabii kasdettiğimiz kurallarına göre oynanan demokrasi— devlet yönetiminde neden yine de en ehvenişer rejimdir? Çünkü insana insan değeri ve saygınlığı verir de ondan. Çünkü düşünce özgürlüğüne olanak tanır da ondan. Çünkü her teze bir antitezle karşı gelinmesini, dolayısıyla, daha olgun bir senteze varılmasını sağlar da ondan.

Gandhi, «İnsan ilişkilerini yönetmesi gereken altın kuralın karşılıklı anlayış ve tolerans duygusu olduğunu» söylediği zaman ne kadar haklı idi. «Çünkü» diyordu, «herkesin aynı şekilde düşünmesi olanak dışıdır. Her birimiz değişik açılardan gerçeğin ancak bir yanını görebiliriz.»

Tartışma bu bakımdan demokratik rejimlerin zorunlu bir öğesidir. Her ülkenin kaderi karşıt görüşlerin çarpışmasından sonra alınacak kararlara bağlıdır. Gerçek demesek bile ortak çıkar bu zıtlıkların sürtüşmesinden sonra saptanır. Sanırım, Cenap Şahabettin, bunu o zamanın diliyle şu edibâne cümle ile özetlemişti: «Barika-yı hakikat müsademeyi efkârdan doğar.»

Tartışma, kadın erkek eşitliği çağında günlük aile sorunlarından başlayıp, apartman kiracıları yönetim toplantısına, okul aile birliğine, spor kulübü, şirket hissedarları kongrelerine, belediye meclisi, Büyük Millet Meclisi, Birleşmiş Milletler Parlamentosu müzakerelerine, süper devletlerin zirve toplantılarına kadar her yerde demokrasinin baş öğesi, baş çağrışımı olarak sayılagelmektedir.

Tartışmaların verimli olabilmesi, yararlı bir yere varabilmesi ancak uyuşma ile, eski deyimiyle asgari müştereklerde birleşme ile kabildir. Şu günlerde bizde de, partilerarası, dış politika, iç politika, malî politika alanlarında sık sık adı geçen asgari müşterek terimi aslında, hep bildiğiniz gibi, bir matematik terimidir. Öz Türkçesi de, ortak payda olan bu terim üzerine küçük bir fıkra anlatabilir miyim?

Adamın biri gecenin geç saatine kadar harıl harıl çalışan ortaokul öğrencisi oğluna soruyor:

«Ne çalışıyorsun oğlum?»

«Ortak paydayı arıyorum babacığım.»

«Onu okulda bize de az mı aratmışlardı. Demek hâlâ bulamamışlar. Allah kolaylık versin.»

Bu eski fıkra bizdeki verimsiz ve sonuçsuz demokratik tartışmalara ne kadar uyuyor. Bizler, demokrasi karikatürü olan İkinci Meşrutiyetten bu yana demokratik olduğunu iddia eden her dönemimizde şu ortak paydayı bir türlü bulamadık gitti. Allah için güzel kapışıyoruz, birbirimize kara çalmakta üstümüze yok. Ama tartışmadan beklenen olumlu ve yapıcı sonuca varmak söz konusu olunca orada bir arpa boyu yol alamıyoruz. Çünkü kara çalma kolaydır, öfke baldan tatlıdır ve kışkırtılar, en kabız kafalara bile ilham verir, en kilitlenmiş talakatleri açar da, zıtlıklar içinden ortak yanları bulup çıkarmak onları uyuşturmak kolay değildir. Bu iş bir fikir disiplini, bir düşünce sistemi, bir sentez yeteneği ister ki, bu bizde pek yok. Bunun dışında, sinirlerine egemen olmak, sabırlı olmak, parlamamak, duygusal feveranlardan uzak kalmak, hassası da bizde çok eksik. Hele bir konu üzerinde konuşulurken duvara sıkıştırılınca konuşmayı o konunun rayından çıkarıp, en olmayacak alanlara kaydırma demagojisinde dünyaya taş çıkartabiliriz.

İnsanoğlu yaşamı boyunca, eşi ile, çocuğu ile, amiri ile, madunu ile, ortağı ile, derneği ile,

sendikası ile, az ya da çok oranda, bir ortak payda pazarlığına zorlanmış durumdadır.

Ortak paydaya varmak için ise, Gandhi'nin dediği gibi, «Karşınızdakini anlamak ona hoşgörü gösterebilmek, yani öyle bir özveri olgunluğuna varabilmek gerekir.» Bu ise alçakgönüllülük ister. Alçakgönüllülük ise ermişliğin bir aşamasıdır. Çevrenize bakın, en büyük devlet adamlarından, en basit apartman yöneticisine kadar çoğunun, kompleksli, iddiacı ve dediğim dedikçi olduğunu müşahede edeceksiniz. Kompleksli olan insan bu aşağılık duygusunu örtmek için inadına yüksekten atar. Megalomaninin kökeninde çoğu zaman aşağılık kompleksi yatar.

Geçen hafta Mete Akyol, sütununda, nefis bir özdeyiş ve bir de bu konuda manzume yansıtmıştı.

«İnsanlığın kurtuluşu bir sözcükteki bir harfi değiştirmek gibi, kolay bir işlemde gizlidir. Ben sözcüğünün B harfini S yapın,» diyen ve imzasını dahi vermeyecek bir alçakgönüllülüğe ulaşan bu iki zat anlatmak istediğimizi ne güzel dile getirmişler. Ne var ki, o iki harfi kâğıt üzerinde değiştirmek kolay da, gerçekte güç, hem de çok güç. Beni, sen yapan, alçakgönüllülüğü doruğuna çıkaran herkesle kolayca ortak paydaya varan Zen budizmi ermişlerinden Chao Chou'yu, Yen Kralı ziyarete gelmiş. Chao Chou, yerinden bile kalkmamış. Ertesi gün bir general ziyaretine gelmiş. Chao Chou, ona daha bir saygı göstermiş. Genç rahipler ustaya bunun nedenini sorduklarında, Chao Chou, şu cevabı vermiş:

«Yüksek rütbeli biri önünde istifimi bozmam. Orta dereceli birine ayağa kalkarım. Halktan biri gelirse kapıdan karşılar, kapıya kadar geçiririm.»

Bu Koan'ı her hatırlayışımda Chao Chou'nun büyük bir hizalama ustası olduğunu düşü-

nürüm. Burnu büyüğün, burnunu yere sürtmek, eziği tutup kaldırıp, yüreklendirmek. Bu ayarlamalardan sonra da onlarla iki eşdeğer insan gibi konuşmaya geçmek. Dünyada en özlenecek ortak payda, halkla sağlanacak ortak paydadır.

Büyükler önünde iki büklüm olan, olanca mihnetleri de halka —hep halka— yükleyen bir ortamda ortak payda arayanlara galiba çok iş düşüyor dostlarım.

ASIL YAŞLILAR

Cemal Süreya, şiir, düzyazı, inceleme, eleştiri, ne yazarsa iyi yazar. Sohbetine de doyum olmaz. Onun titiz eleğinden geçip kelimeleşen her yorum zevkin, seviyenin, kalitenin de garantisini taşır. Geçenlerde Oluşum dergisinin son sayısında zamanla yiten yeteneklerden söz açmış. Edebiyata ilişkin her konuyu yakından izleyen Oktay Akbal dostum da, bu yazıdan esinlenerek, Cumhuriyet'te güzel bir fıkra yazdı. Her ikisi de, daha çok, bizdeki ve edebiyat alanındaki örnekler üzerinde duruyorlardı. Yaşla başın yaşla kişilik gücünün sıkı sıkıya ilişkisi olduğu şüphe götürmez. Bu yalnız edebiyat alanı için değil her alan için de geçerli bir gerçektir. Yaş insana tecrübe verir, olaylara bilgece bir açıdan bakma perspektifi getirir ama buna karşılık insandan çok şeyler de götürür. Yaşlılık ustalığın arttığı, içtenliğin azaldığı çağdır. Gençlik ise coşku yaşıdır. Hız yaşıdır. Savaşım yaşıdır. Genç, damarlarında akan deli kanla kendini biricik ve en üstün saymaya eğilimlidir. Tecrübesizliği de onu yüreklendirir bir yandan. Yapılanları küçümser. Kimsenin yapmadığını yapacağına, dünyadaki bir gediği kapayacağına inanır. Kendini çevresine, sonra da dünyaya belgelemek için kolları sıvar. Bu toy coşkuyu küçümsememeli. İhtirassız hiçbir şeye ulaşılmaz. Bir işe hızla başlamak başarıya yarı yarıya varmak demektir. Fazla bilgi ise hızı keser.

Frenklerin bir sözü vardır. «Gençlik bilebilse idi - Yaşlılık yapabilse idi» derler. Bilmek için ille yaşam tecrübesi mi gereklidir her za-

man? Disraeli'yi genç yaşında İngiliz İmparatorluğunun Başvekili, Atatürk'ü 39 yaşında ulusunun kurtarıcısı ve ilk cumhurbaşkanı yapan güç, yalnız onların gençlik coşkusundan mı geliyordu?

Atatürk için yirmi altı yıl önce yazdığım bir yazımda şöyle demişim:

«Bu adam bilmek için öğrenmiş olmaya ihtiyacı olmayan, bildiğini bilen, bilmediğini ise şıp diye sezen bambaşka bir insandı.» Öğrenmek zorunda olmadan bilenlere, alanına göre, peygamber diyorlar, ermiş diyorlar, önder diyorlar, kâhin diyorlar, harika çocuk diyorlar. Bunlar yaradılışları herkesinkinden farklı sismograf gibi insanlardır. Olaylar arasındaki ilişkiler ağını bir elektronik beyin gibi kendiliğinden saptayıverirler. Bir İdil Biret'i İdil Biret, bir Feza Gürsey'i Feza Gürsey, bir Atillâ Karaosmanoğlu'nu Atillâ Karaosmanoğlu yapan, ne yaş, ne tecrübe, ne eğitim, ne de oluşmadır. «Olacak buzağı dışkısından bellidir» dedikleri gibi, onlar daha doğarken mutlu bir genler sermayesi ile doğmuşlardır. Daha çocukken olağanüstü yetenekler göstermeye başlamışlardır. Ve çevrenin çelmeleyici, aşağı aşağı çekici etkisine karşın olduklarını yine de olabilmişlerdir. Hepsi de çok genç yaşlarında değerlerini dünyaya kabul ettirmişlerdir. Ama bunca mutlu yeteneklerle yüklü olmayan nice genç de iradeleri ile kendi kendilerini yetiştirişleri ile, ihtirasları ile, daha genç yaşta kendilerini belgelemeyi başarmışlardır. Bilimde, yazında, düşün alanında, iş hayatında, politikada öne çıkmışlardır. Dünya yazınında ozanların en güzel şiirlerini gençliklerinde yazışları bir raslantı olmasa gerektir. Politikada yürekli atılımlar daha çok genç yaşta iken yapılır. Goethe'nin Schiller'in (Stum und Drang), gençlik coşkusu dönemleri yapıtları, gençliğin bütün güzel hızını yansıtır. Bühner Woyzek şahyapıtını yirmi bir yaşmda yazmıştı. Bizim Mahmut Makal'ımız, önce yurdu sonra dünyayı şaşırtan Bizim Köy'ünü yazdığında on sekizini sü-

rüyordu. Gençlik, her alanda, daha bozulmamış, çevre tarafından henüz yozlaştırılmamış yeteneklerin fışkırışına en uygun zemindir.

Asıl tehlikeli olan orta yaşlardır. Bu yaşlarda insanlar güya tecrübe sahibi olurlar. Bir başka deyimle kendi atılım çizgileri yavaş yavaş çevrenin ortak değer yargıları içinde gücünü yitirmeye, çarpılmaya, yumuşamaya dönüşür. Hızları kesilir, düşünceleri beylikleşmeye yüz tutar. Bazı insanlarda orta yaş, yaşlılığın başlangıcıdır. Bazılarında ise yaşamdan kâm almak için büyük işleri yavaşlattıkları bir «son gürlük» dönemi. Onun arkasından yaşlılık gelir.

Yaşlılıkta birdenbire yeni atılıma geçenler, atletizm deyimiyle finişe kalkanlar az değildir. Bunun nedeni de ortadadır. Schopenhauer'in yaşlılığını kabul ettiği gün «Oh dünya varmış» dediği rivayet edilir. Yaşlılığı seksten, aşktan kurtulup takıntısız, oyalantısız, yan uğraşılar olmadan, kendini doğrudan doğruya çalışmalarına adayacağı mutlu bir dönem sayması yabana atılmaz bir görüş olsa gerektir. Öte yandan yaşlılığında eski defterleri düren, kendini üne vardıran —ama artık modası çoktan geçmiş— bazı numaralarını yineleyen, yine her alanda nice kişiler görülmüştür. Bunlar eski sermayeden yararlanmak isteyen son direnişlerdir. Ancak sevecenlik ve acıma duygusu yaratırlar. Yaşlılık zamanın çok azaldığı bir dönem olduğu için nice tembel ve aylakları birden kamçılayıp canlandırabilir de. Gider ayak olsun arkalarında bir şeyler bırakmak telaşı ile yine kaleme sarılır, yahut eyleme geçer, yahut mesleklerinde beklenmedik şahlanışlar yapabilirler. Güzel yaşlılar, verimli yaşlılar, yani Goethe'ler, Hugo'lar, Tagore'ler, Clemancuau'lar, Churchill'ler, Russel'ler, Picasso'lar ise, yaşamlarını gençlik, orta yaşlılık, yaşlılık diye ayırmamış olan, buna gereksinme duymayan ebedî gençler soyundandırlar.

Yaşlılığın alameti, bence yaş sayısı değil, gönül gücü eksikliğidir, karamsarlıktır. Bugün artık Türkiye'de devlet adamı kalmadı. Bilim adamı yetişmiyor. Romancı yok, tiyatro yazarı kalmadı. Nerde eski günler diye kara kara söylenenler, «yaşamın durmadan değişme» olduğu gerçeğini ya hiç bilmeyen, ya da unutmuş olanlardır. Geleceğin getirebileceği tüm olanakları tasavvur edemeyenler, etmek istemeyenlerdir. Kendilerinin dünyaya verecek bir şeyleri kalmadığı için dünyanın da sonu geldi kuruntusundadırlar. Kendileri tükendiği için bütün kaynaklar da tükendi sanmaktadırlar. Asıl acınacak yaşlılar işte bunlardır. Kaldı ki dikkat edilince görülür ki, bunlar gençliklerinde de olumlu bir şeyler verememiş olan ratelerdir. Olumlu bir şeyler yapanlar, kaç yaşına gelirlerse gelsinler, kolay kolay karamsar olamazlar. Çünkü doğanın kuramları iyimserlikten yanadır.

AZICIK AŞIM, KAYGISIZ BAŞIM

Hitler'in iktidara gelişinden İkinci Dünya Savaşı'nın son iki yılına kadar, Naziler, Almanları «Yarın dünya bizimdir» sloganı ve marşları ile çoşturagelmişlerdi. Ama Sovyetler, Alman ordularını Stalingrad önünde durdurduktan ve müttefikler karşı hücuma geçtikten sonra, milleti aynı masalla uyutmak olanaksızlaştı. Yakınlarını karlı Rus steplerinde, ya da sivil kentlere yapılan hava bombardımanlarında yitiren insanlara, dünya egemenliğinden söz etmek, ters tepki bile doğurabilirdi. Bunu anlayan Propaganda Nazırı Dr. Göbbels, halka verdiği haftalık vaızlarda başka bir terane tutturdu. Konuşmalarında artık Clausewitz'den, Niçe'den özdeyişler gitmiş, onların yerini Stoa filozoflarından düşünceler ve telkinler almıştı. Dr. Göbbels, her gün üç dört öğün bombardımana uğrayan, evleri yıkılan, yakınları ölen, kendileri yaralanan yurttaşlarına, «Arada bir böyle acı sınavlardan geçmek insanın karakterini güçlendirir, çelikleştirir. Biz, biz olduğumuzu ancak acı karşısında anlarız,» diyordu. Ve artık kendine örnek seçtiği Zenon'un «Önemli olan başa gelenler değildir, asıl önemli olan başa gelen belalara dayanma şeklidir» savını geliştiriyor, «Mutlu ya da mutsuz olmamız sıkı sıkıya bizim belaları karşılama tutumumuza bağlıdır» diyordu. Bunu söylerken de olup bitenlere içgücü ile dayanan iç mutluluğunu ve huzur dengesini yitirmemiş bir Grek bilgesi gibi gülümsemeyi unutmuyordu. Onu dinleyen Almanların hani nerdeyse, «İyi ki savaş çıktı, iyi ki yeniliyoruz, iyi ki taş üstünde taş kalmadı, yoksa içgücümüzü, dış felâ-

ketlere dayanma gücümüzü nerden anlayacaktık,» diyesi bile gelebilirdi.

İnsanoğlu durumu bozulunca ille bir yerden bunun avuntusunu arayıp buluyor. Bulmaya çalışıyor. Tanrıya şükür savaş afetinden uzağız şimdilik. Ama iktisadi bunalım ayyuka çıktı maşallah, yurttaşın yüzünden düşen bin parça olacak. Seçim öncesi sloganlarını bugün yinelemeye kalkacak olanları halk tükürük sağanağında boğabilir. Bugünlerde halka verilecek vaızlara bambaşka içerikler gerek. Bizde de bir aklıevvel çıksa, şu son durumda yaraya şifa verecek neler söylerdi diye düşündüm.

Halk neden yakınıyor en çok? Pahalılıktan, parasızlıktan. Para ile ne alamıyoruz? Kilosu doksan liraya çıkan et alamıyoruz. Et nedir? Et aslında bir cesettir. Ölmüş hayvandır. Ölü bir gıdadır. Yoğun enerji yüklüdür ama çok da toksinleri vardır. Yaşlılarda asit üriği çoğaltır. Et ayrıca insanı didişken yapar. Et yiyen hayvanlarla ot yiyen hayvanların farkını bir düşünün. Et ihtirasları körükler. Gandhi'yi Gandhi yapan et yemeyişi idi. Sağlığımız için et yemeyi kendimiz durdurmalı idik. Kötü alışkanlıkların çoğu gibi durduramadık. Ama işte şimdi pahalılık geldi çattı. İstesek de bu eski alışkanlığı sürdüremeyeceğiz. Pahalılık aslında bizi daha sağlıklı bir gıda sistemine zorlamış olmuyor mu? Sigara ve içki için de aynı muhakemeyi yapabiliriz. Doktorumuz ne zamandır bunları kesmemizi salık veriyor, ama sözünü dinletemiyordu. İşte şimdi dünyanın en zorba doktoru zorunluluk karşımızda. Gelin de onu da dinlememezlik edin. O zaman çocukların rızkından kesmeniz gerekecek. Buna da vicdanınız elvermez, vicdan da kalmadı demeyin, yoksul sınıflarda henüz tükenmedi, duruyor. Savrukluk bir çeşit ruh şımarıklığı, tutumluluk bir iç disiplin sayıldığına göre her hareketimizi denetlemek zorunda bırakı-

lışımız da lehimize sayılsa yeri. Maddi ve manevi her işte bir tutum disiplini içinde olmak eski filozofların olduğu gibi eski din öncülerinin de salık verdikleri bir şeydi. «Ne quid nimis Aşırılıktan kaçın, her şeyde ölçülü ol» öğüdünü özellikle gıda maddeleri tüketiminde uygulamanın tam zamanıdır. Az yiyen çok yaşar. Az yiyenin kafası daha iyi çalışır. Bakın en büyük ozanlarımızdan biri olan Yahya Kemal, yapıtı en az ozanımızdır. Neden? Ozanlar içinde en çok midesine düşkün o olduğundan. Daha az yese daha çok yapıt verirdi. Zaten biz Türklerin kan dolaşımımız en çok mide, bağırsak ve daha aşağı alanlarda gelişmiş, bundan ötürü de beynimizde az kan kalmıştır. Kafa işlerimizin anemik bir soluklukta oluşunda yemeğe düşkünlüğümüzün rolü sanıldığından daha fazladır. Gazeteler pahalılandı ise tek gazeteye dönün. Zaten üç gazete kafanızı büsbütün karıştırıyordu. Dünya görüşünüze düşüncelerinize en yakın gelen bir tekini seçin, öbürlerini bırakın.

Dışarı gitme sınırlandırıldı diye hayıflanmayın. Yurdumuzda da görülecek ne güzel yerler var. Hem azıcık dövizle Avrupa'ya çıkıp vitrinler karşısında yutkunmaktan hal oluyordunuz. İşte bundan da kurtuldunuz. Fena mı? Kimseye, hiçbir şeye imrenmemeye alışın. Bilgeliğin ilk adımı budur.

Enerji kısıtlamasından ötürü homurdanmayın. Erken kalkarsanız güneş ışığından daha fazla yararlanırsınız. Geceler okumak için değil dinlenmek içindir. Horozlardan, tavuklardan örnek alın, enerji kısıtlaması birdenbire önemini yitiriverir. Su kesintisi için de tatlı canınızı üzmeyin. İnsanoğlu topraktan yaratıldığına göre, su ile fazla oynamamayı nice bilgelerimiz bize şaka yollu da olsa önermişlerdir. Su geldikçe yıkanırsınız. Korkmayın, çöp kokuları içindeki kentinizde sizin kokunuz gürültüye gider.

Tüketim toplumunda tüketim yapamamak

insana aşağılık kompleksi verebilir ama, tüketim toplumunun düzenini kabul etmek zorunda değiliz ki. Bu düzeni uyduranlar sanayi babaları ve reklam şirketleridir. Boş verin bir kalem onlara. Kendi kendinize yeten bir düzen kurun. Bahçenize sebze ekin, meyve ekin, balkonunuzda tavuk besleyin, kaz besleyin. Geçende televizyonumuzda da gösterilen Candid adlı şahyapıtının sonunda Voltaire ne diyordu: «Mutlu mu olmak istiyorsunuz, bahçenizi ekiniz.»

Eğer ekilecek bir bahçeniz kaldı ise...

2 Ekim 1977

KENDİNİ BİRİCİK, VAZGEÇİLMEZ SANMAK GAFLETİ

Muhsin Ertuğrul, her tiyatro sezonunu ille bir Shakespeare piyesi ile açardı. Böyle yapmakla da sade tiyatromuza değil, tüm düşün dünyamıza bir la sesi vermiş olurdu. Uygar ve yüce bir seviyeye göre kendimizi ayarlayalım diye. Shakespeare oynamak, sade seyircilere seviye getirmez, aktörleri de sezon başında güzel bir sınav gerilimine sokardı. Ciddileşir, kendilerine çeki düzen verir, olanca psişik ve bedeni güçlerini, rollerine seferber ederlerdi. İlk oyundan kazandıkları maddi manevî çeviklikle ondan sonra oynayacaklarını daha bir rahat ve seviyeli oynarlardı.

Çoktandır unutulmuş görülen bu güzel geleneği, hocanın eski bir çırağı olan Hamit Akınlı'nın yeniden başlatması sevinilecek bir olay. Şehir Tiyatrolarının Harbiye bölümü bu yıl sezonu Coriolanus'la açtı. Coriolanus, Shakespeare'in gerek oynanması, gerek yorumu en güç, en dikenli yapıtlarından biridir. Gözünü daldan budaktan sakınmayan yürekli bir soylunun üstünlük kompleksi sergilenir bu oyunda. Vazgeçilemez olduğuna inanmış üstün bir insan. Ne var ki, plebleri, küçük insanları küçümser. Onlara tepeden bakar, sözünü de sakınmadığından birçok düşman toplar. Yüzyıllarca sonra bir fikir aristokratının, Niçe'nin, «dünyayı boşuna dolduran kalabalık» dediği bu insanlara Coriolanus da daha o zamandan, «çok başlı hayvan» gibi sıfatlar verir. Onları, «yönetmekten âciz, itaate de isteksiz» bir kitle olarak görür. Bütün kahramanlığına karşın sonunda başını yiyen de işte halkı bu küçük görüşü olur.

Shakespeare, oyununun konusunu İsa'dan önce 490 yılında gerçekten olmuş ve Plutarch tarafından yansıtılmış tarihi bir olaydan almıştır. Romalı komutan Cajus Marcius tek başına düşmanı yenip Coriolan şehrini zapteder. Roma kendisine Coriolanus adını bir taç gibi giydirir. Komutan onurlanır, konsül seçilir. Ünlenip onurlandıkça pleblere karşı hor görüşü daha da azıtır. Hele onlara senatoda temsilcilik tanınması onu çileden çıkarır. Zıtlık o kerteyi bulur ki, ağzına fren koyamayan Coriolanus, Roma kanunlarını da hiçe sayar, sonunda Roma'dan uzaklaşmak zorunda kalır. Roma onu darıltmanın cezasını çekecektir. Hele bir savaş çıksın, onun yokluğu Roma'nın felâketi olacaktır. İhtiras gözünü öyle bürür ki, bu savaşı kendi yaratır. Bir zamanlar yendiği düşmanlarla bir olur, onların ordusunun başına geçip doğduğu şehrin kapılarına dayanır. Kendi kafasında yarattığı kendi imajına o kadar inanmıştır ki, şimdi Roma'nın kayıtsız şartsız ona teslim olacağını beklemektedir. Eski dostlarının ricası para etmez. Bu sırada anası gelir. Oğlunu korkunç kararından vazgeçirmek için konuşur. Ve hayret, Coriolanus birden bire umulmadık bir dönüş yapar. Roma kurtulur. Ama yönettiği yeni ordusu onun bu dönüşünü ihanet sayar. Onu öldürür. Coriolanus eylemini hayatı ile öder. Coriolanus'la anası Volumnia'nın diyalogu sade bu tragedyanın değil, tüm Shakespeare yapıtlarının en unutulmaz pasajlarından biridir. Volumnia'nın oğluna ne söylediğini tarihçiler aynen saptamışlardır. Bu olayın oluşturduğu efsanelerin başında ana sevgisine düzülen methiyeler en büyük yeri alır.

Ama Brecht'in de vurguladığı gibi, Coriolanus'un Roma'yı almaktan vazgeçişinin tek nedeni ana sevgisi, ana hatırı değildir. Coriolanus anasından duyar ki, bütün o hor gördüğü pleb-ler, ayakkabıcılar, terziler, urgancılar, dam aktarıcılar, hasılı cümle esnaf ve işçi korkudan

titreyerek de olsa silahlara davranmışlardır. Yenilgi ile sonuçlanacağını bile bile yine de karşı koyacaklardır. İşte Coriolanus orada uyanır. O biriciklik, onsuz olunmazlık, vazgeçilemezlik efsanesi bir anda yıkılır. Üstelik de, bir zamanlar oğlunun bu vasıflarına herkesten çok inanan bir anadan bunun tam tersini duymak onu yıkar. Coriolanus kendi kendini iki ucundan yakan bir üstünlük kompleksinin tragedyasıdır. Bu bakımdan ibret vericidir. İhtirasının hızına kapılıp giden herkese, küçük dağları ben yarattım diyenlere. Halkı küçümseyen tüm gafillere.

Coriolanus tragedyası her büyük eser gibi hem kahramanın kişiliğindeki bireysel zıtlıkları, hem de kahramanla ortamı arasındaki sürtüşmeleri içerir. Bundan ötürü de kimi rejisör bu oyunda «Halkın bir kahramana karşı nankörlüğü» kimi rejisör de «Bir soylunun küstahlığı» açısını vurgular. Bu bakımdan netameli bir oyundur. 1934'te Comedie Française'de oynandığı zaman, halkın tepkisi karşısında kısa zamanda sahneden kaldırılmıştı. 1958'de yine, Paris'te oynanırken tesadüfen seyretmiştim. Bernard Dort'un Theatre Populaire'de çıkardığı «Faşist Oyun» gürültüsünü pek de haksız çıkarmayacak bir mizansendi. Halkın nankörlüğünü, anlayışsızlığını vurguluyordu. Dort'un, «gereksiz bir kahraman» dediği Coriolanus'un anısına gayretkeş bir anıt dikiyordu. Daha sonra aynı tragedyayı Beriiner Ensemble da Brecht'in uygulaması ve rejisi ile de gördüm. Bu sefer oyun dialektik yörüngesine oturtulmuştu. Ama Shakespeare Ustaya büyük hayranlığı olan Brecht, oyunun çatısına hiç ilişmemişti. Cariolanus'un kişiliğini çarpıtmamıştı. Metni zorlamamıştı. Sadece çağdaş bir açı katmıştı. Klasikleri klasik yapan da bu değil mi? Biraz tozları alınınca her dönem için geçerliliklerini belgeliyorlar.

İhtirasların gözleri bürüdüğü bir ortamda Coriolanus'u seçmek isabetli olmuş. Akınlı - Ulu-

dağ ikilisinin Harbiye Şehir Tiyatrosunda sahneye koydukları Coriolanus çağdaş gelişmelerin farkında bir açıdan sergileniyor. İyi yorumlanınca Shakespeare'den usta tiyatro hocası olmaz. Muhsin Ertuğrul'un başlattığı Shakespeare oynama geleneğine bugün dünden de çok ihtiyacımız var. Seviye düştükçe seviye açlığı artıyor.

22 Ocak 1978

DAYANIŞMA VE VEFA DUYGUSU ÜZERİNE

Önümde bir Alman dergisi duruyor.

Bir foto muhabiri, kent dışı bir yolda bir otomobil kazasına tanık olmuş. Gelip geçen otomobil sürücülerinin umursamazlığını saptamak için makinesine davranmış. Birbirinden ilginç yirmi resim çekmiş. Araçların hiçbiri durmuyor. Sürücüler kanlar içinde baygın yatan kadınla, ona eğilmiş yaralı kocasını görmezden gelip geçiyorlar. Herkesin işi gücü, randevusu, acelesi var. Arkadan gelenlerden biri elbet ilgilenir umuduyla gaza basıp gidiyor. Arkadan gelen de daha arkadan gelenin insafına güvenip aynı umursamazlıkla gözden kayboluyor. Foto muhabirinin son karesi, çaresiz kalan adamın kanlar içindeki kadını kucağına alıp taşıma denemesini saptamış. Belli bir şey ki, fotoğrafı çeken de ancak ondan sonra yaralıların yardımına koşmuş. Onda bile meslek aşkı, sansasyonel bir röportaj yapmak hevesi insanlık ödevini biraz olsun erteletmiş.

Geçen hafta Milliyet redaksiyonunda bir fotoğraf gördüm. Ağır hasta bir adam sokakta yere oturmuş, bir ineğin memesinden süt emmeye çalışıyor. Çevresinde çocuk, büyük beş altı kişi onu seyretmedeler. Hatta biri gülüyor. Oysa, kendi yazgısı ile başbaşa bırakılmış bu kimsesiz adam, toplumdan göremediği şefkati bir ineğin memelerinde arıyor. Bu fotoğrafı bana gösteren Tümer arkadaşım gözlerimde beliren yaşları görünce hemen geri çekti. Sonra Pendik'teki bu mutsuz hasta hakkında bilgi verdi. Hiçbir yazı, hiçbir açıklama, hoyrat gerçeği bu fotoğraf kadar acı yansıtamazdı.

Biz pek ayak uyduramıyoruz ama, büyük çoğunluk artan hoyratlıkla orantılı olarak duygusallığını azaltıyor, giderek büsbütün yok ediyor. Acımaktan kaçıyor herkes... Arkasından yardım gerekecek diye. «Allah acısın» deyip insanlık borcunu sırtından atıveriyor sokaktaki adam. «Benden atlasın da nerde patlarsa patlasın» diye umursamazlığına atasözleri hikmetinden bir kılıf giydirmeye çalışıyor yarı aydın. Aydın bozuntusu da acımayı bir irade zaafı sayan Niçe'nin papağanı kesiliyor bu durumlarda. İşine geldiği için.

Kendi derdimiz başımızdan aşkın, bir de başkasının derdi ile uğraşacak vaktimiz yok. Bencillik özveriden çok daha rahat.

Geçen hafta, Uğur Dündar üşenmeden, gitti karakışın ortasmda Çaldıran'da çadırlarda soğuktan kırılan yurttaşlarımızın perişan halini bizlere ekrandan yansıttı. Depremde yersiz, yurtsuz kalan bu mutsuz insanlara «Devlet Baba» konut vaat etmişti. Bütün yurt onlara yardım için seferber olmuştu. İlk hızla bulup buluşturup yollananların büyük bir kısmının onların ellerine varmadığına dair söylentiler çıkmıştı. Ve her millî felakette olduğu gibi, ilk heyecan ve yardım hevesi saman alevi gibi geçmişti. Bugünkü acı gerçek, onları karakışın ortasında, soğuk denen acımasız güçle başbaşa bıraktığımızdı.

Ekrana gelen köylüler, barındıkları çadırlarda artık yakacak tezek ve lastik bulamadıklarını, günde bir iki küçüğün soğuktan öldüğünü söylüyorlardı. Kar dediğin, hele güneş de vurunca, insanın içini açar. Temiz hava, sağlıklı hava, bol bol nefes alma, kanına oksijen doldurma hevesi verir. Ama aç ve açık olunca o güneşli kar da, o sağlıklı hava da insanın acımasız katili oluyor. Hele soğukla bu savaşım aylarca sürünce, en dayanıklılar bile, bir yerde, fire veriyor. Pırıl pırıl karların sürdinlediği bu cinayet karşısında, «Devlet Baba» başta olmak üzere, han-

gimizin kılı kıpırdadı? Ortaçağda bile insanlar doğa ile savaşımda böylesine yetim bırakılamazdı. Ve ötede alay eder gibi yeni konutlarm yarım kalmış duvarları görülüyordu. Üstlerine kar yağmış çarpık taşları ile acı acı gülümsüyorlardı. Karakıştan önce bitirilmiş olması gereken bu inşaat neden bitirilemedi? Neden yörenin âdetleri hesaba katılıp evlerin yanma hayvan ahırları düşünülmedi? Bu işleri üzerlerine alanlar neden insan canı konusunda bu kadar vurdumduymaz, sorumsuz ve utanmaz olabiliyorlar?

İnsanca dayanışmayı sade sosyal bir zorunluk olarak değil, candan bir insan sevgisinin manevî borcu olarak bellemiş bir uygarlığın insanları olarak bu şimdiki durumdan milletçe utansak yeri değil mi?

Yine gazeteci yükümlülüğünün bilincinde başka bir arkadaşımız, Emin Çölaşan, geçen hafta Milliyet'te, yine «Devlet Baba»nın üvey evlât saydığı ve nimetlerinden yararlandırmadığı 297 kişilik bir başka grup yurttaştan söz açtı. Karakışta soğukla, yazgılarıyla başbaşa bırakılan deprem kurbanları gibi, hepsi hasta, yaşlı ve küskün olan bu yurttaşlar da bugünün ağır iktisadî koşullarının karakışında sefalete terk edilmişlerdi. Kimdi bu 297 kişi? Hepsi de İstiklal Savaşının ünlü kahramanları, ödev şehitleri, yurtseverlik sembolü seçkin insanların, örneğin Mareşal Fevzi Çakmak'ın, Ziya Gökalp'in yaşlı, hasta, yoksul, kırgın yakınları... Bir zamanlar her biri hakkında ayrı ayrı yasa çıkarılarak «Vatana Hizmet» aylığı ile onurlandırılan bu insanların yakınları bugünkü koşulların komikleştirdiği 200 ya da 300'er lira maaş alan insanlar... «Devlet Baba»nm sosyal güvencesiz bırakmamaya çalıştığı her çeşit yurttaş arasında «Vatana Hizmet Cetveli»nden maaş alan şu 297 kişi kadar düşük maaşlı insan yok! Bu sayın yurttaşlar, asker ve memur dul ve yetimlerinin zaman zaman yararlandığı katsayı artışlarından, paha-

lılık zamlarından, maaşların yeniden ayarlanmalarından, hiç hissedar olamamışlar, dışarda unutulup kalmışlar. Nuhu nebiden kalma miktarları almaktalar. Nedense, gelmiş geçmiş iktidarlar, bu 297 kişinin yazgısı ile ilgilenmek gereğini duymamışlar. Belki de 297 sayısını oy kavgasında kazanılmaya değer bir kalabalık saymadıklarından olacak, onların mağdurluğunu gidermek, onların hakkını korumak çabasına üşenmişler.

Emin Çölaşan gitmiş, Ç cetvelini incelemiş, bir zamanın kahramanlarının yakınlarına bugün reva görülen hazin rakamları bir bir ortaya seriyor.

Geçenlerde, Rauf Mutluay arkadaşım, «Vefa Yalnız Bir Semt Adı mı?» diye nefis bir yazı yazmıştı Cumhuriyet'te. Bu gidişle öyle olacağa benzer. Yarınki sözlüklerde şöyle açıklamalara rastlarsak hiç yadırgamayahm:

Vefa 1) İstanbul'da Şehzadebaşı'nda bir semt. Bozası ile ünlüdür. 2) Bir spor kulübünün adı. 3) Artık kullanılmayan eski bir sözcük. Eski kuşaklar, «Sevgisini saygısını sürdürmek, iyiliğe karşı bir gönül borcu, bir iç yüküm duymak» gibi modası çoktan geçmiş birtakım lüzumsuz duyguları bu sözcükle ifade ederlerdi.

5 Şubat 1978

LOZAN DEDİM DE AKLIMA GELDİ

Geçen hafta Lozan'ın yıldönümünü kutladık ulusça. Lozan'ın kahramanı hep biliriz İsmet Paşa'dır. Garp Cepheleri Komutanı'nın kurulacak yeni cumhuriyette ikinci adam olması, daha çok önceden kararlaştırıldığı için, Mustafa Kemal Paşa, yakın çalışma arkadaşını bu Lozan anlaşması ile taçlandırmak istemişti. Garp Cepheleri Komutanı'na, «Milletin makus talihini yendiği» mealindeki telgrafın metnini Hamdullah Suphi'ye yazdırttığı rivayet olunursa da, Lozan'a komutan olarak gidip, diplomat olarak dönen İsmet Paşa'yı onurlandıran telgrafı bizzat kendisinin yazdığı şüphe götürmez. —Az daha kuşku diyecektim herkes gibi. Oysa şüphe başka, kuşku başka şeydir. Bir ayrıntı sorunu ama, neylersiniz ki, dilin inceliği ayrıntılara dayanır— Evet, İsmet Paşa'ya bir de altın kalem hediye edilir. Muzaffer komutanın kılıcı belinde, Lozan'ı imzalayan kalemi cebinde, eskilerin deyimiyle «sahib-ü seyfü'l-kalem» bir devlet adamı olarak artık rakiplerinden, özellikle Rauf Beyden daha saygın bir duruma geçer. İsmet Paşa'nın heyetinde kimler yoktur? Sonradan İsmet Paşa'nın da, Mustafa Kemal Paşa'nın da aleyhine dönüp, en ağıza alınmayacak suçlamalarla bir hatıra kitabı yazacak olan Rıza Nur, Fransızcasından ötürü heyete alınmış Reşit Saffet Atabinen, sevimli Karadeniz şivesiyle Fransızca konuşan ve herkese, «Nasilsun pahayım, pon misun, piyen misun?» diye hatır soran Hasan Saka, daha birçok «murahhas aza» ve büyük bir gazeteciler grubu.

Lozan'daki Türk heyetinin kulisleri hakkın-

da, konferans dışı yaşamı ve anekdotları hakkında pek az şey biliyoruz. Ama bildiğimiz bir şey varsa, hukuk bilimi alanındaki eksiklerine karşın, İsmet Paşa'nın tam formunda bir sağduyu ve hazırcevaplık havası içinde olduğudur. Bu da bizim elbette büyük şansımız olmuştur. İsmet Paşa'nın moralinin, inadının, zaman zaman da aşırı ataklığının nedeni ortadadır. Artık Hasta Adam'ın bir temsilcisi değil, düşmanlarını yurdundan kovmuş bir ulusun temsilcisidir. Savaştan yeni çıkmış, çizmelerini çıkarıp rugan iskarpinlerini giymiştir. İsmet Paşa'nın iyi bir asker olduğu kadar, hatta ondan da iyi bir diplomat, bir politikacı olacağının ilk belirtileri orada ortaya çıkmıştır.

Rahmetli Yavuz Abadan'ın bir Alman gazetecisinin anılarından alıp anlattığı, benim de geçende sayın Münir Ongun'dan dinlediğim bir örnek vermek isterim:

Türk heyeti salona alındığı zaman öbür heyetlerin büyük maroken koltuklarda oturduğu, buna karşılık Türk heyetine alelade koltuklar ayrıldığını gören İsmet Paşa, bu ayrıcalığı askeri bir sertlikle değil, diplomatça bir taktikle şöyle ortadan kaldırmış:

«Görüyorum ki,» demiş. «Salonun tefrişatı henüz tamamlanmamış. Bizim acelemiz yok, bekleriz. Bütün koltuklar yerleştirildikten sonra tekrar geliriz.» Ve arkasında maiyeti olduğu halde salondan çıkmış.

Paşa'nın o zamanki resimlerine dikkatle bakın. Vucudunda yay gibi bir enerji, gözlerinde yumurta tokuşturmaya hazır bir ölçüşme güveni sezeceksiniz. Sezgisi, intikal çabukluğu, rakibin altı hamle sonra nereye varmak istediğinin kokusunu alışı, ani kararlarla bunu önleyişi, hiçbir tartışmadan bıkkınlık göstermeyişi, umutsuzluğa düşmeyişi, dirençle, inatla diyalogları sürdürüşü, bu küçük adamı önce pek önemsememiş olan kurt diplomatları kısa zamanda dize

—bu kadarı fazla olacak— evet, kısmen de olsa dize getirmiştir.

Lozan'ın zabıtlarının dilimize kazandırılmasını rahmetli Prof. Seha L. Meray'a borçlu bulunuyoruz. Bu ciltlerce zabıtları onun kadar vukufla ve onun kadar güzel bir Türkçe ile kimse çeviremezdi. Seha L. Meray daha sonra Montreux Anlaşması'nın zabıtlarını da arkadaşı sayın Osman Olcay'la birlikte çevirip, yayımladı. Seha L. Meray, uluslararası hukuk profesörü olarak kendine düşen işlevleri tam bir bilim adamı, bir yurtsever, tarih sorumluluğu bilincinde bir insan olarak her zaman yerine getirdi. Bu arada Lozan'da elde edilen, «kayıtsız şartsız özgürlük» ilkesini daha ordularımız düşmanı yurttan kovmadan çok önce, mütareke devrinin en umutsuz günlerinde savunan bir meslektaşının, uluslararası hukuk profesörü rahmetli Ahmet Selâhattin'in o zamanki makalelerini ve nutuklarını da yeni dile çevirip, yayımladı. Böylece yalnız eski Türkçe bilenlerin, onların da pek az bir kısmının bildiği tarihî bir belgeyi her kuşağın anlayacağı arı bir Türkçe ile tarihe hediye etti. Lozan günlerinde, «Lozan'ın bu öncüsü»nü vefa ile andı.

Ahmet Selâhattin'in Lozan'ın yolunu açan ilk Türk hukukçusu ve yurtseveri olduğu gerçeğini, mütarekede onun başyazılarını basmış olan Vakit gazetesinin sahibi rahmetli Mehmet Asım Us, bir ayrı basımında Sayın Uluğ İğdemir, «Milli Kurtuluş Tarihi» adlı yapıtında Sayın Doğan Avcıoğlu da vurgulamışlardır. Bence Ahmet Selâhattin'in en büyük katkısı «ulusal birlik - ülke bütünlüğü - tam bağımsızlık» ilkesini Türk tarihinin en ölü, en çöküntülü noktasında umutla savunmuş ve bu savunusunu bir bilim adamına yaraşır, ağırbaşlılık, inandırıcılık içinde yerine getirip, Avrupa'nın ortak bilim değer yargılarına seslenecek ve onları etkileyecek seviyede bir dalga uzunluğunu bulabilmiş olmasındadır.

Lozan'da en büyük katkı payı hiç şüphesiz yine Mehmet'indir. Onun o gözü pekliği, o nice uygarlıkların birikimi, bilinçli yurtseverliği ve onursuz yaşamaktansa, onurla ölümü göze alışıdır ki, Atatürk'e olmazları oldurtmak gücünü vermiş ve zaferle perçinlenen bu iman, haklı tezimizi dinlenir hale getirmiştir.

Lozan bize nicedir yitirdiğimiz onurumuzu, kendimize güvenimizi kazandırdı. Kapitülasyonların ezikliğinden, «Hasta Adam» damgasından bir türlü kurtulamayan millet, Kurtuluş Savaşının bu resmî ilamı iledir ki, eski kendini, birçok uygarlıklar kurmuş, efendi kişiliğini bulur gibi oldu.

İkinci Dünya Savaşında yurdumuza gelmiş dünya çapındaki profesörlerden biri —küstahlığına bakılırsa, Fransız olması muhtemel biri— o zamanın rektörü rahmetli Cemil Bilsel'in kapısını vurmadan içeri girmişti. Cemil Bilsel'in yüzü hemen değişti :

«Burası Türkiye'dir,» dedi. «Rektörün odasına kapı vurulmadan girilmez. Derhal çıkınız ve kapıyı vurunuz.»

Küstah insan en çok sertlikten anlar. Profesör çıktı. Kapıyı vurdu, rektör içerden seslendi :

«Girmeyiniz!»

Bizi hor görmeye yeltenenlere :

«Girmeyiniz,» demek yürekliliğini ona Lozan kazandırmıştı. Ama bu vakur tutumu muhafaza edebildik mi?

İşte Lozan'ın yıldönümünde sorulması gereken soru bu olmalı.

30 Temmuz 1978

SEHA L. MERAY'A MEKTUP

Bizi bırakıp gideli, buralarla ilgini keseli bir yıl oldu. Ama benim için hâlâ bu yakadasın. Ben seninle ilgimi hiç kesmedim, sık sık konuşuyoruz seninle. Sağlığında bu kadar konuşmazdık belki. Her ayki UNESCO toplantılarında sol yanım boş. Yerine kimse oturmuyor. Birlikte izliyoruz sevimli başkanın uzuna kaçan sunuşlarını. Gereğinden fazla uzayıp gündemin yarısını kaplamaya başlayınca da yine fiskos seninle konuşmaya, ya da yan yana olduğumuz halde yazışmaya başlıyoruz. İki yaramaz öğrenci gibi. Sonra da bir kulakla yine konunun içinde kaldığımızı belgelemek için arada bir ciddi çıkışlar yapıyoruz. Arada yine çaylar, kahveler geliyor. Bu ufak aralarda ben sana o ay boyu öğrendiğim fıkraların en soyut bir ikisini geçiyorum. Senin de o akşam aynı fıkraları hem de tadını benden de çok çıkararak, başkalarına geçeceğinden emin olarak. Sen de bana Thurber'den, Parkinson'dan, Waber'den Greenburg'dan kaliteli espriler anlatıyorsun. Belki kabare skeçlerime esin kaynağı olabilir diye.

Ne kadar severdin kabareyi ve o çocukları. Dilim varmıyor ayrıldım demeye. On bir yıl süren bir iş, rizikosunu da birlikte getirir. Oluruna ve kolayına kaçmayı, halkın aşağı aşağı çeken gustosuna uymayı önlemek, on birinci yılda yepyeni yollar denemek gereğine inanıyordum. Kendini yinelemek yerine yenilemekten yana idim. Tek neden bu. Bundan böyle dışardan onlara candan başarılar dilemekteyim.

Gelelim Ankara'ya. Sizinkiler iyiler. Else tahmin edeceğin gibi olgunca uygarca taşıyor acını. Yaşam duygusundan hiçbir şey eksiltme-

yerek. Senin saygın anını ancak böyle sürdüreceğini bilerek. Sarmaşıklı tavanın, çiçeklerin, kitapların, plakların yerli yerinde. Çocukça bir sevinçle kurduğun sarkaçlı Hollanda çalar saatin sensiz saatleri çalıp duruyor. Proust'u tanımlarken, «İstila altındaki bir ülkede son savunma güçleri nasıl sarp dağlara tırmanırsa, hasta bir vücuttaki son güçler de kafada toplanır» diyen Yakup Kadri'yi haklı çıkaran o son ve nefis yazılarından birinde, azınlık hükümeti kurma umudu ile güvenoyu isteyen Ecevit'in bu on bekleyiş gününe «On Umut Günü» adını vermiş ve tükenmez iyimserliğini bu yazıda yine belirtmiştin. Ne yazık ki, o günleri ikinci bir MC serüveni izledi. Bugün CHP koalisyona benzeyen bir tertiple yine iktidarda. Ama gidişi yokuştan kurtarmak henüz gerçekleşemedi. Yılların ihmali kolay onarılmıyor. Anarşi durmadı. Hemen her gün üç dört genç öldürülüyor. Artık namlular bilim adamlarına da çevrilir oldu. Tanilli, Cömert ve Karafakioğlu da, nerden geldiği belli olmayan kurşunlara hedef oldular. DİSK ile Türk - İş ortak tehlikeye karşı bir cephe kurdu. Ama partiler hâlâ boğuşmakta berdevam. MC'den devralınan içler acısı mali durum, gitgide etkisini bastırıyor. IMF diktalarını bindirdikçe bindiriyor. Her gün ağız değiştirerek. Dostları sorarsan, Necdet Uğur yeni hükümetin en ağır, en netametli bakanlığını üstlendi. Osman Olcay'a gelince Montreux'den sonra birlikte çevirdiğiniz Mondros ve Sevr ile ilgili belgeleri de tamamlayıp yayımladı. Bir de nefis önsözle. Sen onu da bu işe koşarak en yakın arkadaşına kızaktaki günlerini en yararlı kılacak bir olanak sağlamakla kalmadın. Ona bir de öz Türkçe titizliği aşıladın. Şimdi gittiği Bruxelles'de dışişlerimizin en öz Türkçeci büyükelçisi oldu.

Cumhuriyet bildiğin gibi. Uğur Mumcular, İlhan Selçuklar, Melih Cevdetler, Oktay Akballar, Ali Sirmenler, Hasan Cemaller tam kadro

ile çalakalem yazıyorlar. Bir senin yerin eksik. Ve keskin zekânın o yalnız sana özgü kıvrak, bilimsel mizah çeşnisi.

Marmaris de bıraktığın gibi imiş. Orada kalmak isteyişin, onları çok onurlandırdı. Muharrem yeni bir tekne almış. Tatil köyü yine dolup taşıyormuş. Senin belediye reisliği benim de sanat ve açıkhava tiyatro festivalleri danışmanlığı hayallerini artık başkaları üstlensin. Tahmin edeceğin gibi oraya daha bir süre gidemiyorum. Yalnız, geçen yıl iki saat için eşimle gelip baş ucuna bir kır çiçeği bıraktık.

Sevgili Seha, ortak dostumuz Vildan'ın babası Âşir Efendi ne dermiş biliyorsun. «Ben sırtımı ana toprağa dayayıp rahat uykuma dalacağım. Siz kendi derdinize yanın,» dermiş.

Senin böyle düşünmediğini bilirim, rahattan hoşlanmadığını da bilirim. Sen ancak iyi savlar için savaşım vermekte rahat ederdin. Bunu da biliyorum. Bu ortamda senin seçkin bir yerin vardı. O boş kaldı, boş duruyor. Âşir Efendinin «Ana toprağa sırt verip yatma rahatlığı» imajına yine de inandırmak istiyorum kendimi. Seni rahat bilmek için bir. Belki de yakın ya da biraz uzakta olan ö harfi ile başlayan o iki heceli sözcüğe kendimi alıştırmak için, iki.

Hatırıma gelmişken şunu da söyleyeyim. Erken ölüşünün bir tek küçük avuntusu da yok değil. Çünkü için titreyerek sevdiğin ve uğurlarına yaşamını adadığın gençlerden birinin namlusundan çıkan kurşunla ölmek de vardı. Bu kurşun seni çok, ama pek çok üzerdi.

P.S. — Sahi, sen şimdi bütün bunların üstündesin. Bunları önemli önemli oturup yazışıma bile gülümsersin. Ama sen de bilirsin ki, her diyalog bir bakıma bencil bir monologdur. Bir iç döküştür. Dert yanıştır. Ben Aristophanes'e, Sipinoza'ya, Freud'a, Gandhi'ye, babama da zaman zaman böyle nice postalanmamış mektuplar karalarım. Kusura kalma.

19 Kasım 1978

ÇEVRE SORUNU VE BAŞBAKAN'IN SON GENELGESİ

Bindiği dalı kesmek diye bir deyim vardır ya, sanki insanlığın bugünkü bunalımını anlatmak için bulunmuş. Hiçbir tanım onu bu kadar iyi anlatamaz.

Bütün gücünü, kaynaklarını doğadan alan uygarlık, hele yüzyılımızın son çeyreğindeki hızlı teknolojik gelişmelerden sonra o kadar baş döndürücü bir hal aldı ki, doğa artık insanın altından kayıyor. Sanayileşme furyası, tüketim yarışı içinde gözünü ihtiras bürüyen insan doğayı boşladı. Giderek unuttu. Onu sade tatillerde, ara verdiği çalışma gücüne yeni bir güç katsın diye kendi kişisel yararına kullandığı bir araç derekesine indirdi. Tıpkı verimliliğini artırsın diye aldığı polivitamin kapsülleri gibi.

Oysa eski kuşakların binlerce yıllık ampirik deneyimlerden, sağduyusal ve içgüdüsel ilkelerden oluşan hiç de yabana atılmayacak bir doğa dengesi vardı. Bu onların yaşam kalitesini daha kozmik ve mutlu yapan unsurların başında geliyordu.

Yüzyılımızın son çeyreğindeki insanlık ise kendi yarattığı yeni düzenin koşulları altında bu dengeyi tümden yitirdi. Onların altında ezilir oldu. Sihirbazın acemi çırağı paniğine düştü.

İnsanoğlu işte şimdi yine başlıca dayanağı ve övüneği olan sağduyusu ve bilinci ile eli şakağında düşünüyor. İçinde olduğu durumlara dışardan bakabilme niteliği ile bu büyük bunalıma bilimsel çareler arıyor. Aklı başına —ne yazık ki— biraz geç geldi, ancak dünyanın aşırı kalabalıklaşmasının, hava kirlenmesinin, doğa zenginliklerinin hesapsız sömürülmesinin, kent-

lerin mahvolmasının, denizlerin pislenmesinin, yaşam alanının nefes alınamaz hale gelmesinin dayanılmaz bir hal almasından sonradır ki, bu gerçek kafasına dank edebildi. Oysa bu hesapsız ve hoyrat yarışın kökünü ta on sekizinci yüzyılda sanayileşmenin başlangıcında bulmak kabildi. On dokuzuncu yüzyılda bu tehlike, daha görülür, elle tutulur hale geldi. Nitekim ilk bilinçli kıpırdanışlar da, o yüzyılda başladı. Çevre bilincini, bugünkünden daha dar da olsa, ilk dile getiren galiba Alman biyoloji bilgini Ernst Haeckel oldu. Ekoloji sözcüğünü 1866'da ilk kullanan odur. Haeckel, Ekoloji'yi şöyle tanımlıyordu: «Bir hayvanın, bir bitkinin örgensel (organik) ya da örgensel olmayan (inorganik) çevresi ile ve öbür canlılarla dostane ve karşıt tüm ilişkilerinin toplamıdır.» Murat ettiği bu ilişkiler, Darwin'in «Canlıların yaşam savaşının kaçınılmaz koşulları» olarak gördüğü «karmaşık ilişkiler»di.

Ekoloji o günden bugüne —ve yine vurgulayalım— yüzyılımızın hele şu son çeyreğinde karşı karşıya kaldığı tehlikenin büyümesi ile orantılı bir boyutta gelişti. Bir bilim halini aldı. Bir yaklaşım tarzı oldu. Giderek siyasi bir akım haline dönüşüp güncel politikada söze karışma gereğini duydu. Avrupa'da bütün bunlar oladururken Türkiye uyuyordu.

Neil Armstrong biosphere'i aşıp, aya varıp oradan dünyaya bakarken içini bir garipliğin kapladığını söylemişti. «Oradan mavi uydumuza bakarken, onu bir çöl gibi gördük, boşlukta bir ada gibi gördük. Yaşamımızın beşiği olan bu yuvarlağı korumak gereği kapladı içimizi» demişti.

Bu gereği duymak için ille biosphere'i aşmak, aydan dünyaya bakmak elbet gerekmez. Örneğin UNESCO, sorunun evrensel kapsamını ilk olarak kavrayan kuruluşlardan biri olarak uluslararası büyük işbirliğine gereksinme göste-

ren etkinlikleri desteklemek, onların arasında eşgüdüm sağlamak için bütün manevî ve maddî güçlerini harekete geçirdi. Jeoloji, ekoloji, hidroloji, oseonografi alanlarındaki çalışmaları arkaladı. Ve bunu sürdürüyor.

Üniversiteler de, özellikle ziraat, iktisat, sosyoloji bölümlerinde bu yeni alana yöneldiler. Hükümetler bu yeni gereksinmeye ayak uydurmak için harekete geçtiler. Kimileri «Çevreyi Koruma Bakanlıkları» kurdular. Kimileri bunu müsteşarlıklarla yönetiyorlar. Özel, doğa dostu dernekler, vakıflar bazen birinci planda, bazen karınca kararınca kefeye ağırlıklarını atıyorlar.

Türkiye'de çevre sorunlarına ilgi, ilkin özel küçük derneklerden başladı denebilir. Orman fakültelerimiz başta olmak üzere bazı iktisatçı ve sosyologlarımız belki de biraz kişisel birer hobby gibi ekolojiye yanaştılar. Ama devlet adamı olarak işin büyük önemini ilk kavrayan ve vurgulayan Sayın Bülent Ecevit oldu. İkinci Ecevit kabinesi programında çevre sorunlarını hem güncel ivediliği, hem de uzun miadlı insancıl boyutu içinde ilk ele alan ve bu sorunların çözümünün Başbakanlık Yardımcılığı'na bağlı bir müsteşarlıkla yönetilmesine ilk yol açan ve Beşinci Kalkınma Planı'nda çevre programlarına yer veren ilk kabine oldu. Güvenoyu tartışmaları sırasında bir muhalefet hatibinin, hem de Millî Eğitim Bakanlığı yapmış eli de kalem tutan sayın bir hatibin, konunun acıklı önemini ve özellikle ivediliğini küçümseyip ironik bir mugalataya dönüştürmek isteyişini içim sızlayarak hayretler içinde izlemiştim. İçim sızlayarak, çünkü sözü geçen hatip, aydın bir kişi idi. Hayretler içinde kalarak, çünkü bu kişi, bırakın uzağı görmeyi, hava kirliliğinin herkese kendini en çok hissettirdiği bir başkentte Başbakan'ın deyimi ile «Sabahları çöpçülerin Kızılay'da ölü kuşları topladığı» Ankara'da yaşıyordu.

Çevre korumasını değil engellemek, tüm insanlığın tepesindeki bu afeti kendi bölgemizde elden geldiğince hafifletmek için yapılacak her girişimi var gücümüzle desteklemek zorundayız. Bu işin particilikle, milliyetçilikle, sosyal demokrasi ile, şu ya da bu dünya görüşü ile yorumlanmaya tahammülü yoktur. Bu, tüm insanlığı kavrayan, tüm insanlığın geleceğini tehdit eden bir sorundur. Her insan olanı ilgilendirir. Her insandan katkı ve dayanışma bekler.

Sayın Başbakan'ın, çevre korunmasına ilişkin tüm çabaları, Çevre Müsteşarlığı'nda odaklaştırmak isteyen son genelgesine bu geniş açıdan bakmamız ve bu işi desteklememiz, sadece ve sadece desteklememiz gerekir. Bunun başka seçeneği, insanların o çok övündükleri sağduyu ve bilinçlerine aykırıdır.

4 Şubat 1979

GÜZEL TÜRKÇE KONUŞMAK

Dört hafta önce bu sütunlarda «Dört Emekli» başlıklı bir yazı yazmıştım ya... Hani şu genç ve dinç yaşta kapağı emekliliğe atıp yan gelip yatıp kendini uyuşukluğa bırakma heveslisi aydınları biraz sarsalamak isteyen yazı. O yazı nedense çok emekliyi gocundurdu. Hâlâ dört bucaktan sitemli mektuplar geliyor.

Bence, vakitsiz olarak kendini inzivaya çekenlerden biri de ozan, yazar ve tiyatrocu dostum Suat Taşer'di. Genç yaşta Ege'de bir kıyı kasabasında yerleşen Taşer, neyse ki yaptığı yanlışı çabuk anlayıp yeniden onu bekleyen işlerin başına geçti. Şimdi İzmir Devlet Tiyatrosu'nu yönetiyor, Ege Üniversitesi'nde Tiyatro Bölümü öğretim görevlisi olarak öğrenci yetiştiriyor. Yazarlığın, ozanlığın emekliliği olmaz, ama Suat Taşer bunlar kadar da tiyatrocudur. Tiyatrocu tiyatroda gerek. Tiyatroda dışardan gazel okunmaz.

Sevgili dostum, Türkçeyi güzel konuşmak konusunda büyük bir eksiği dolduran güzel bir kitap yazıp bana da göndermiş. Çok sevdim kitabı. Çok da sevindim. Kitabın adı: «Konuşma Eğitimi». Sade tiyatrocuların değil, herkesin gereksinme duyacağı bir konu. Çünkü dostlarım, konuşmayı bilmiyoruz. Unuttuk gitti. Ne acı.

Eskilerin hoşsohbet, meclisârâ, ağzına baktırır dedikleri kişiler vardı. Bunlar konuşmayı bir güzel sanat, bir ince müzik haline getirmişlerdi. Hem de henüz fonetiğin, boğaz tekniğinin, konuşma eğitiminin uzmanca yazılmış yapıtlarını okumadan. Çünkü iyi konuşma bir teknik işi olduğu kadar, ondan da çok, bir gönül işidir, bir

içtenlik işidir, bu ölçü, bir sağduyu ve kafa dengesi ürünüdür. Açık seçiklik bir yazarın okurlarına karşı nasıl ilk nezaket borcu ise, iyi konuşma, güzel konuşma da bir konuşucunun dinleyicilerine karşı ilk saygı borcudur. Taşer, kitabındaki her bölümün başına seçkin düşünürlerin ve sanatçıların konuşma sanatına ilişkin özdeyişlerini koymuş. Bir bölümün başında, «Dil aklın ayak izleridir» diyor Francis Bacon... Ne kadar doğru. Bu hesaba göre kahve ya da meclis demagoğunun ayak izleri, burnumuza uzatılmış iki saygısız kaba nasırlı ayak izi oluyor.

Bir başka bölümün başında da Stanislawsky şöyle buyurmuş «Düşünce + söz + ses = İşte insan.» Sokrates aynı düşünceyi daha iyi özetliyor, «Konuş, kim olduğunu söyleyeyim» diyor.

Toprağı bol olsun, Klasik Filoloji'nin uluslararası büyük adı hocam Prof. Walter Kranz, Türkçeye vurgundu. Hem de Türkçenin tek kelimesini bilmeden. Sırf tınısı bakımından, iki kategori insanın Türkçesine vurgundu. Birinciler kadınlardı, ikinciler yaşlı erkekler. Birinciler kadınlığın uçarı akıcılığı içinde kuşlar gibi cıvıldaşırlardı Türkçeyi. İkinciler yaşın bilgeliği, dil görgüsünün ve zengin söz dağarcığının renkliliği ile huzurlu, ahenkli bir Türkçenin tadını çıkarırlardı sevgili hocaya göre.

Stefan Zweig, «Dünkü Dünya» adlı eserinde bir dili en iyi konuşanların aktörler ve papazlar olduğunu söyler. Buna radyo ve TV spikerlerini de katmak gerek. Bugün sahnelerimizde konuşulan Türkçenin en örnek Türkçe olduğu konusu tartışılmaya değer. Türk sahnesi uzun zaman Mınakyan'ın sindirdiği patetik bir tınıdan kurtulamamıştı. Nurettin Sevin-Ebert ekolü diksiyonu ise Devlet Tiyatrosunun ilk kuşaklarına yine pozlu başka bir diksiyon yerleştirdi.

Bu etki genç kuşak konservatuvar mezunlarında —neyse ki— yerini daha doğal bir Türk-

çeye bırakıyor. Türk sahnesinde pozsuz konuşmanın, Türkçeyi Türkçe konuşmanın temsilcileri yine de yarı canlı karagözcülerimiz, ortaoyuncularımız, tuluatçılarımızdı. Onların konuşması da candanlığına, sıcaklığına karşın mükemmel bir konuşma değildi. Çoğu rahmetli Dümbüllü ya da Tevfik İnce gibi, sevimli bir tempo içinde bazı hecelerin yarısını yerlerdi. Bana, sahnemizde, «Türkçeyi Türkçe konuşanlar kim?» diye sorsalar, başta Ulvi Uraz'ı anarım. Onunla birlikte sade sahnede, «Türkçe'yi Türkçe konuşma»nın değil, «Türkçe gülme»nin, «Türkçe kızma»nın, «Türkçe davranma»nın, «Türkçe coşma»nın yollarını az mı aradık durduk yıllar boyu... Münir Özkul, sesinin eşsiz esnekliği ve tınısı ile ses yelpazesinin olanca renkliliği ile belki Uraz'dan da etkili bir Türkçe konuşma ustasıdır bence... Doğal, pozsuz, süssüz, içten, insanca. Kadın sanatçılarımıza gelince... Bunların başında Türkçeye âdeta şarkı söyleten, dişiliğin olanca işve, naz ve kaprisine, bile bile dalgınlık, kızgınlık, sevinmişlik, şaşmışlık, mahsustan kırılmışlık gibi tüm taktiklerini sığdıran, kelimelerin arasını bazen seyrekleştirip bazen kapatan, bazen hızlandırıp bazen mahmurca yavaşlatan, hasılı Türkçesinde kadınlığın bütün duygu skalasını yansıtan Bedia Muvahhit'imiz hepsinin başında gelir. Ama hemen ondan sonra bu Türkçenin yine öyle ustası Gülriz Sürüriler, Altan Karındaşlar, Nedret Güvençler, Macide Tanırlar, Cahide Sonkular, Heyecan Başaranlar, Meral Taygunlar, hemen şimdi şu anda dilimin ucuna geliverenler... Unuttuğum daha niceleri yanında.

Siyasa alanımıza gelince Atatürk hitabet ekolü —hep biliriz— Ömer Naci üslubu etkisinde idi. Bugün için artık çok demode olan bu ekolün hatiplerinin ve şairlerinin seslerini ses bantlarından dinlerken çok yadırgıyoruz.

Ben, Hamdullah Suphi'yi de dinlemek fırsa-

tını buldum. Konuşmasının, o zamanın koşullandırması içinde etkili olmasına karşın, doğal konuşmaya uzak olmadığı savunulmazdı. İnönü, sözlerini tartan, tam yerine oturtan bir metin ustası olmasına karşın, kulak arızasından ötürü tını bakımından biraz şanssızdı. Ama derinden gelen o ses bize çok sevimli gelirdi. Bugün de özlüyoruz. Siyasa alanına doğala yakın konuşma Menderes'le geldi denebilir. DP muhalefette iken yaptığı bütçe eleştirileri, gerek metin, gerek sunuş bakımından bir aşama sayılabilirdi. Politikacılar arasında iyi konuşan, doğal konuşan, pozsuz konuşan, içten konuşan, inanarak ve inandırarak konuşan Bülent Ecevit, son dönem politik konuşma sanatı ustalarımızın başında geliyor. İhsan Sabri Çağlayangil'in de kendi ekolü içinde Türkçeyi iyi konuşanlardan biri olduğu kanısındayım. Güngörmüş, sakin, yavaş, düzenli, bazen küçük bir hümur nüansının bile sindiği bir tınısı var. Feleğin çemberinden geçmiş bir vurdumduymazlığı var. Kendini hiç yormadan, paralamadan, sindire sindire bir konuşma üslubu var. Olaylara lütfen kafa yoran, satranç oynar gibi siyaset yapan, tuzu kuru bir son dönem Osmanlı veziri ya da bir sefiri kebiri gibi, apatik bir yaklaşımla olayları kendine göre, her zaman doğru olmak zorunda olmayan bir yorumlayış tarzı var. Bütün bu arada Türkçenin tadını çıkara çıkara konuşuyor. Biraz sonra tadını çıkara çıkara içeceği kahve gibi. Prof. Kranz ona yetişemedi. Yetişse onu tuttuğu durmuş oturmuş bilge konuşmacılardan sanabilirdi. İçerikte rastlayacağı boşlukların biçimde bulduğu hoşluğu azaltma rizikosu olmaksızın. Demiştim ya, Prof. Kranz Türkçe bilmezdi diye.

Laf lafı açtı. Bakın Taşer'in «Konuşma Eğitimi» kitabından konuşma nerelere geldi. Konuşmayı yerinde kesmek de bir başka sanat. Bu cümlenin noktası ile onun da hakkını verip burada duralım.

25 Mart 1979

EN BÜYÜK EKSİĞİMİZ

Bilmem siz de öyle misiniz? Benim dört çeşit insan karşısında iflahım kesilir. Sarhoş bir, deli iki, bunak üç, demagog dört. Karşımdaki, usla ilişkisini kopardı mı apışır kalırım. Ortak bir dil konuşamazsınız. Bir diyalog kuramazsınız. İkna edemez, bir yerde buluşamaz, hasılı anlaşamazsınız.

Sarhoşun hiç değilse bazı sevimli buluşları, delinin beklenmedik çakıntıları olabilir. Bunak ise kendi suçu olmayan bir yozlaşmanın kurbanıdır. Bir zamanki sağlıklı geçmişine bakıp ona karşı sevecen ve anlayışlı davranabilirsiniz. Dördüncü öyle mi ya? Demagoga hafifletici neden bulmak kolay olmaz. Üstelik o, öbür üçü gibi kontrola alınıp çevreye zarar vermez hale getirilemediğinden, sağlam ve normal sayılıp ortada gezdiğinden bir kısım insanı zehirlemesi önlenemez.

Demagog akıllı değildir. Çünkü sağduyuya, tutarlılığa boş vermekte, bunlarsız hiçbir olumlu yere varılamayacağını kestirememektedir. Amacı sadece ve sadece o an için kabil olduğu kadar çok kişiyi kendi çıkarı uzantısında kandırmaktır. Gözü başka bir şey görmez.

Demagogun ağırlığı yoktur. Çünkü zihnî disiplinden yoksundur. İşine geldiği gibi, dersiz topsuz, çelişki içinde konuşur ve sırtında yumurta küfesi olmadığı için dün ak dediğine bugün rahatlıkla kara diyebilir.

Demagog ayrıca saygısızın tekidir. Çünkü, mugalataları ile sizi aldatacağını sanmakta ve sağduyunuzu, yanlışla doğruyu ayırt etme yeteneğinizi hafife almaktadır.

Toplumumuzun her alanında, özellikle en göze batan yer olduğu için politikada, neden bu kadar çok demagog var diye her düşündükçe bulduğum cevap hep aynı oldu. Matematik disiplininden yoksun bir toplum oluşumuz.

İster burjuva, ister sosyalist her uygarlık sıkı sıkıya matematik bir disiplinin ve tutarlılığın ürünüdür. Eski yorumcular daha ileri gitmiş, evrenin yaratılmasında ve doğanın kurallarında bile matematik bir öz bulmuşlardır. İncil, «Tanrı evreni ölçüp biçip yarattı» demiyor mu? Eflatun'un «Hendeseci bir Tanrı»dan söz etmesi neye yorumlanmalı? Pythagoras, «Dünyayı sayılar yönetir» demiyor mu idi? Descartes, «Tanrı evreni matematik kurallarla kurdu ve hepimize de bunu algılamak için sağduyu ihsan etti» derken, Pascal, insanların «Esprit de geometrie» yeteneğinden söz ederken insanın cevherindeki bu matematik duygusunu vurgulamıyorlar mı idi? İster mistik, ister materyalist, tüm filozoflar evrenin ve insanın ana sorunlarına yaklaşırken, hep sağduyunun, hep bu «esprit de geometrie» nin sahibi olduklarını belgelediler. Başka türlüsü de olamazdı. Matematiksiz bilim olamazdı. Paul Valery yerden göğe haklı. Matematiksiz Batı uygarlığı olamazdı. Matematik disiplin zihin için kesinlik ve tutarlılık okuludur. Ondan geçmeyende bu derli topluluktan, bu kıvraklıktan eser yoktur. Laubali bir dağınıklık, duygusal bir inatçılık, bir laf-ı güzaf kalabalığı, bir tutarsızlık salatası vardır. Matematik dili ayrıca en ekonomik dildir. Lisede matematik hocamız M. Delor'dan tam numara alabilmek için problemi doğru çözmek yetmezdi. «Solution elegante=zarif çözüm» dediği bir kısalık içinde çözmek, gereksiz tek kelime kullanmadan çözmek gerekirdi. Onca iyi bir matematisyeni ayırt eden nitelik bu kıvrak kısalıktı.

Bugün tüm bilimler evreni matematiğin bu ekonomik, bu kısa formülleri ile dile getiriyorlar. Salt fizik, kimya, biyoloji, tabiî bilimler de-

ğil, iktisat, sosyoloji, deneysel psikoloji de sık sık matematik formüllere başvuruyorlar. Kısa ve özlü.

Bilimleri bırakın, bugünkü yaşamın hangi alanı matematik düşünce disiplininden ayrı olarak düşünülebilir? Sanayi alanı mı? Tarım mı? Askerlik mi? Özel girişim mi? Diplomasi mi? Reklamcılık mı? Sendikacılık mı? Kooperatifçilik mi? Spor mu? Turizm mi? Terörist eylemler mi?

Hal böyle iken bizde özellikle bir alan var ki onun dolaylarına matematik düşünce disiplini pek uğramamışa benziyor. Politikayı kastettiğimi nasıl da anladınız. Şu son on yıl içinde sağ olsunlar, politikacılarımızın kaçta kaçı matematikten geçer notu alabilirdi? Çoğunun bir ay önceki konuşmaları ile bir ay sonraki konuşmaları, başka birçoğunun da aynı günkü konuşmalarının baş tarafı ile son tarafı çelişki içinde idi. Başkaları onları mat etmeden onlar kendi çelişkileri ile kendilerini çelmeliyorlardı. Demeç verirken başka şey söylüyorlardı, oy verirken başka. Sonra da bu tutarsızlıkları haklı göstermek için gerekçe cambazlıklarına girişiyor ve işin tuhafı herkesi aldattıklarını sanıyorlardı.

Bunların matematikle tek ilişkileri parlamento aritmetiği dedikleri 226 oy hesabından öteye gidemiyor. Bu kadarcık matematik 10 üstünden ancak 1 alır tarih önünde.

Türkiye'nin bazı alanlarda ortaçağ çıkmazlarına saplanıp kalışının, ipe sapa gelmez mugalatalar içinde yokuş aşağı gidişinin özü, esası unutup sen, ben dalaşına girişinin kökeninde matematik düşünce yoksulluğu yatıyor bence.

Matematik düşünce disiplini hor görüldüğü için az ve öz yerine bol ve boş konuşuluyor.

İnsanı Türkiye'nin bugünü bakımından karamsarlığa düşürecek bu maceradan bizi yine ancak matematik kurtarır gibi geliyor bana.

Ahlak dersi ne kadar önemli ise, zihin ahlakı olan matematik ondan da önemlidir. Gelecek kuşakları bugünkülerin sorumsuz dağınıklığından, çelişkilerinden, demagojisinden, kendilerine ve topluma karşı saygısızlığından ancak böyle bir disiplin kurtarabilir. Tabii yalnız matematikle iş bitmez. Ama işin neyle biteceğini bize yine matematikle yoğrulmuş yeni, olumlu, verimli, gerçekçi, objektif, devlet adamları ve seçmenler kuşağı kolayca bulup çıkarırlar...

29 Nisan 1979

Büyük yalnızlığı ve içine dönük yaratılışı bir yandan, düşüncelerinin her filozofunkine benzemeyen ayrıcalığı öteki yandan, Niçe'yi zaman zaman büyük kaygılara boğuyordu. Öğretisini başkalarına iletebilmekten umudunu kestiği anlar bile oluyordu. Fırtınalı yaşamının ender mutluca dönemlerinden birinde, aydınlık kafa ile aydınlık bir karar aldı. O zamana kadarki bakış açısının ve üslubunun minör tonalitesini bundan böyle insanlara yönelik güleryüzlü iç açıcı bir majör tonalite ile değiştirecekti. «Fröhliche Wissenscaaft: Güleryüzlü Bilim» adlı nefis yapıtı böyle kaleme aldı.

Bilimin ille çatık kaşlı, asık yüzlü olması gerekmediği gerçeğini Niçe, yüz yıl önce bulmuştu. Bugünün eğitimcileri onu ancak çok geç ve geriden izleyebildiler. Evet, ancak yeni yenidir ki, önce Batı'da müfredat programlarını çağın verilerine uyarak soyuttan somuta doğru, kuru öğretiden yaşama doğru kaydırmaya başladılar.

Simgesel formülleri ile matematik, bugüne değin bilimler içinde en kurularından biri olarak biliniyordu. Tadını alan bir azınlık için bu her şeyi en kısaya indiren «Bilimler Bilimi» yine de çok çekici idi, ama büyük kalabalığın nedense matematiğe karşı bir alerjisi vardı.

Son yirmi yılın matematikçileri bilimlerine albeni verebilmek için yeni bir matematik buldular. Yaşamla daha iç içe, daha eğlenceli, daha çekici. Buna «Modern Matematik» deniyor.

Şimdi bizim ilkokul beşten başlayarak ortaokullarda ve liselerde de okutulmaya başlandı.

Çocuğunuz varsa eski matematik bilginizin onlara bu alanda yardımcı olamadığını fark etmişsinizdir. Bu yeni matematik bizim eski matematikten başka bir turnür gerektiriyor. Siz de benim gibi kafayı vurup birkaç hafta uğraşırsanız, bunun kolaylıkla üstesinden gelebilirsiniz. Hiç güç değil. Eski matematiğe alışkın kafalar kısa bir yadırgayıştan sonra bu yeni matamatiğe kolayca alışabiliyorlar. İkisi de kafayı işletmeyi öğrettiğine göre, kafa çalışmasının zevkini bu matematikte de tadabilirler. Daha kolay ve çekici olarak.

Bu yazıyı neden yazıyorum? Milli Eğitim Bakanlığı'nın emriyle İstanbul'daki tüm ilkokul öğretmenleri üç günden beri modern matematik kursundan geçmeye başladılar da ondan. On dört gün sürecek bu kurs boyunca öğretmenlerimiz dünyada ve Türkiye'deki modern matematik uygulamasının ana ilkelerini tanıyacaklar. Bu ön bilginin onlara yeni, güzel ve uygar bir alışkanlık, bir tiryakilik kazandıracağını garanti edebilirim. Milli Eğitim Bakanı Necdet Uğur, en çetrefil sorunlarla yüklü bakanlığında bir yandan türlü karmaşaları hale yola koymaya uğraşırken, bir yandan da acil ve güncel işler dışında geleceğe yönelik uzun miadlı ilkesel ve sağlam bir programın tohumlarını atmaya çalışıyor.

06 yaşındaki çocukların okul öncesi eğitimi gibi bugüne değin hiçbir Milli Eğitim Bakanı'nın ele almadığı bir davayı benimsediği gibi, yurt gereksinmesini göz önünde tutan gerçekçi bir programla pratiğe yönelik teknik okul mezunları yetiştirecek olanakları pekiştiriyor, yurt dışındaki işçi çocuklarının iki cami arasında binamaz ve yarınki yozlaşmasının tohumunu taşıyan içler acısı köksüz durumuna eğitim yolu ile olumlu çareler arıyor. Şimdi öğretmenlere başlattığı modern matematik kursları da ilerde Türkiye'de tüm halka yönelik bir matematik seferberli-

ğinin ilk işareti olursa, sanırım en büyük hizmetlerinden biri de bu olur. Hatta bence birincisi.

Bu sütunda, başka sütunlarda, birkaç defa değil, belki bıktıracak kadar, yazdım çizdim ki, biz Türklerin en büyük eksiğimiz matematiksel kafa yoksunluğudur. Bunu saptamak için uzun etüdlere gerek yok. Bugünkü kafa keşmekeşi, matematik disiplin eksikliğinden doğuyor. Ölçüsüzlük matematik eksikliğinden, söz enflasyonu, boş konuşma, kulağını ters eli ile gösterme, laubalilik, dağınıklık, konsantrasyon yetersizliği hep bundan. Siz Türkiye'nin her döneminde askerlerin neden öncü rolü oynadığını ellerinde silah oluşuna mı veriyorsunuz? Ben daha çok onların meslekleri gereği matematikle, matematik disiplinle yetişmiş tek kesim oluşlarına veriyorum.

Son zamanlarda alaturka metodları bırakıp Anglosakson işletmecilik matematiğine sarılan iş sektörü de matematiğin hizmetini kavradı, değerlendiriyor. Ama asıl tüm ulus çocuklarının bu kafa disiplini ile mücehhez olması gerek. Halkçı ve demokrat bir toplumda matematik silahı ile herkes eşit silahlanmalı ki kimse kimseyi, hiç değilse kafaca sömüremesin. Kültür eşitliği ancak matematiği sevimli yapıp tüm yurt çocuklarına yaydığımız, benimsettiğimiz, vazgeçilmez bir kafa disiplini, bir yaşam alışkanlığı haline getirdiğimiz zaman gerçekleşmiş olacaktır.

Atalarımızın çok güzel bir sözü vardır. Aklı ikiye ayırırlar : «Koyma akıl, oyma akıl. Koyma akıl ancak kapıya kadar sürer. Oyma akıl ise bütün hayata siner,» derler.

Koyma akıl bizim eski okulların marifet sandığı hazır bilgi istifçiliğini ve ezberciliği; oyma akıl ise, iyi işleyen beyinleri tutarlı ve kıvrak yapan, uyanık tutan matematik disiplinini simgeliyor.

Matematiği, «Modern Matematik» sevimliliği ile benimsettiğimiz gün çocuklarımızın bakışları bile değişecektir. Kahveleri doldurup barbut oynayan bön bakışlı aylak gençlerin yerini, satranç oynayan zeki delikanlılar alacaktır.

Öyle bir Türkiye'de bilim de, sanat da, kültür de fuzuliliğinden abesliğinden kurtulup uygar bir toplumdaki işlevsel değerini alacaktır.

O günü özlemle bekliyoruz. O güne yönelen her çabayı bunun için arkalıyoruz. Sabahattin Eyuboğlu dostum Türkiye'yi kurtarmak için tek cümlelik formüller aradığımız bir gün, «Herkese Fransızca öğretmeli» demişti. Ben bunu değiştirip şöyle diyeceğim:

«Herkese matematiği sevdirmeli...»

9 Eylül 1979

BURSA'DAN GELEN BİR MESAJ

Sabahın erken saati. Daha gün ağarmamış. Pencereden uzağa, denize bakıyorum. Yunan şilebi ile çarpışan Rumen tankeri hâlâ alev alev yanıyor. Hava durulunca o da biraz durularak, yağmur ve rüzgâr başlayınca harlanıp büsbütün azarak haftalardır bıkmadan usanmadan yanıyor. Kalp hastalarına, ciğer rahatsızlığı geçirmişlere, kan dolaşımı bozuk olanlara, sabahın ayazında sokağa dökülen minik öğrencilerin taptaze nefes borularına zehir saçan kara dumanlarını savura savura yanıyor.

Evin önündeki arsaya bakıyorum. Apartman kapıcılarının çöplerini getirip getirip boca ettikleri bu mezbelede uyuz kedilerle serseri köpekler dişe dokunur bir şeyler arıyorlar. Ararken de pislikleri büsbütün yayıyorlar.

İnsanı ve hayvanı ile şehrin denizini, havasını, kıyısını, arsasını pisletme yarışına çıkmışız sanki. Birazdan yaşam hızlanacak. Gezici satıcılar, hoparlörlü zerzevatçılar yaygaraları ile, kamyonlar ve otobüsler motor homurtuları, taksiler sırf gürültüden hoşlanan barbar zevklerini tatmin eden klaksonları ile şehri bir de sesle kirletmeye başlayacaklar.

Dağıtıcının kapı aralığından attığı gazeteye bakıyorum. Yine taranan kahveler. Yine kurşunlanan gençler. Yaralanan polisler, basılan bankalar, işine giderken ya da işinden dönerken canından edilen insanlar, askeri cezaevinden rahatça kaçabilen bir sanık. İktidardan düşen partisinden iktidara geçen partiye geçen milletvekilleri, dün tükürdüğünü bugün yalayanlar, giden ağam, gelen paşamcı eyyamcılar. Senato'da birbirine ana avrat girişen senatör-

ler. Ve bu keşmekeşi hâlâ önleyememenin kompleksini hep aynı hazin tepki ile dile getiren ve kim bilir kaç bininci defa yineleyen yöneticilerin, yinelene yinelene büsbütün laçkalaşıp kara mizah sınırım da aşan o basma kalıp kınama ve üzüntü mesajları.

Vapurda çevreme bakıyorum. Çevremde tek kitap okuyan yok. En aydın geçinenler bile gazetenin vurucu haberleri ve Meclis polemiklerinden öteye bir şeyle ilgilenmiyorlar. Konuşmalara kulak veriyorum. Herkes geçim derdinde ya da çıkar, avanta peşinde.

Şehrin duvarlarına bakıyorum. Hormon iğnesi ile kendinde kadın göğsü geliştirmiş kadın elbiseli bir erkek şarkıcı, aynı yolda ün yapmış bir rakibini geçmek için giriştiği renkli kampanyanın ilginç posterlerini sergilemekte.

Kimi, kara gerçekten kaçmak için Pompei' nin son günleri gibi kendini eğlenceye, erotizme, içkiye kumara vermiş, kimi işin farkında bile olmayan bir vurdumduymazlıkla sürdürüyor gününü, kimi kapağı dışarı atmış «Benden atlasın da nerde patlarsa patlasın» havasında, kimi de en kolay geldiği için aciz bir teslimiyete bırakmış kendini, herkesle gelen düğün bayram misali.

Konuşuyorsunuz duvarla konuşmuş gibi. Sözleriniz anlayışsızlığın katılığına çarpıp geri geliyor. Yazıyorsunuz. Kime, niye? Yazdıklarınız kuma yazılmış sanki. Yarımyamalak algılanıyor. Algılandığı kadarı bile başka kaygılarla dolu kafalarda iki saatten fazla barınamıyor.

Eve dönüyorsunuz. Elektrikler kesik yakıt sınırlı. Ve batmakta olan tanker durmadan kara dumanlarını şehrin üzerine savuruyor. Gece düşünüzde bu dumanların daha büyüyüp ülkeyi kapladığını görüyorsunuz. Karabasandan uyanıyorsunuz. Gerçeğin karabasanı içine.

Nedir başımızda dolaşan bu uğursuzluk? Türkiye neden lanetlenmiş bir Thebai'ye döndü

şu son yıllarda? Olup bitene sade biz basit yurttaşlar değil, bizi yönetenlerin de aklı ermiyor benim anladığım. Bizi aşan bir şeyler var, sezemediğimiz, akıl sır erdiremediğimiz, bir ipucu, bir mantık yorumu bulamadığımız. Ulusça Kafka'nın soruşturmasındaki K'nın yazgısına benzer bir duruma düşmüş gibiyiz.

Bu bulutları ne deler. Ne deler diye kara kara düşünürken, senin ışıklı mektubun geldi değerli kızım. Bana Bursa'dan yazıyorsun. Ancak berrak düşünebilenlerde görülen yalın, seçik ve arı ifadenle önce kişisel yaşamında verdiğin kahramanca mücadeleyi anlatıyorsun. Hastalığa karşı onu yenip üstüne çıkmak için yaptığın bu mücadele oldurmuş seni, okuduklarından, edindiklerinden önce.

İnsanoğlu, ölümle karşı karşıya gelmedikçe kendi içindeki asıl özü, kendi öz cevherini kolay keşfedemiyor. İnsanın bütün gücü kendinden uzaklaşınca, ancak o zaman, ta içindeki bir yerde ölmeyen, ölmek istemeyen hayat dolu, umut dolu bir ışıltı kendini duyuruyor. Öyle güç durumlarda insan ona tutunup karanlıktan çıkmaya çalışıyor. Yazgısı yardım edip iyileşirse kendine ve dünyaya bambaşka, geniş, sevgi dolu, küçük insanların düzayak açısının çok üstünde bir açıdan bakmaya başlıyor.

Bakışı derin bir boyut kazanıyor. Düşüncesi senin düşüncelerin gibi berraklaşıyor. Dünyaya geliş sebebi üzerinde yararlı olmadan gitmemek gereği üzerinde, düşünmeye başlıyor. Hayatının üslubunu değiştiriyor. Sen buralardan geçmişsin Ülker kızım. İyileştikten sonra mektupla öğrenim yapıp Yabancı Diller Okulu'nu bitirmişsin. İki dil öğrenmişsin. Sakatlara ve Eski Hükümlülere İş Bulma Yasası'ndan yararlanıp saygın bir meslek sahibi olmuşsun. Şimdi o güçlü sevginden gelen bir istekle kendin gibilere, «doğuştan yahut kaza ile fizikî yönden sakatlanmış kardeşlerine, kader arkadaşlarına seslenip onların kaybolan fizikî güçlerini kabiliyetleri

oranında kafa veya bedeni uğraşılarla değerlendirebilecekleri yollar aramak, onları gerek toplumda, gerek aileleri içinde asalak durumdan kurtarmak, morallerini kalkındırmak, onlara bir hayat hedefi vermek için çalışmak» istiyorsun. Bunu yazılarınla ve metotlu bir yayınla yapmayı düşünüyor ve bu konuda bunca insan içinden beni dost ve ağabey seçip benden tecrübeye dayanan öğütler beklediğini yazıyorsun.

Bu seçişinle beni ne kadar onurlandırdığını tahmin edemezsin. Gördüğüm kadarı ile sana yazı yeteneği bakımından benim vereceğim nasihatlar çok olmayacak. Yukarda da belirttiğim gibi, iyi yazının sırrına sen kendin bilerek ya da bilmeyerek varmışsın: Çünkü iyi düşünüyorsun. Metotlu, tutarlı düşünüyorsun. İki sahifelik mektubunda tek gereksiz sözcüğe rastlamadım. Her tümcen düşünceni açık seçik dolambaçsız ve yalın olarak yansıtıyor. Nereye varmak istediğini biliyorsun. Azmin güçlü. Ve hepsinden önemlisi, yapacağın işe gönlünü, olanca insan sevgini koyduğunu, insan yazından anlıyor. Bana sorduğun çoğu pratiğe yönelik sorulara iznin olursa, bu sütunda değil, yollayacağım bir mektupla cevap vereceğim. Tüm hayat tecrübemle, tüm hocalık ve yazarlık birikimimle ve tüm yayınevi ilişkilerimle senin asil amacına yardımcı olmak ve desteklemekten sade onur değil, büyük bir de sevinç duyacağım.

Mektubunun sonunda «Vaktinizi işgal ettiğim için sizden özür dilerim» diyorsun. Tam tersine. Asıl ben sana bunun için teşekkür etmeliyim. Vaktimi böyle bir amaçtan daha güzel neye sarfedebilirim ki... Evet Bursalı insan kızım. Asıl ben sana gönül dolusu teşekkür ederim. İnsanlığınla, özverinle, umut ve azim dolu asil düşüncelerinle, o Rumen şilebinin kara dumanları kadar kötümser kara kara düşünen, bana, ta Bursa'dan çok güzel ve ışıklı bir mesaj verdin. Var ol.

2 Aralık 1979

POLİTİKA GÜÇ MESLEKTİR

Politika güç meslektir. Çok güç meslektir. Her meslek gibi kendine özgü nitelikler ister. Kimi bunları doğuştan beraberinde getirir, İnönü gibi. Kimi sonradan edinmeye bakar, çoğu devlet adamları gibi. Hitler, «Mein Kampf» adlı eserinde önce olayların seyrine kapılmış giden bir küçük adamken yaralı yatağında hayatının muhasebesini yaptığını ve sonunda kararını verdiğini bildirir. «Politikacı olacağım.»

Ya doğuştan yeteneği ya da verdiği karar gereği politikacı olanlar dışında zorunlulukların itmesi ile politikacı olanlar da vardır, Cemal Gürsel gibi. Ama bu sonuncular çok küçük bir azınlıkta kalırlar.

İster içgüdüsü, ister verdiği kararla politikaya girenler de, kişilik ve üslup bakımından, iki kategoriye sokulabilirler. Birinciler, politikayı, yaşamı yoğun yoğun yaşamak, hızlı güncel sorunların tam ortasında bulunmak için seçmişlerdir. Politikayı insanı her an uyanık, ve gerilim içinde tutan bir meslek, bağdaşmaz görünen zıtlıkları bağdaştıran bir ustalık, güçlükleri çözümleyen bir zihin sporu saydıkları için mizaçlarına çok yatkın, en yatkın bulmuşlardır. İkinciler ise, kafalarındaki birtakım büyük çapta tasarıları gerçekleştirmek, tarihin yolunu değiştirmek için politikayı bir araç olarak kullanmanın zorunluluğuna inanmışlardır. Tasarılarına, ideallerine, saplantılarına herkesi de inandırmak, onları yönetmek için kamuoyunda kendilerine uygun ortamı hazırlamak, ancak politika yoluyla sağlanır diye politikacı olmuşlardır.

Birinci kategori için somut örnek isterseniz Metternich'i, Taleyrand'ı, Keçecizade Fuat Paşa'yı, Ali Paşa'yı, Briand'ı, Rathenau'ı, İnönü'yü, Von Papen'i, Titulesco'yu, Menemencioğlu'nu verebilirim. İkinciler için ise daha çok önder vasfında devlet adamlarını, meselâ Napoleon'u, Danton'u, Gandhi'yi, Lenin'i, Atatürk'ü, Mussolini'yi, Hitler'i, Mao Tse Tung'u gösterebilirim.

Dünya tarihinde ikinciler hadiseleri yaratanlar, birinciler ise, yaratılmış hadiseler içinde çözüm arayanlar olarak görünürler.

Bunlar dışında bir de kendi kategorisini şaşıranlar ya da daha beteri, politikacılık yeteneği olmadan var sanıp politikaya dalmış olanlar da vardır.

Kategorisini şaşıranlardan kastım, politikaya kafasındaki büyük tasarıları gerçekleştirmek amacı ile girmiş bazı kimselerin buna güçleri yetmeyince yavaş yavaş —kendileri de belki farkında olmadan— güncel sorunları çözümlemeye çalışan devlet adamlarından olmaya başlamalarıdır. Bunlar başlarını su üstünde tutabilişlerine bakarak umutlarını yitirmezler. Akılları kısa ise, hatta olaylar nehrinde sürüklendiklerini görmeyip hâlâ onları ben yönetiyorum sanabilirler. Biraz daha akıllıları ise, «Şu güçlükler bir aşılsın, ben yine planlarımı gerçekleştiririm» umudu ile hezimete uğramış onurlarını avuturlar. Oysa her şeyde olduğu gibi politikada da en büyük rolü insanın kendi çapı oynar. Politikacı dediğin bilge, filozof değil ki, kendi çapını fark etsin; zaafını görüp itiraf etsin. Politikacı dediğin, seçmeni aidata aidata kendini de aldatmayı alışkanlık haline getirmiş adamdır. Alçakgönüllülüğü esasen stratejisi bakımından doğru bulmaz. Bereket versin özgürlükçü demokrasi rejimlerinde böylelerini seçimler biraz hizaya getirir. Ne var ki, aynı seçimin —eğer söz konusu geri kalmış bir ülke ise— başa ille ondan iyisini geçirmesi de beklenemez. Seçim

konjonktürü böyle ülkelerde bazen pek duygusal, pek yüzeysel faktörlerle değişebilir. Özgürlükçü demokrasinin tam verimi ile çalışabilmesi için Michelet'nin dediği gibi üç şart gereklidir: Bu şartlardan birincisi eğitimdir. İkincisi eğitim, üçüncüsü yine eğitim. Bilinçli seçmen, bilinçli partiler, bilinçli politikacılar.

Politika güç meslektir. Çok güç meslektir. Ama yine politika toplumda zorunlu bir işlevdir. Bundan ötürü o mesleğe girenleri hırpalamak, gülünçleştirmek, karalamak, ille olumsuz yanlarını vurgulamak, halkoyunu sömüren çirkin birer imaj haline getirmek gibi, kolay ve harcıâlem eğilime kapılmak uzun miatlı düşünülünce çok sakıncalı bir tutumdur.

Ama politikacılar buna kendi dar görüşleri, saplantıları, inatları ile neden oluyorlarsa karikatürcülerin çimdiklerine, polemikçi yazarların zehirli hücumlarına, işin içinde olmamanın verdiği rahatlıkla bol keseden ahkâm kesen politika dışı akıl hocalarının eleştirilerine hedef olmayı önleyemezler.

Örnek devlet adamı bence sağduyuyu önce kendi edinen, sonra onu inançla, dirençle tutarlılık içinde kamuya maletmeye çalışan adamdır. Bu bakımdan kendi kişisel ihtirasları ve inatları ile kamunun çıkarları arasında yine kendini hakem yapabilen ve egosunun aleyhine özveride bulunabilen adamdır. Örnek devlet adamı güçlükler ortasında ipinucunu kaçırıp şaşkın şaşkın çabalayan, sıkışınca mazeret kabilinden başkalarının hatalarını ısıtıp ısıtıp ortaya süren insan değil, tam tersine olayları daha başlangıcından sezip onları nüve halinden izleyen, zorlukları büyümeden önleyen ve asıl davanın sosyal ve iktisadi konular olduğunu anlayan, asıl bunu çözümlemeye çalışan, bunu çözümlerse bozuk bir düzenin anemisinde ortaya çıkacak mikropların çoğunu da yenmiş olacağını bilen adamdır.

Ve nihayet örnek devlet adamı, çok ama çok işi olan, bu kadar işi arasında muhal işlere vakit harcamayan, konuşmuş olmak için konuşmayan, daha çok susup iş çıkaran, konuştuğu zaman temcit pilavı gibi herkesin gına getirdiklerini değil, millete yeni perspektifler işaret eden, az ve öz konuşan, belli bir ağırlığı olan, sabır küpü bir insandır.

Politika güç ve netameli bir meslektir. Hele güç durumlarda. Bunca değerli insanı kısa zamanda yıpratıp onların başını yiyişinden belli değil mi?

5 Ocak 1980

CANLAR ÖLESİ DEĞİL

Milliyet'in eski pazar eklerinde on beş hafta boyu portreler yazmıştım. Bu portrelerde, yakın geçmişimizin kendilerini yakından tanımak, kendileriyle konuşmak, yaşantılarına bir yandan olsun katılmak fırsatı bulabildiğim renkli kişilerini anmak ve bilmeyenlere, ya da az tanıyanlara tanıtmak istemiştim.

Bu kitap çok tuttu. Hiçbir kitabıma, hiçbir oyunuma almadığım ölçüde çok mektup aldım okurlarımdan. «ÖLÜR İSE TEN ÖLÜR CANLAR ÖLESİ DEĞİL» adlı bu kitabın bunca sevilişinin nedeni, galiba daha çok ele alınan kişilerin çekiciliğinden geliyordu. Çoğu okurum da, tanımış, sevmiş oldukları bu insanların portreleri ile geçmişlerinin tatlı ve mutlu çağrışımlarına varıyorlardı. Bu mektup destelerini yazarlıktan bıkabileceğim karamsar günlerimde okuyup yeniden moral kazanmak için saklıyorum. Hele bu arada odasından hiç dışarı çıkmayan bir hanımefendinin bana ettiği telefonu hiç unutmayacağım. Çok ünlü bir profesörümüzün eşi olan bu aydın hanımefendi, «Ahmet Hamdi portrenizle dört duvar arasında geçen şu günlerime çok ışıklı bir pencere açtınız,» diyorlardı. Yazarlığın nankör yanları yanında, böyle iç ısıtıcı mükâfatları da oluyor.

Aldığım mektupların büyük çoğunluğu, portresini yaptığım kişileri tanımış okurlarımdandı. Bana onlar hakkında bilmediğim, yahut da unuttuğum ayrıntılar veriyorlardı. En çok mektubu Asaf Hâlet Çelebi vesilesiyle aldım. O portrenin başındaki Beylerbeyi'ni ve Beylerbeyiliyi tanım-

layan pasaj, birçok eski Beylerbeyiliyi duygulandırmış olmalı idi. Hacı Zihni Efendinin yalısından Fikret Şadi'nin serüvenine, İstavroz'daki havuzun ebadından Beylerbeyi'nin tekkelerine, Şeyh Kenan Efendiden Ağır Ceza Reisi Sabri Beye kadar, enine boyuna hatıralara yol açan bu mektuplar da hep geçmiş özlemi ile dolu idiler.

Çorum'dan bana yazmak lütfunda bulunan bir sayın okurum ise, Çorum eşrafından olan babasının, Refik Halit'in sürgün yıllarına ait ayrıntılar veriyor. Bunlardan biri çok ilginç: Oğlu Çorum'a sürüldükten bir süre sonra, babası Halit Bey, Refik Halit'i ziyarete gelmiş. Eşraf tarafından ağırlanmış. Kendisine en zengin evde yatak hazırlanmış. Ama o, oğlunun kaldığı evi tercih etmiş. Çorumlular, onların şahsında İstanbul saygı ve adabının örnek bir tezahürünü görüp hayran kalmışlar. «Babası ile Refik Halit Çorum'da sokakta yürüyüşe çıktıkları zaman, her ikisinin de elinde gümüş saplı bir baston, babanın oğuldan altı metre önde yürüyüşlerini, acayip yaratıkları seyreder gibi seyrederdik,» diyor sayın okuyucum. Sakallı Celal portrem de onun birçok tanışının bana yazmalarına vesile oldu. Başta değerli dostum, uluslararası fizik bilginimiz Feza Gürsey olmak üzere, hocam Besim Darkot, çocukluk arkadaşım Prof. Vakur Versan, ortak dostumuzun benim unuttuğumu sandıkları esprilerini, özdeyişlerini hatırlattılar. «Türkiye'nin insana en zararlı etkisi, tevazua imkân vermemesidir» özdeyişi bunlardan biri.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın portresi için de çok mektuplar aldım. Yukarıda sözünü ettiğim hanımefendi, «O nadir bir pırlanta idi, ama siz de onu usta bir kuyumcu gibi işlemişsiniz,» şeklinde bir cümle ile iltifatlarını ibzal ettiler, beni onurlandırdılar. Mükrimin Halil Hoca için, tüm eski öğrencilerinin de ayrı ayrı anlatacakları birçok hatıraları vardı. Hepsini zevkle, sevgiyle

dinledim ve okudum. Hulusi Dosdoğru dostumun anlattığına göre Hoca, onların sınıfındaki bir gayrimüslim öğrenciye takmış. Çocuk dersi bülbül gibi bildiği halde, Mükrimin Hoca, bir türlü tam numara atmazmış. Nihayet yarı şaka, yarı ciddi baklayı ağzından çıkarmış, «Müslüman olmazsan seni geçirmem» demiş. Değerli dostum Uluğ İğdemir'e de Halide Edip bahsinde verdiği kulis arkası tarihi bilgiler için çok minnettarım.

Bazı okurlarım da, bu portreler dizisinde neden falan filan kimseler yok diye soruyorlar. Ben bu ilk ciltte sadece yakından tanıdığım rahmetli dostlarımdan söz ettim. Yaşamakta olanları kısmet olursa başka bir ciltte belki bir gün toplarım. Yakından tanıyıp da bu cilde almadığım rahmetli dostların içinde mesela Hilmi Ziya Ülken hocam da var. Güverte dostum Nizamettin Nazif de var. Cihat Baban sayesinde tanımak fırsatını bulduğum üstat Halit Ziya Uşaklıgil var. Dayımın sınıf arkadaşı ve Millî Sahne'deki hiçbir temsilini kaçırmadığım Fikret Şadi var. Hilmi Ziya Ülken bir portrenin boyutuna sığamayacak çok yanlı ve çok çaplı kişiliğinden ötürü yaklaşamadığım bir konu oldu. Çocukken arkadaşım Ziyad Ebüzziya ile birlikte, Yeşilköy'deki bahçesinin hasır iskemlelerinde beyaz saçları, vakur hali ve Paul Bourget'vari havası ile dinlenirken, parmaklıklardan seyrettiğimiz, sonra Cihat Baban'ın aracılığı ile tanışmak fırsatını bir kere de olsa bulduğumuz roman üstadı Halit Ziya Uşaklıgil, çok yakından tanımak fırsatı bulduğumuz hocamız İsmail Habip Sevük ve yine onlar gibi İsmail Müştak Mayakon'u da içermesi, böyle bir portreler kitabına elbette değer katabilirdi. Yakın tarihin en önemli olaylarına tanık olmuş ve en nevi şahsına münhasır insanlarından biri olan Şeyhülislam Cemalettin Efendinin oğlu Ahmet Muhtar Bey de, portresi yazılmaya değer bir başka şahsiyet değil mi idi? Sonra rekortmen Mehmet Ali Aybar'a, rekort-

men Semih Türkdoğan'a ve onların çok ama çok gerisinden giden, bir atlet olarak bana atletizmi ilk sevdiren örnek cimnastik hocası Zeynel Bey'i anlatmamak olur mu idi? Daha kimler yok ki... Ömer Besim, Behzat Baba... Ama gelin bunları başka bir cilde, daha iyisi, kısmet olursa yazacağımız hatıra kitabına bırakalım.

Bütün bu iyi yanlar dışında, bir şeyi itiraf etmeli ki, bu tarz kitaplar pek de bugüne hitap etmiyor. Torunumuz yerinde olan bugünkü genç kuşaklara bir Ahmet Rasim'in, bir Ahmet Kudsi'nin, bir Aliye Berger'in yaşamının şu ya da bu ayrıntısı, yine onların deyimiyle, «Ne yazar?» Tanımadığı, görmediği bir Ulvi Uraz'ın özverisi, bir Cemal Sahir'in ikilemi, bir Latife Hanımın dramatik yazgısı, bir Halide Edip'in çelişkileri, bir Tevfik Sağlam'ın, bir Sıddık Sami'nin kişilikleri onu ne yanından ilgilendirir? Bütün bunlar ona biraz soyut, biraz da gereksiz teferruat gelmez mi? Abdülhak Şinasi'nin bir alınganlığını, platonik bir aşkını, Kemal Tahir'in masa sohbetlerini, sevimli kızgınlıklarını, Vâ-Nû'nun ironisini, Sabri Esat'ın spritüelliğini, Seha Meray'ın bilgiyi kıvrak ve şık ifade ile birleştirip sunuşunu, tam dozunda değerlendirecek vakti; sabrı, nüans duygusu kalmış mıdır acaba? Güncel yaşamımız çok düzayak, çok kaba, çok kestirme ve telaşlı olduğundan beri, bu ortamın içinde yetişen genç kuşakların böyle ayrıntılara ilgi duyacaklarını hiç sanmıyorum. Zaten ben de bu kitabı daha çok yaşdaşlarım ve orta yaşlılar için yazdım.

23 Mart 1980

HASTA ADAM AŞAĞI, HASTA ADAM YUKARI

Prof. Afet Hanımefendi bir yaşam boyu biriktirdiği Atatürk'e ait belgelerini, anılarını, araştırmalarını toparlamak için yan işlerinden uzaklaşıp kendilerini, bu çalışmalara adayalı beri eskisi kadar sık görüşemiyoruz. Oysa her ay Ankara'da hiç değilse UNESCO Yönetim Kurulu toplantılarında kendileriyle beraber olmaktan mutluluk duyardım. Bu toplantılarda UNESCO Paris merkezinden gelen raporlarda Türkiye'mizin de «geri kalmış» ülkeler arasında sayılması karşısında buna en büyük tepkiyi gösteren hep Afet Hanımefendi olurlardı. Gösterdikleri tepki Atatürk'ün Türk milleti için böyle bir vasıflandırmadan ne kadar üzüleceğini çok iyi bilmelerinden geliyordu. Aynı tepkiyi üstadım ve dostum Enver Ziya Karal da, yine üstadım ve dostum Uluğ İğdemir de belki söz olarak değil dışa vuran bir incinme olarak gösterirlerdi. Onları çok iyi anlıyorum. Atatürk'ün, asil kanlı milletine, pek yakında muasır medeniyet seviyesine vâsıl olacağına kuvvetle inandığı milletine bu küçültücü vasıflar, pek yaraşmıyordu. «Geri kalmış ülke» deyiminde ya da sözümona daha bir kibarcası olan «gelişmekte olan ülke» teriminde elbet küçültücü bir vasıflandırma vardı. İnsanlar hakkında «gelişememiş,» «kavruk kalmış, süt çalığı» nasıl iltifat sayılmazsa, bir ülke hakkında da bu terimler aşağı bir kategoriyi yaftalamakta idiler. Esaretten yeni yeni özgürlüğe kavuşan Üçüncü Dünya ülkeleriyle yüzyıllar boyu güçlü devletler kurmuş büyük bir ulusu, hele Atatürk önderliği ile ölüm halinden yepyeni

bir canlılığa kavuşan bu milleti bir tutmanın saygısızlığı bazı kimselere çok batıyordu. Hele bu ulus, yok edilmek istenirken dünyayı şaşırtan bir şahlanışla, çağının değer yargılarına, bilimsel verilerine yönelik genç ve dinç bir cumhuriyet olarak kendini dünyaya kabul ettirmişse. Bu cevheri ilk sezip kristalize eden simge adam Atatürk'ün geri kalmışlığı küfür bile sayması olası idi.

Şimdi, «Rahmetlinin ruhu kim bilir ne kadar sızlıyordur» diyenler, haksız sayılmaz. İşin kötüsü şimdilerde artık geri kalmışlıktan da ağır bazı vasıflamalara muhatap oluyoruz, «geri kalmışlık» bir ileriye gidebilirlik umudu taşır. Ama sıhhatsizlik, cılızlık, fiziksel âcizlik, ondan da üzücü bir vasıflamadır.

Batı basını ve devlet adamları bizi artık bambaşka, unutulup gitmiş bir deyimin yeniden çağrışımı yaptılar. Hasta adam aşağı, hasta adam yukarı. Osmanlı İmparatorluğu'nun yozlaşma ve çöküş devrinde dillere pelesenk edilen «Bugaz'daki Hasta Adam» deyimini seksen yıl sonra yeniden güncelleştirenler sade kötü niyetli düşmanlarımız mı dersiniz?

Sosyal ve iktisadî beceriksizliklerimiz ve hele particilik kapışması içinde birbirimize girip bugünkü âciz duruma düşmüşsek, buna biraz da kendimiz çanak tutmadık mı? Avrupa gazetelerinin birinci sayfa manşetlerinde, devlet adamlarının televizyon ve radyo demeçlerinde Türkiye kelimesinden hemen sonra ilk akla gelen, hatta hatta bazen Türkiye kelimesinin yerine kullanılan çağrışım, hep Hasta Adam. Die Presse gazetesinin bir birinci sayfa manşeti: «Bugaz'daki hasta adam soğuktan titriyor.» Frankfurter Allgemeine'nin bir makale manşeti: «Hasta adamın durumu ağır.» Die Welt'in bir manşeti: «Hasta adama âcil yardım gerek.» Bir radyo yorumu: «Hasta adam üç haftadır kendine bir devlet başkanı seçemiyor.»

Kızalım kızmayalım, incinelim incinmeyelim durum bu, Türkiye bugün dışardan borç para, hibe, destek, yardım, petrol, silah bekleyen, bu yardımlar gecikince üzülen, gerçekleşir gibi olunca bayram edip sevinen, bir gün gerçekten gerçekleşirse yokluğun da, anarşinin de, iktisadî bunalımın da tümden geçeceğine kendini inandırmaya çalışan, ama hâlâ kendini kurtarmak için tek ve en sağlam kaynağın yine kendisi olduğunu şu bitip tükenmeyen particilik çekişmeleri ve gözleri başka hiçbir şey görmeyecek kadar bulanmış iktidar dalaşı ortasında hâlâ farkedemeyen bir gidişin içindedir. «Sana senden gelir eğer imdad lazımsa» diyen Namık Kemal'in uyarısı unutulmuş, onun yerini, «Bize dışardan gelir ne lazımsa» diyen bir mirasyedi umursamazlığı almıştır.

Böyle bir duruma düşmüş olmak, kabul etmeli ki, dışardaki prestijimizi iyiden iyiye düşürüyor. Şu son iki ay içinde tiyatro tarihi konusunda araştırmalar yapmak, Türk tiyatrosu üzerine seminer düzenlemek için iki üniversitenin çağrılısı olarak geldiğim Batı başkentlerinde hep bunu gördüm. Hem de çok somut olarak. Örneğin turizm alanını alalım, temas ettiğim turizm bürolarımız bu yıl bize gelecek turistlerin sayısında korkunç bir düşüş olduğunu acı rakamlarla belirttiler. Yurtta olup bitenler öyle abartılıyor ve yabancı turisti etkileyecek öyle kurnazca menfî sloganlar sunuluyor ki, kimsede Türkiye'ye gezmeye gelmek hevesi kalmıyormuş. Detektif romanlarında suçluyu ararken kullanılan bir kıstası burada da kullanabiliriz. Büyük bir döviz kaynağımız olacak turizmimizi baltalamak kimin ekmeğine yağ sürer? Bunu teşhis edince bu kötü propagandaların hangi yakın komşumuzdan geldiğini anlamak için Columbo, Komiser Maigret ya da Hercule Poirot olmaya hacet yok. Bu sadece tek bir alanda tek bir örnek. Bunları çoğaltmak işten değil.

Evet, «Bu durum Atatürk'ün ruhunu sızlatır» diyenler haksız olmayabilirler. Atatürk kendilerine teslim ettiği, hem de güvenle, imanla teslim ettiği Cumhuriyet'i bu hale getirmiş olan çocuklarını izleyebilseydi, kahrından ölürdü. Ama biz yine de onun mirasının bekçileriyiz. Bize karamsar olmamayı o ve Türk istiklal şahlanışının öncüleri öğrettiler. Gerçekçi olmayı, acı da olsa durumu açık seçik görmeyi, sonra da buna sağduyu ile, müspet bilim gözlüğü ile, ayrıca yurtsever bir imanla karşı koymayı bize onlar öğrettiler.

Hasta adam'ı diriltme mucizesini dış yardımlara değil, kendi imanımıza, kendi gücümüze, kendi cevherimize borçluyuz. Bu cevher çok diplerde, derinlerde kalmış olsa da bugün yine vardır. Bu gidişe bir gün dur diyecek de, yine o cevher olacaktır. O günün erken gelmesine elbirliği ile çalışalım.

Diyeceksiniz ki, Kurtuluş Savaşı'nda bir ölüm kalım savaşı içinde idik. Onun için canımızı dişimize taktık. Onun için birlik olup şaha kalktık.

Ben de size derim ki, sanki bugün güllük gülistanlık bir durumda mıyız?

Tıpkı o gün gibi bugün de bir başka kurtuluş savaşı vermek zorunda değil miyiz? Eğer bunda hâlâ birleşemiyorsak, bizi Atatürkler de kurtaramaz.

11 Mayıs 1980

GEÇMİŞİN OYNADIĞI OYUN

Son haftalarda yaşadığımız zamandan çok, geçmişle fazlaca övür olduk. Eski temaşa türlerimiz üzerinde, Direklerarası'nda dolaştık durduk. İki yıldır kopuksuz çalışmanın yorgunluğunu biraz atabilmek için Karadeniz kıyısında bir iki haftalık bir dinlenme molasından sonra yine Milliyet için, yine geçmişe ait bir diziyi yazmak istiyorum inşallah. Geçen kış kütüphanelerde üç ay çalışıp doküman topladım. Araştırmalar yaptım. Kendi alanında küçük bir keşif sayılabilecek bu çalışmayı sizi sıkmayacak şekilde vermek için kafamda çeşitli çatılar kurdum. İnşallah ilginizi çeker.

Diyeceğim o değil. Geçmişle, geçmişin kişileri ve olayları ile uğraştıkça kafama takılan hep şu oldu: Geçmişten söz ederken farkında olalım olmayalım, duygusallık gelip bir yerde kalemimize takılıyor. Geçmiş nedir? Biraz da çocukluğumuzdur. Ne hikmetse hepimizin en mutlu olduğumuzu sandığımız dönemdir. Anamız sağdır, babamız sağdır. Ekmek elden, su gölden yaşamaktayızdır. Dünyayı yeni keşfetmekteyizdir. Kendimizi evrenin ekseni sanmaktayızdır. İçimiz pembe umutlarla doludur. Hayat önümüzde hiç yazılmamış bomboş papye kuşe bir sayfa gibidir. Aşkı yeni keşfederiz. Karşı cinsi yeni keşfederiz. Dünya nimetlerinin bir bir farkına varmaya başlarız. Aslında tatlı bir serüvendir bu. Ve de yeni. Şimdiki zaman öyle mi ya? İçinde yaşadığımız zaman geçen yılların tortusu ile, düş kırıklıkları ile doludur. O tuzu kuru, güvenli hayat, yerini bir çekişmeye bırak-

mıştır. Sevdiklerimiz bir bir dünyadan ve ortadan çekilmiş, bizi tek başına bırakmıştır.

Yaşam kavgasında hırpalanmışsınızdır, örselenmişsinizdir. Ağır işçi gibi çalışmaktasınızdır. O eski sportif atletik gücünüz gün günden azalmaktadır. Naif umutlarınız, hayalleriniz bir bir yıkılmıştır. Gençliğin romantik duygusal gözlük camlarını yaşamın oldurduğu gerçekçi camlarla değiştirdiğiniz için artık her şeyi daha iyi görmekte, oynanan oyunun farkına varmaktasınızdır. Günler birbirine benzer bir tekdüzelikte geçmektedir. Herkes evleniyor diye evlenmişsinizdir. Herkesin çocuğu olması gerek diye baba olmuşsunuzdur. Herkesin cebelleştiği geçim derdine dalmışsınızdır.

İşte anılar, geçmişe ait kişiler, olaylar bu tekdüze yaşam içinde birden renkli bir rüya hüviyeti alabilirler. Onlara dalmak sizi günün kuruluğundan birkaç saat uzaklaştırabilir. Çocukluğunuza, geçmişinize ait kişiler, olaylar, hatta bizzat kendiniz, gerçekte olduğundan daha iyi, daha güzel, daha özenilecek bir boyut almaya başlarsınız. Bu, geçmişin insana oynadığı oyundur. Geçmiş, unutulmuş olan yanları ile bir sis içinde yüzer. Siz bu sisin eksiğini muhayyilenizle tamamlarsınız. Niçe'nin dediği gibi, bazen belleğiniz iyi hatırlayacak olsa bile «Belleğiniz evet der, onurunuz hayır. Sonunda bellek yenik düşer, onurun dediği olur.» Anılarını anlatırken neden herkesin dudaklarında tatlı bir gülümseme belirir. Bu insanın uyduracağı, katacağı rötuşların önsevincidir bir bakıma da. Şimdiki zamanı olduğu gibi kabullenme ezikliğinde olan insan, ancak geçmişi biraz keyfince rötuş edebilir de ondan. Biraz da geleceği tahayyül ederken kullanır bu yeteneğini. Geleceği çok pembe görüyorsa ütopist derler insana. Geçmişi özlemle, nostalji ile anarı ise nedense daha bir doğal karşılarlar. Onun için herkes otobiyografisini yazmaya bayılır. Otobiyografi, eğer

yazan kendine güçlü bir iç disiplin koyamamış biri ise, yaşammı istediği gibi, yahut gerçeğe çok ters düşmeden rötuş edebileceği bir fırsat sağlar.

Böylece anılar, düşlemenin mutlulukla yoğurduğu yanlış ve doğruların bir karışımı olur çıkar.

Oysa o kadar özlemle pembe pembe çizdiğimiz geçmiş, geçmiş olmasa idi de, biz onun içinde yaşıyor olsaydık, onu ağır basan iyi ve romantik yanı ile değil de o zamanki hem iyi, hem kötü dengesi içinde görecek, böyle iltimas etmeyecektik. İnsanoğlunda bu çarpık eğilim kolay önlenemiyor. Ama önlenmesi gerekir. Gerçek adına, bilim adına gerekir. Bir başka vesile ile de söylediğim gibi, geçmişten söz etmek, çocukluğundan söz etmek gibi tatlı bir duygusallığa götürür bizi. Oysa o çocukluğun bile mutlu olduğu tartışma götürebilir. Nitekim Direklerarası'nın da tiyatro tarihimizin en parlak devri olduğunu sanmak büyük hata olur. Ölüp gittikleri için o zamanki sanatçılarımızın eşsiz olduğunu iddia etmek de o kadar yanlıştır. Bugün onlar kadar güçlü, hatta onlardan güçlü olan sanatçılarımızın tek kusuru henüz yaşıyor olmalarıdır.

İltiması hep geçmişe hasretmeyelim. Daha doğrusu iltiması büsbütün kaldıralım. Geçmişi incelerken de eleştiri hassamızı uyanık tutalım.

Bunu ne için yazıyorum? Direklerarası takvimini yazarken zaman zaman ölçüyü bizzat aşırdığımı fark ettiğim için.

Eski tuluatçı ağzı ile bunun özrünü dile getirmek için. Her ne kadar sürçi lisan ettikse affola.

10 Ağustos 1980

DEVLET ADAMI ÜSLUBU

Frenklerin, «Noblesse oblige» diye bir sözleri vardır. Bu sözle soyluluğun insanı bağladığını, bazı zorunluluklar yüklediğini murat etmek isterler. Dilimizdeki «Ağır otur da molla desinler» deyimi de aynı zorunluluğun din adamları alanındaki bir koşutu sayılabilir. Bununla din adamına hafifliğin yaraşmayacağı, davranışlarında ciddiyetten uzaklaşmaması gereği hatırlatılır. Devlet adamları her ülkede soylulardan da, din adamlarından da, daha göz önünde, daha projektör ışığında kişiler olarak, en az onlar kadar davranışlarına, sözlerine, görünümlerine dikkat etmek, kendilerine, mevkilerinin gereği bir iç disiplin uygulamak zorundadırlar. Bunun kolay olmadığını hemen ekleyelim. Bir halk çocuğu olarak popülarite kazanmış, önce ilinizde, sonra partinizde basamakları çıkmış, parlamentoya girmişsiniz. «Şımardı, kendini bir şey sanmaya başladı,» dedirtmemek için eski yaşam üslubunuzu sürdürmeniz, alışkanlıklarınız uzantısında olduğu için bir kere daha kolayınıza gelir. Üstelik de yükselişinizin başlıca sermayelerinden biri olarak kuruntuladığınız sevimliliğinizi, herkesle şakacı ilişkilerinizi yine kendi yararınıza kullanmak imkânı verdiği kanısındasınızdır.

Ne var ki, günün birinde bakan olursunuz. Yahut partinizin yönetici kadrosunda bir yere getirilirsiniz. İşte zorluk orda başlar. Halkçılığınızı, candanlığınızı, senlibenliliğinizi, şakacılığınızı seven, şımarıklıktan, «ne oldum» deliliğinden tiksinen aynı seçmenleriniz şimdi sizin yeni mevkinizde, yeni mesai masanızın arkasındaki

yeni ve saygın koltuğunuzda daha bir oturaklı, daha bir ağırbaşlı, daha bir ölçülü ve bilge tavırlı olmanızı isterler. Çünkü öyle koşullanmışlardır. Yüksek yönetici mevkinizin gerektirdiği bu yeni kişilik artık Beşiktaş tribününden hakeme yuh çekemez. Ceketi fora edip, askılı pantolonu ile voleybol oynayamaz. Hele hele bir düğünde aşka gelip çifte telliye, ya da harmandalıya kalkamaz. Kalkmamalıdır da. Halk dilindeki «Âyân azası gibi adam» benzetmesinin, şakakları kır saçlı, ağırbaşlı görünümlü, koyu renk elbiseli, ciddiliğinin sevecenliğini büsbütün silemediği, efendi mi efendi, vara yoğa sırıtmayan saygılı kişi imajına uygun bir kişilik beklenir artık sizden. Hiç değilse iktidar koltuğunda oturduğunuz sürece. Sonrası yine size kalmıştır. İster bu mevkiin ve onun gereklerinin size zorladığı bu görünümü benimser ve sürdürür, ister tekrar eski serazad ve laubali, sizin deyiminizle demokrat kişiliğinize döner, rahat bile edersiniz. Bu sizin bileceğiniz iştir.

Bazı kimse doğuştan saygın doğar. Böylelerinin bir avantajı olduğunu kabul etmeli. Devlet adamı çünkü, pederşahi toplumlarda kalabalıkların idealize ettiği bir örnek kişilik olmak zorundadır. Doğal olarak, ıkınıp sıkınmadan bunu olabiliyorsa daha inandırıcı olur. Bu örnek kişilikte dış görünüm de önemlidir. İlle iri kıyım, mehabetli olmak şart değildir. Bir padişahtan çok bir pehlivana benzeyen Sultan Aziz mevkiinde mesela ufak tefek ama iri burunlu ve ne istediğini bilen bir Abdülhamit'ten hiç de daha göz doldurucu değildi. Kısa boy devlet adamlığında bir sakınca teşkil etse, Napoleon, Clemanceau, Poincaré, Lenin, Stalin, Churchill hapı yutmuşlardı. Önemli olan boyun uzunluğu kısalığı değil, o boyun nasıl taşındığıdır. Atatürk hiç de uzun sayılmayan boyuna, omuzları üzerinde mehabetle duran başı ile öyle bir hava verirdi ki, ona bir heykele bakar gibi bakardınız. Atatürk

yerli yabancı gelmiş geçmiş şefler içinde galiba en ideal örnekti. Ondan daha saygın, daha yakışıklı ve etkili bir şef imajı bulmak zordu. Ama onun gençlik resimlerine bakın, daha doğuştan bu ışınım ile doğduğunu kabul edeceksiniz. İngiliz Dışişleri Bakanı Antony Eden, eski Türk başbakanı ve Londra sefiri Rauf Orbay, eski CHP genel sekreteri İsmail Rüştü Aksal dış görünüm talihlisi devlet adamları arasmda sayılabilir. Bazen de insanda kalıp kıyafet tam olur da, onun içini yine devlet adamı saygınlığı ile dolduramaz. Ama dış görünümden de, kalıp kıyafetten de önemli olan davranıştır, üsluptur. Yassıada muhakemeleri sırasmda bir eski cumhurbaşkanı kendi görüşü uzantısında böyle bir salabet örneği vermiş ve bazı devlet adamlarının aynı muhakemedeki ürkek davranışlarını devlet adamlığı tavrına yakıştıramamıştı. Fransa İhtilalinde giyotine götürülen XVI. Louis'nin tersine karısı Marie Antoinette son nefesine kadar devlet adamı saygınlığına halel getirmeyen böyle bir metanet örneği olmuş, sehpaya her zamanki vakur adımlarıyla ve dik başı ile çıkmıştı. Temsil ettikleri düşünceler bize ne kadar ters gelirse gelsin, bu örnekleri sırf, tutarlılıkları, vekarları bakımından takdir etmemek haksızlık olur.

Nasıl sivilken caiz olabilen davranışlar üniforma giydiğiniz zaman yakışıksız kaçarsa, tıpkı onun gibi, devlet adamı kişiliğini giyindiğiniz zaman da, o saygınlığı her davranışınızda göstermeniz gerekir. Güvenoyunda evet deyip arkaya dönerek «kerhen» diye özür dilemek devlet adamı ciddiliğinden ne kadar uzaksa, kendi bakanlığında enerjik tedbirler alan bir genç bakanın bekârlığından yararlanıp gece bar kızlarının alnına para yapıştırırken fotoğraf çektirmesi de o derece laubali bir hareket olur.

Bu satırları bana hangi olay ilham etti bili-

yor musunuz? Turizm ve Tanıtma Bakanı'nın, geçende Fuar'ı açmak için gittiği İzmir'de, mecburen katıldığı bir gece eğlencesinde, reklam uğruna adap kaidelerini çiğneyen iki ölçüsüz şov yıldızının gösterisinde hemen ayağa kalkıp tiyatrodan çıkışı... Devlet adamı, saygın kişiliğini böyle durumlarda işte böyle gösterir. Yoksa sırıtıp, yıvışıp, dedikodu dergilerinin flaşlarına poz vererek değil. Bu gibi jestlere çok ihtiyacımız var.

27 Eylül 1980

İLK DÖRT YILIN ÖNEMİ

Her şeyi okuldan bekliyoruz. İstiyoruz ki, öğretmen çocuğumuzu alsın, yoğursun, adam etsin. Sanıyoruz ki, öğretmenlere ve eğitim sistemine egemen olunca, gelecek kuşakları istediğimiz kalıpta yetiştirebiliriz. Bu çok kolaycı bir kuruntu. Çocuğun ruh yapısını, toplum yapısını, bunların birbirlerine içiçe ilişkisini, doğumdan önce, doğumdan sonra, okuldan önce, okulun yanı sıra; evde, şehirde çocuk denilen fenomenin hangi öğelerden oluştuğunu ve eğitim biliminin yeni verilerini bilmeyişten ya da iyi bilmeyişten gelen bir yanılgı...

İnsanoğlu zekâ yeteneğinin yüzde ellisini kaç yaşında elde edermiş, biliyor musunuz? On dört yaşında mı? On altıda mı? On yedide mi? Hayır! Dört yaşında... Zekâ yeteneği diye çocuğun edindiği bilgileri işleyebilmek, düzene koyup kullanmak hassasına deniyor. Bu tezi savunan çocuk psikologu Dr. Benjamin Bloom, çocuğun bu yeteneğinin yüzde ellisini dört yaşında, yüzde otuzunu sekiz yaşında, geri kalan yüzde yirmisini de on yedi yaşında elde ettiğini söylüyor.

«İnsan yedisinde ne ise yetmişinde de odur» diyen atasözümüzden demek ki üç yıl indirim yapmak gerekiyor. Dr. Fitzhugh Dodson da, «Her Şey Dört Yaşından Önce Olup Bitmiştir» adını verdiği kitabında, insanoğlunun yaşamı boyunca yazgısını çizecek olan kişiliğin işte bu ilk dönemdeki eğitimi ile sıkı sıkıya oranlı olduğunu iddia ediyor.

Bir çocuk sahibi olmak, şu halde büyük bir

sorumluluk üstlenmektir. Ana babaya düşen sorumluluk, okula ve devlete düşen sorumluluğa kıyasla çok daha önemlidir. Okul ve devlet bu işlevi uzman olmuş kişilere yaptırırlar. Ya ana baba? Onlar her zaman bu işin uzmanı mıdırlar? Çoğu zaman sermayeleri, doğanın kendilerine verdiği bir analık babalık içgüdüsünden ibarettir.

Bazen buna yine ampirik birtakım tecrübelerle yetişmiş büyüklerin pratik hocalığı da eklenir, hepsi o kadar! Yanınıza alacağınız sekreterinizin bile bir kurstan geçmiş olmasını şart koştuğunuz bir çağda, çocuk kendini —hem de en önemli dört yılında— ellerine teslim edeceği ana babanın bu işe hazırlıksız girdiğini bir düşünebilse herhalde isyan ederdi.

Bir günün içinde, ana ve babalık gibi en büyük onura hiç layık olmadan atanan bu iki insan, bari rütbelerini hak etmek için kendilerini sıkıya soksalar ya... Çoğu zaman ilk günlerin sevinci ve coşkusu ile, bir iki çocuk yetiştirme kitabı okunur. Ama bunun üstünkörü bir iki öğüdü hariç, hepsi birkaç ay sonra unutulur. Yine anadan görme ve işitme, pratik ve kolaya gelen usullerle çocuk yetiştirilmeye başlanır.

Bu usuller nelerdir? Dr. Spock'un —Nasreddin Hoca misali— kendi bulup sonradan sakıncalarını fark edip kendinin de beğenmediği «Amerikan usulü terbiye»nin üstünkörü duyulmuş, çocuğu kendi havasına bırakma öğüdü, zaten savsaklama yanlısı bazı ana babaların pek işine gelir. Ya da bunun tam tersi —çünkü o da bir kolaycı yoldur— kurusıkı disiplin havası yaratılır. Yavrucak büyük adammış gibi ona korku ve gözdağı aracı ile birtakım emirler verilir, yasaklar konur. Ama ne de olsa canınızdır, parçanızdır. Bu arada okşayıp şımartmak da gerekir. Hele büyükannelerle büyükbabalar bu alanda ana babayı da bastırırlar. Öyle ki, biri paylayacak olsa, öbürü çocuğa sahip çıkıp savunur. Çocuk yemeğini yemekte naz ederse ana karşı-

sına geçip türlü şaklabanlıklarla, türlü vaatlerle ona bir lokma daha vermeyi âdet edinmiştir, baba bazen «yediğini yesin, yemediğini yemesin» ilkesi ile sözümona daha olumlu bir ilke koyduğunu sanmaktadır. Çocuklarımızın kaçta kaçı yemeğini adam gibi yer? Kaçta kaçı, gece yatağına saatinde yatıp uyur? Kaçta kaçı, olmayacak bir şeyi tutturup da ağlayıp dediğini yaptırmaz? Kaçta kaçı, büyüklerin bacağının dibinde onların konuştuklarının içinde yaşamaz? Bu başıboşluk, bu düzensizlik onun en önemli ilk dört beş yılına siniyorsa ve kişiliğinin değişmeyecek damgasını vuruyorsa, bunun suçu kimindir? Kolaycı ve bencil ana babanındır. Çocuğu böyle rastgele yetiştirişlerinin özürü olarak da kendi vakitsizliklerini, bugünkü iktisadî koşulların karı kocayı da çalışma zorunda bıraktığını, bunun için çocuklarını büyükana, büyükbaba ya da başka bakıcılar eline bıraktıklarını söylerler.

Oysa çocuk, çok kıymetli ve «biricik» bir yaratıktır. Türlü soyaçekim öğelerini içeren türlü genlerin benzersiz bir bileşimidir. Bu özelliği ile, daha dünyaya gelirken bile, ne kendinden önce varolan, ne de kendinden sonra bir benzeri varolacak olan bir yaratıktır. Çocuğa göstereceğimiz en büyük saygı ve sorumluluk, onun bu başkalığını, bu kendine özgü kişiliğini en iyi şekilde gerçekleştirmesine yardım etmektir. Yoksa, kendi beylik ölçütlerimizi, tartışma götürecek değer yargılarımızı, onun aczinden, bizim de diktatörlüğümüzden yararlanıp ona zorla benimsetmek değildir.

Bir çocuk yapmak çok kolaydır ama, bir çocuğu kişilik sahibi olarak topluma kazandırmak çok güçtür. Onu ana sütü ile beslemek, zamanında yatırıp kaldırmak, her çocuğun kendine özgü fizyolojik ritmini bulup buna uymak, ilgi ve sevecenliği dozunda tutmak, yatay dönemden dikey döneme geçişinde, ilk adımı atı-

şının sevincinde, yürüyüşle birlikte içinde tohumlanan kendine güvende, koşmanın, konuşmanın övüncünde, oyunlarında, oyuncaklarını seçişte, sorduğu sorulara vereceğiniz cevaplarda, kıskançlığını, dolayısıyla bencilliğini olumlu bir diğerkâmlığa yöneltişinizde ona muntazam mesane alışkanlıkları vermede, daha üç yaşından başlayarak, tepeden ukalaca ve amirane değil, eşdeğerde makûl bir insanmış gibi, neyin iyi, neyin kötü ve neden iyi, neden kötü olduğunu anlatıp ona kendi başına düşünmesini sağlayan tutumunuzda ilk yıllar eğitiminin en esaslı öğeleri yatar. Bu kutsal çabayı gösterebilirseniz —ancak o zaman— bir insan, olumlu bir insan, tutarlı bir insan, iç disiplin sahibi, başkalarının hakkını da kollayan, özgür, haysiyetli, sorumlu bir insan nüvesini hazırlamış olursunuz.

Okul öncesi çocukların eğitimi bugünkü başıboşluk içinde oldukça okuldan da, devletten de çok şeyler beklemek abestir. «Ağaç yaş iken eğilir» demiş yine atalarımız. «Eğilme» sözcüğünü biz çocuğa yakıştırmadığımız için bu deyimi beğenmeyiz. Ağaç yaş iken eğiledursun, çocuk küçükken «eğitilir». En iyi alışkanlıkları o yaşta alır. Çünkü kişiliğinin özü o yaşta onda mevcuttur. İş, bu cevheri zart zurtla ya da kolaycı savsaklama içinde heba etmemektedir. Yarınki Türkiye'yi olumlu, özgürlükçü ve demokratik bir ortama oturtmak istiyorsak, işe okul öncesi çocukların eğitimi ile başlamak, bunu bilimin gösterdiği bir düzene sokmak zorundayız.

5 Ekim 1980

«İlk Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı önce vazifesini fena ifa etmedi: Mebuslar işi pek ciddî tuttular. Uzun ve tetkikli nutuklarla nazırları hayli hırpaladılar. Nazırlar bu sıkı kontroldan pek memnun kalmıyorlarsa da, vazifelerine itina mecburiyeti duyuyorlardı. Sonraları iş karıştı. Bazı mebuslar Saray'la münasebete girişti-ler. Bazıları nazırlarla, umûmî menfaatten ziyade şahsî menfaatlerini temin eder yolda uzlaşmalar yaptılar.»

Bu satırları on üç tarih uzmanının ortaklaşa kaleme aldıkları bir Osmanlı tarihi kitabından aktardım. Bizde ilk kurulan parlamento da, demek ki, Avrupa'daki benzerleri gibi, kısa zamanda «memleket menfaatleri»nden çok demeyelim de, onların yanında «özel menfaatler»in de gizlice at oynattığı bir alan olmakta gecikmemiş.

İkinci Meşrutiyet parlamentosu çıkar avcılarının etkisinden daha beri olamazdı elbet. Nice himayeler sürdü gitti. Yozlaşmış ortamlarda insanları ahlak rayından çıkarmak daha da kolay olur. Rahmetli tarih hocamız Raşid Erer bize bu dönemdeki nazırlığından bahsederken, kendine çok yakışan o babacan açıksözlülüğü ve esprisi ile, «Daha fazla teklif etselerdi ne yapacağımı bilmem ama, 500.000 liraya kadar namuslu olduğumu iddia edebilirim» derdi. Daha fazlasına da hayır diyeceği muhakkaktı da, sırf espri olsun diye kendini harcardı. Ayrıca o sıralardaki 500.000 liranın günümüz rayicinde kaç milyon tutacağını lütfen bir hesap edin.

Şu dünyanın her işi gelip paraya dayanır olduğundan beri, paraya karşı yüzü yumuşak olmayanların sayısının daha da azaldığını kestirmek kolaydır. «Bal tutan parmak yalar», «Battı balık yan gider», «Hamiyetle vatan mı kurtaracaksın? Önce kendini kurtar», «Bugün varsın yarın yok. Yarınını güvenceye al» gibi düzayak ve baştan çıkarıcı telkinlerle kişiliği zaten oluşmamış, dingildek insanları bazı işadamlarına özgü, kurnaz mı kurnaz, gereğinde her metodu kullanan sokulma taktiği ile kazanmak hiç de güç olmasa gerektir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu salt bize özgü bir hastalık olmayıp, Batı'da da parlamentoların başından hiç eksilmemiş bir beladır. Her ülkede büyük şirketler, büyük sermaye ve genel olarak özel sektör, parlamentoyu her işin düğüm noktası saymışlar ve tüm ticarî dehalarını, üretimi artırma, piyasanın gediğini kapama çabalarından da önce parlamento içinde çıkarlarını savunacak kilit noktalar sağlamaya harcamışlardır.

Tarihteki işadamı parlamenter ilişkisinin yüzlerce örneği içinden size sade birini hatırlatmakla yetineceğim. Birçok vekille senlibenli olan, birtakım mebusları ve başyazarları yine para gücü ile tavlayan Stavisky, günün birinde Chamonix'de şakağına bir kurşun sıkılmış olarak bulununca, 1934'ler Paris'i birbirine girmişti. Kimi, büyük maliye dehası sayılan sahtekârın foyası meydana çıkacağı için intihar ettiğini söylüyor, kimi de vaktiyle onu korumuş olan büyüklerin onu böylece ortadan kaldırıp kendilerini kurtarmak istediğini ileri sürüyordu. Skandal, önce on yedi mebusun ve iki vekilin başını yedi. Sonra o yılın şubatında Paris sokaklarında gösteriler başladı. Bunlara ateş açan polis, göstericileri bastırdı. Chautemps kabinesi toptan istifa etti. Yerine ancak koalisyonla geçebilecek olan

Daladier'nin ise o sırada sosyalistlerin otuz oyuna ihtiyacı vardı. Daladier, onlara hoş görünmek için istedikleri şartı yerine getirdi. Polis Müdürü Chiappe'ı azletti. Bu da sağcıların tepkisine yol açtı. Sokak yine karıştı.

Çok sonra Vichy'nin, Suriye Başkomiseri olarak ödevine giderken, uçağı esrarengiz bir uçak tarafından düşürülen bu Chiappe'm tüm Fransız politikacıları hakkındaki çok ilginç dosyalarını, onun ölümünden sonra kızı bulmuş ve kim bilir orada neler görmüş olmalı ki, hemen yakıp yok etmişti.

Evet, parlamenterizmin türlü yararları içinde bazı sakıncaları ve bu arada, sermaye ile çirkin ilişkileri de oluyor. Yakın zamanlarda bizim parlamentomuz da bu gibi şaibeler altında tutuldu. Bırakın kilit adamlar aracılığı ile iş yürütme çabalarını, partiden partiye adam ayartma karaborsasında alenen vaat edilen astronomik paraların da partilerden çok birtakım sermaye çevrelerinden kaynaklandığı rivayet edildi.

Demokratik düzene dönülmenin amaçlandığı ve bugüne kadarki beceriksiz uygulamaların düzeltilmesi arzulandığı bir dönemde, parlamentonun hayli yitirdiği saygısını ona yeniden kazandıracak önlemlerin alınması başlıca kaygılardan biri olmalıdır. Bunların başında, sermaye çevreleri ile parlamenterlerin çarpık ilişkisini elden geldiğince engelleyecek tedbirler alınmalıdır. En basitinden bazı partilerin aday heveslilerine şart koştuğu ve seçim propagandası için partiye ödemek zorunda bıraktığı para usulünü kaldırmak, her bakımdan hayırlı olur. Çoğu hevesli parti adayı, bu parayı oradan buradan toplayıp onunla önseçimlere girmekte, sonra da mebus seçilince bu maddî ve manevi borcun minneti ile kendilerine yardımcı olanlara (!) yardımcı olmak zorunluğu ile karşı karşıya kal-

makta idiler. Milletvekilleri, şunun bunun değil, yalnız ve yalnız milletin vekili olmak zorundadırlar.

Yurttaşın devlete güveni parlamentosuna güveni ile başlar. Eğer bu güven bir yerinden su alıyorsa, o gediği zamanında kapamak gerektir. Bu bizim söylediğimiz sade bir gedik. Daha nice gedikler var. Parlamentomuzda ve insanlarımızda...

12 Ekim 1980

KÜÇÜKLERİN EĞİTİMİ ÜZERİNE

İki hafta önce çocuk eğitimi üzerine yazdığım İLK DÖRT YILIN ÖNEMİ adlı yazı umduğumu çok aşan büyük bir ilgi gördü. Özellikle 0-4 yaşa kadarki çocukların ana ve babalarından, hatta bazen de büyükanneleri ve dedelerinden çok sayıda mektup aldım. Bu konuda gazeteye ve eve telefon edenler de az olmadı. Hepsi de kendileri için büyük önem taşıyan bu çok önemli eğitim ilkelerine değinişimi şükranla karşıladıklarını bildirmekle birlikte, bu ilkelere sadece bir dokunup geçtiğimden, yaraya merhem olacak somut ve pratik öğütler vermediğimden yakınıyorlardı. Bir küçük yavru, bir yuvanın en önemli sorunudur. Bu bakımdan kendilerine elbet hak verdim. Ne var ki, bir pazar sohbetinin zorunlu kısalığı ve genelleyici bakış açısı, bizi bazen yararlı ayrıntılara inmekten ister istemez alıkoyuyor. Ama madem ki, yüz otuzu aşkın mektup ve yirmi kadar telefonun da belirttiği genel istek bu uzantıdadır, sevgili ana babaların, büyükanne ve dedelerin bu haklı isteğini yine bu sütunların izni ölçüsünde yerine getirmeye çalışmak, bu pazarki zevkli ödevim olsun.

İsterseniz hemen sadede girelim ve hiç istisnasız aldığım tüm mektupların başlıca ortak derdi olan yemek yemeyen çocuklar konusundan başlayalım. Çocukların çoğunun daha sabah kahvaltısından başlayarak yemeğe isteksizlik gösterdikleri, başka şeylere yönelip oyalandıkları, gevezeliğe, oyunbazlığa vurup yemeği türlü bahanelerle gürültüye getirmeye çalıştık-

ları görülür. Buna karşın ananın tepkisi önce dil dökmek, tatlı vaatlerle çocuğun ağzına aldata kandıra zorla yemek tıkmak, bu da fayda etmezse kızıp onu cezalandırmaya kalkmaktır. Dr. Dodson'un bu genel ve yanlış tutuma karşı verdiği salık ise çok basittir: Çocuğa ısrar etmemeli ve kalıvaltı sonunda yemediği tabaklar «Demek karnın tok, pekâlâ» denip sessizce, öfkesizce toplanmalıdır. Böylece çocuğa yememenin sıhhî zararları, soyut ve ukalaca öğütler ya da «Yemezsen büyümezsin, yersen büyürsün, paşa olursun, gelin olursun» gibi dalkavukça vaatlerle değil, «yememenin sakıncası ile onu karşı karşıya bırakarak» anlatılmalıdır. Yani siz susmalı, doğayı devreye sokmalısınız ki, çocuk bizzat katı gerçekle karşı karşıya gelsin. Emin olun, bir süre sonra çocuk gelip «yiyecek bir şey» isteyecektir. Ananın buna vereceği cevap şu olmalıdır: «Vah vah, demek acıktın! Çok üzüldüm!.. Ne yazık ki öğle yemeğine kadar beklemen gerek. Yemek ya kahvaltıda ya da yemekte yenir. Arada bir şey yenmez!..» Çocuğun doğal açlığı, kahvaltıyı önemsememesinin doğal bir sonucudur. Bu gerçekle karşılaşmış olmak, ona sizin aldatmacalarınızdan, dil dökmelerinizden çok daha büyük bir etki yapacaktır. Sizin vaat ve cezalarınızla vazgeçiremediğiniz tutumunu, bu yoldan çok daha çabuk değiştirecektir. Çünkü ne kadar küçük olursa olsun, insanoğlu daha o yaştan çıkarını, içgüdüsü ile, aklı ile çok iyi bilir.

Ama ana, yahut büyükanne, yahut ukala baba veya sevecen dede, çocuğu korumaya kalkar, bu sistemi bozarsa, kısır döngü sürer gider. «Zaten sıska, zorla yedirmezsen hasta olur», «Madem kahvaltıda yemedi, bari arada yesin», «Üzmeyin de çocuğa istediğini verin», «Gel bakayım öp bir kere beni, sana çikolata vereyim» alışkanlığı, belki sizin o anki çok bencil keyfinize daha yatkın gelir ama güya sevdiğinizi iddia ettiğiniz bu küçük yaratığı, ömür boyu, hep na-

zını dinleteceğini sanan, kaprisli, şımarık, iç disiplinden yoksun bir zavallı yapar çıkar.

Dr. Dodson, 0-4 yaşındaki çocuğu bile tehdit ile, aldatmaca ile değil, akıl ve sağduyu yoluyla eğitmemizi, ona eşdeğerde bir yaratık saygısı göstermemizi istiyor. Bunu isterken güvendiği öğe, önce doğanın kuralları, sonra da çocuğun bunu her şeyden kolay ve doğrudan doğruya algılayış yeteneğidir. Bu yetenek, Dr. Dodson'a ve Dr. Bloom'a göre dört yaşma kadarki sürede gelişir, oluşur. Çocuğun bu yeteneklerine, doğanın onu bizden iyi eğiteceğine inanmayanlar ise sabırsız ve hırçın analar, çocuk eğitiminden habersiz babalar, her şeyi anadan görme metotlarla yürüteceklerini sanan büyükanalar ve yaşamlarının başlıca keyfi olan torunları şımartmayı âdeta bir hak sayan sorumsuz dedelerdir. Dikkat edin, sevgiden kalktığını sandıkları tüm gerekçeleri saçmadır. Kendi kendilerini aldatan cinsten, bilimden yoksun, tutarsız zırvalardır. Başlıca silah olarak vızıldaması, uluyup ağlaması ile dolayını rikkate getireceğini sanan çocuğun ağlama huyunu kesmenin yolu da, gürültüden kurtulmak için onun kaprisine uymak değil. bir gün, bir tek gün ağlamasını hiç önlemeden, aldırmadan işinize devam etmektir. Ağlamanın istediğini yaptırmaya yaramadığını anladığı an, çocuk bu rolden çabuk çıkacaktır. «Yüreğim dayanmıyor», «Verin şu çocuğa istediğini», «Bir parmak şeye karşı bu kadar insafsız olmayın» gibi laflar, iç disiplinden yoksun yetişmiş insanlara ne kadar yakışırsa, yeni eğitim bilimin verilerine o kadar aykırı düşerler.

Sevgili okurlarımm hatırı için bugün sadece iki örnekle belirttiğim bu öğeleri daha çoğaltmak mümkün. Ama bu iki örnek de açık ve seçik olarak gösteriyor ki, çocuklarımızı kendi yetiştiğimiz gibi yetiştirmek, kendi modelimize göre yoğurmak hakkı bize verilmiş değildir. Tam

tersine, gelecek kuşakların bizden iyi olmasını, çok ama çok daha iyi olmasmı istemek zorundayız. Kendi kısıtlı ufuk açımızın, kendi bilgisizliğimizin, kendi önyargılarımızın ve tutarsız gelgeç değer ölçütlerimizin kalıpları ile çocuk yetiştirmek, kendi hatalarımız ve eksikliklerimiz uzantısında ısrar etmek demek olur. Canlı yaratıkları, bizim sulbümüzden geldikleri gerekçesi ile bu cezaya çarptırmaya insan hakları açısından hakkımız yoktur.

Sevgili dostlarım. İster modern eğitim bilimin, ister hukuk bilimin, ister sosyal bilimin en son, en olumlu verilerini alsak bile, tek başına bunlar bizi yine de kurtarmaya yetmez. İş döner dolaşır, onları uygulayacak olanların kişiliğine, kalitesine, değerine dayanır. Metot zihniyetinden yoksun, tutarlılıktan yoksun, iç disiplinden yoksun insanların elinde en iyi eğitim metotlarının, en iyi anayasaların, zurnanın zırt demesi gibi bir yerinden bozuldukları görülür.

0-4 yaşındaki, daha büyük yaştaki, lise yaşındaki, üniversite yaşındaki çocuklarla yıllar yılı haşırneşir olmuş bir hoca olarak, dün, bugün, evvelki gün değil, yirmi yıl önce vardığım bir yargıyı, bu yazının sonunda bir daha tekrar etmek isterim. Eğitim, bizim istediğimiz kalıplara göre adam yetiştirmek değildir. Yüzyılın verilerine, gereklerine, bilimsel gelişmelerine göre bizi aşan, bizden çok daha iyi, dengeli, tutarlı, çahşkan, dinamik, sağlıklı ve iç neşeli, bundan dolayı da yararlı, özverili, insan sıfatına daha yakışan insanlar yetiştirme özeni ve çabasıdır. Öyle olmalıdır. Hele bizde, Türkiye'de, bugünkü Türkiye'de.

29 Ekim 1980

HAYIRLI ÇABALAR

Sevgili okur dostlarım hatırlayacaklardır: Bu sütunlarda ısrarla durduğum ana konulardan biri de çevre kirlenmesi sorunları ve onun bir uzantısı ve çözüm önerisi olan ekoloji konusu idi. Çok az sayıda iktisatçıyı, ormancıyı ve aydım, o da yeni yeni ilgilendirmeye başlayan ekoloji akımını bu sütunlarda ilk olarak açıklayan, gerekçelerini anlatan, yarının en güncel zorunluğu olacağına inandırmaya ve benimsetmeye ilk çalışanlardan biri de galiba, yine bu sütunların yazarı oldu. Bu arada görüşlerini sadece idealist ve platonik bir planda bırakmayıp büyük kitleye duyurmak için politika ve parlamento hoparlörünü kullanmaya karar veren Alman Yeşiller'inin bazı bölgelerdeki seçim başarıları üzerinde belki bazılarına aykırı gelebilecek bir ısrar ve önemle duruşum da sanırım yine hatırlardadır. Benim bu konuyu bu kadar önemseyişim ve bu sütunları, beş, altı defa Yeşiller'e, ekolojiye, çevre kirlenmesi sorunlarına tahsis edişim üzerine, başta Ekrem Apaydın dostum olmak üzere, birçok iktisatçı, ormancı okurlarımdan ve dikkatlerini nasılsa o zamanki kısırdöngü iç politika tartışmalarından kurtarıp dış dünyada olup bitenlere de yöneltebilen bilinçli aydınlardan aldığım mektuplarda, benim, yurdumuzdaki ekoloji akımının önderi olmam isteniyordu. Bu teveccühe karşı gerek onlara yazdığım kişisel mektuplarda, gerek burada verdiğim bir cevapta da önce teşekkürlerimi sonra haddimi bildiğimi, böyle bir şeyi hiç mi hiç düşünmediğimi, sadece ve sadece yazar ve gazeteci işlevimi yerine getirdiğimi, Türkiye'de böyle

bir olumlu hareket başlarsa onun başına uzman bir iktisatçının ya da ormancının uyarılarımızla bu girişimi destekleyeceğimizi belirtmiştim. Sade ekoloji alanında değil, kültür alanında, tiyatro alanında da —eksik olmasınlar— yöneticilerden, bize zaman zaman bazı teveccühler, hatta somut makamlar teklif edilmiş, her seferinde de, dışardan, yazar ve gazeteci işlevini yapmanın hem özerk yaratılışımıza daha uygun olduğunu, hem de böylesi bir hizmetin daha yararlı olacağı inancı ile, o bize verilmek istenen yerlere hep başkalarını salık vermişizdir. Toplumda herkesin bir görev alanı olduğuna inanırız. Bizimkisi de bu yapmakta olduğumuzdur. Bundan memnunuz.

Bu zorunlu parantezden sonra konumuza dönelim.

Çevre kirlenmesi sorununun ve hele yeni bir yaşam üslubu öneren ekolojinin Türk kamuoyunu ilgilendirmekte bu kadar gecikişini biraz da doğal karşılamak gerek. Ulusal kusurlarımızdan biri de, galiba yumurta kapıya gelmeden harekete geçmeme âdetimizdir. Hep günün içinde yaşarız. Nadiren ilerisini hesaplarız. On beş milyonluk bir tarım ülkesinde, ne nüfus patlamasının, ne de sanayileşmenin getireceği çevre kirlenmesinin hatıra gelmemesini ayıplamamalı. Bu sorunun ancak sanayide çok ileri gitmiş ülkelerin bir sorunu, başka bir deyimle, bir uygarlık hastalığı olduğu göz önünde tutulursa, bu alandaki yirmi yıllık gecikme biraz da affedilebilir. Çünkü Batı'da bile bu sorunlara yönelişin başlangıcı değilse bile, üzerine üzerine etken şekilde gidilişinin tarihi çok eski değildir.

Çevre sorunlarının bizde ilk tahrikçisi olmak onuru başkentimiz Ankara'ya düşüyor. Onun havası bu kadar yoğun ve somut olarak kirlenip sağlık için bir tehlike halini almasa, belki son yıllardaki kıpırdanışlar daha da geci-

kecekti. 1930'larda 300.000 kişinin yaşayacağı düşünülerek planlanan, üstelik de konumu yanlış seçilen Ankara'da, bugün iki milyon insan barınıyor. Artan nüfusla birlikte artan konut ve ısınma ihtiyacı ve fabrikaların da himmeti ile, ayrıca hiç de rüzgâr almayan bu kent, hava kirliliğinin somut bir örneği olarak dünya literatürüne de geçtikten sonradır ki, bir çevre kirlenmesi müsteşarlığı kurmak için bizde de harekete geçildi. Özellikle yaşlı, kalp ve ciğer rahatsızlıklarından şikâyetçi yurttaşlarımız için bu bölge bir ölüm kalım bölgesi halini aldıktan ve bazı kış günleri kuşların zehirlenip öldüğü görüldükten sonradır ki, işin ciddiyeti daha iyi anlaşıldı. Havası en kirli kentimizin, başkentimiz olmasının bir küçük avantajı da, yöneticilerin dikkatini ister istemez çekmesi oldu. Tehlike, Türkiye'nin kalpgâhında değil de, ücra bir kentinde zuhur etse belki hiç dikkati çekmezdi. Çevre kirlenmesinin en yoğun tezahürü olan Ankara'nın dışındaki öbür kentler ve bölgelerdeki tahribat ve onun yaşam koşullarını tehdit eden boyutları da bundan sonra görülmeye başlandı. Hava kirlenmesinin yanı sıra, deniz kirlenmesinin, su kirlenmesinin, bitki kirlenmesinin, ormanların tahribinin, çevreye getirdiği hayati zararlar daha bir bilinçli açıdan algılanmaya başlandı.

Her alanda ileriyi görmesi gereken ve Anayasa'nın 49. maddesi gereği, «Yurttaşın beden ve ruh sağlığı içinde yaşayabilmesini sağlamakla ödevli» olan devletin, bu konuda biraz geç kalışı ve harekete geçtikten sonra da pek etken sonuçlara henüz varamamış olmasına karşın insancıl, yurtsever, perakende çabalar, insanın içini ısıtan girişimlere başladılar.

Türkiye Çevre Sorunları Vakfı'nın gönüllü bir coşku ile yaptığı yayınlar ve özellikle titiz ayrıntılı araştırmalar, yarın, öbür gün devlete bu işi şümullü olarak ele almaya başladığı an-

da, elinin altında paha biçilmez bir ön hazırlık materyali sağlamış olacak... Faaliyetini yakından izlediğim ve bazısına da katılabildiğim İstanbul'daki bir başka gönüllü kuruluşun, Türkiye Çevre Koruma ve Yeşillendirme Kurumu'nun bu hafta Teknik Üniversite binasında açtığı «Çevre Koruma-80 Sergisi» de kamuoyunu, yarının en büyük tehlikesine karşı uyarma kampanyasının bilinçli bir girişimidir. Ormancılarımızın, bu iki kuruluştan da önce aynı konuyu ellerinden geldiğince işledikleri, uyarı görevlerini yaptıkları da unutulmamalı. Hepsine teşekkür borçluyuz diyeceğim, ama galiba teşekküre gerek de yok. İnsancıl olmak, yurtsever olmak, kendini insan bilen herkesin zaten karşılık beklemeden yapacağı, tatminini kendinde bulan işlerin tek saiki değil mi? Çevre sorunları ile ilgilenen tüm bilinçli insanlarımız sağ olsunlar, demekle yetineceğim. Bu öncü çabalar, bir gün Türkiye'de, çevre sorunlarını belki bir bakanlık çapında ele alacak bilincin uyanmasına ve böylece, çocuklarımızın, daha sağlıklı, daha az zehirli bir havada, Türk olmanın nimetlerini daha insanca tatmasına muhakkak ki, çok yardımcı olacaktır.

16 Kasım 1980

İnsan öğrenci iken bazı hocalarına büyük hayranlık duyar. Onları dikkatle gözlemler. Her sözlerinde bir keramet bulur. Hareketlerini kendine örnek alır. Rahmetli Hilmi Ziya Ülken işte böyle bir hocamızdı. Sonraları bütün yurt onu bir değil, birçok alanlara, felsefeye, sosyolojiye, psikolojiye taşan engin bilgisi ile tanıdı. «Yarım Adam» adlı romanı ise kültür yoğunluğu içeren değerli bir denemedir. Biz yine onun gençliğine, lise öğretmeni olduğu zamana dönelim. Bir gün okuldaki müsamereye üç yaşındaki küçük kızını da getirmişti. Bu şirin ve zeki kız babasına durmadan sorular soruyordu. Bu nedir? Şu nedir? Bu niye böyle? Bu niye şöyle? O adam neden öyle dedi? Hilmi Ziya da ona bıkıp usanmadan uzun ve ayrıntılı cevaplar veriyordu. Bu hepimizin ilgisini çekmişti. Çünkü bizim ortamımızda genel olarak analar, babalar, çocuklarının durmadan soru sormasını bir çeşit zevzeklik sayar, kestirme cevaplarla savsaklar, sabırları taşınca da azarlayıp sustururlar. İşte o gün hocamızın yine insancıl bir yanını keşfetmiştik. Bu adam, çocuk denen o küçük yaratığı, hiç küçümsemeden önemli önemli dinliyor, onu eşdeğerde bir muhatap varsayıyor ve onun bitip dinmeyen sorularında belki, ilk insanı uygarlığa götüren o ilk ve cevherli tecessüsün kalıtımını görür gibi oluyordu.

Bunu neden hatırladım? Bugünkü eğitim bilim verileri de çocuğa böyle davranılmasını istiyor da ondan... Çocuk durmadan soran, sora sora dünyayı keşfeden bir yaratıktır. İki, üç yaş-

larının en belirgin niteliği soru sormaktır. Bu sorular dünyanın sırrını öğrenmek ihtiyacından gelir. Büyükler bu sırları bildikleri kuruntusunda oldukları içindir ki, çocuğun bu acelesini ve hele sabır taşıran ısrarını çoğu zaman iyi karşılamazlar. Sussun, kendilerini rahat bıraksın isterler. Ama için için de çocuklarının uyanık ve zeki olduğunu düşünür, avunurlar. Bir bakıma haklıdırlar. Çocuk ne kadar zeki ise o kadar soru sorar. Önüne verilen oyuncakla oynayan ve kendine verileni geveleyip oyalanan, bu arada kimseyi de rahatsız etmeyen «uslu» çocuklardan korkun. Bunların, ilerde de «bir lokma bir hırka» felsefesi ile bencil ve küçük rahatlarından ötesini düşünmeyen, dünyada olup bitene ilgi duymayan vurdumduymazlar soyundan olmaları ihtimali büyüktür. Ne varsa soranlarda vardır. Nedenleri kurcalayanlarda vardır. İnsanı uygarlığa, bilime, demokrasiye ileten bu huyu olmuştur. «Kapa çeneni, çok konuştun» susturuşu değil.

Evet, madem ana, baba olmak mazhariyetine eriştiniz, bunun sorumlulukları ve yükümlülüklerine de katlanacaksınız. Bu küçük yaratıklara dünyanın sırlarını siz anlatacaksınız. Onlarla evren arasındaki ilk köprü siz olacaksınız. Bunu da yasak savar gibi değil, geçiştirici ve doyurmayıcı kestirme cevaplarla değil, onun soruları ve kişiliği ile özdeşleşerek, sevgi ile, sabır ile, yararlı olmak kaygusu ile, yani özenle yapacaksınız. Uzun uzun izahat vereceksiniz. Gücü basite indirgeyeceksiniz, ne biliyorsanız ona geçireceksiniz. Bu sizin ona verebileceğiniz en büyük hediyedir. Kaldı ki ödevinizdir. O, buna fazlasıyla layıktır. Çünkü çocuktur. Bembeyaz bir sahifedir. Tek kelime ile umuttur. Gelecektir. Dünyada ondan değerli şey yoktur.

Bugünkü çocukların algılama alanları dünkü kuşaklardan çok daha geniştir. Sade şu te-

levizyonu anmak yeter. Her evin dış dünyaya açılan bu penceresi, bu yirmi desimetrelik ekrandan çocuğun algılama dünyasına bir yığın yeni materyal sunuyor: Haberler, diziler, reklamlar, eğlence yayınları ve güya onlar için düzenlenmiş çocuk yayınları... Sesten çok görüntüye yönelik olan bu küçük varlıkların dikkatleri bu muazzam yığını elbet sindirmekten âcizdir. Sonu gelmez sorularına bundan ötürü bu görüp sindiremediklerini de katacaklardır. Pedagoglar televizyon seyreden küçüklerin söz dağarcıklarının olduğu gibi, zekâlarının da, televizyon seyretmeyenlere kıyasla çok daha geliştiğini saptadılar. Bu nitelikleriyle bu sevimli mıncırıklar, bazen nice büyüklerden bile zeki olabiliyorlar. Üç - dört yaşındaki bu «televizyon çocukları» ana, babaları kendileriyle ilgilenmezse, kendi başlarına özerk bir algılama ve yorumlama yoluna gideceklerdir, nitekim öyle de yapıyorlar.

Çevremde yaptığım bir soruşturmayla biliyorum... Çocuklar için yapılan sözümona çocuk yayınları hakkındaki düşünceleri, genel olarak olumlu değildir. Uykudan Önce'nin durmadan değişen spikerlerini de, programın üslubunu da, hele çocukları küçümseyip takındıkları o aşırı sevecen ve ukala tonu da, pek tutmamaktadırlar. Onlar bizden eşdeğer kişi muamelesi beklemektedirler, çünkü kendilerini öyle saymaktadırlar. Çoğumuz henüz pek fark etmiyoruz ama, onlar artık eski kuşağın alıştığı, o her anlatılanı ağzı açık dinleyen masal ve maval çocukları olmaktan çıkmış, çevrelerinde olup bitenleri izleyen ve büyüklerin tutarsızlıklarını, yapaylığını, rolcülüğünü sezen, kül yutmaz cimcimeler olmuşlardır.

Televizyon, biz istesek de istemesek de, çocuğumuzu dokuzda yatırsak da, yatırmasak da, evin içinde yok edilemeyecek bir güç olmuştur. Çocuğa, çevresindeki yaşamdan olduğu gibi ora-

dan da dünya yansımaktadır. Oradan alacağı sayısız algılamaları öğütmesi için bizim yardımımıza ihtiyacı daha da artmış bulunmaktadır. Ama ne yazık ki, bizim çocuklarımızla uğraşma hevesimiz ve sabrımız uygarlığın ilerlemesi ile ters orantılı olarak gerilemekte, azalmaktadır.

Çocuklar bize soracakları soruların çoğunun ya hiç cevapsız kalmasına, ya da kestirmeci, sudan cevaplarla geçiştirilmesine alışmış bulunuyorlar. Gürültülü, patırtılı yakınmalar çok daha sonraki yaşlar aşamasının karakteristiğidirler. Çocuklar, şimdilik, suskun bir hayretle bize bakmakta, ele güne karşı onların ana, babası olmakla övünmemize bıyık altından gülmektedirler. Hiç değilse bana öyle geliyor. Aynı fikirde değil misiniz?

Not UBA ajansının «Şehir Tiyatrolarında çalışan 26 kadrolu sanatçının görevlerinden alınacağı» hususunda verdiği haber, güncelliği ve önemi bakımından bu haftaki yazımızın konusu olmalı idi. Ne var ki, bu haberin aslı olmaması umuduyla konuyu şimdilik deşmedik. Başında tiyatronun kahrını çekmiş değerli bir emektar sanatçının bulunduğu Şehir Tiyatrolarında, bu kahrı bugün de seve seve çeken, bugüne değin ödevlerini ciddiyet ve başarı ile sürdürmüş hem de pir aşkına sürdürmüş olan genç sanatçıların ekmekleri ile oynanabileceğine inanmıyoruz, inanmak istemiyoruz.

23 Kasım 1980

DÜNKÜ, BUGÜNKÜ BAYRAMLAR

Fransız filozofu Alain anmalar, yıldönümleri gibi bayramlar da insan toplumlarına özgüdür, diyor. Hayvan toplumlarında öyle şeyler yok. Çünkü hayvan toplumlarında bir sosyal birikim bilinci yok. Bayramlar iyi düşünülmüş bir şeydir. İster Müslüman, ister Hıristiyan, ister milli, ister sosyal, çeşitli bayramlar insanları bir bilinçlenmeye götürür. Normal yaşamının çekişmeleri içinde tekerlenip giden insan bayramlarda bir nefis muhasebesi yapmak imkânı bulur. Kendine, bilinçle ve uzaktan bakabilir. Şeker Bayramı bir aylık oruç riyazetinin mükâfatı sayılan bir bayramdır. Kurban Bayramı fakirleri daha çok düşündüğümüz ve belli bir kurban sayesinde yanlış hareketlerimizin bir kefaretini verme avuntumuzun bir bayramıdır.

Bayram olağanüstü bir gündür. Çocuklar bayramı iple çeker. O gün bayramlık elbiseler giyilir, büyüklere gidilir el öpülür.

Çocukluğumun bayramlarını hatırlıyorum. Bayramlık elbiselerimizi sırtımıza geçirir geçirmez bayramlık bir havaya girerdik. Sade biz değil, büyükler de en temiz elbiselerini giyer bayramlık yüzlerini ve pozlarını takınırlardı. Bu bayramlık poz ve davranışlar aslında suni bir şey olmakla beraber güzel bir şeydi. Çünkü güleryüzlü bir davranıştı bu. Sade Şeker Bayramı değil, her bayram tatlı yenip, tatlı söylenen bir bayramdı. İnsanlar şekerleşiverirlerdi. Her günkü çıkarlarının peşinde olmaktan çıkar, bir hoşgörüye, bir sevecenliğe bürünürlerdi.

Büyükler, küçüklere karşı daha bir şefkatli, küçükler büyüklere karşı daha bir saygılı olmak

zorunluluğunu duyarlardı. Bu ortam güzel bir ortamdı. Yaşlılar, büyüklüklerinin tadını çıkarır, çocuklar da, çocuklara özgü hayat açgözlülüklerini doyurmak için büyüklerin bu duygusal havasından azamî yararlanırlardı... Herkes öpüşür, bir sevgi ve şefkat alışverişine girerdi.

O devirler geride kaldı. Bugünkü bayramlar tüketim toplumumuzda sadece, alışveriş piyasasını yoğunlaştıran fırsatlardan biri olarak görünüyor. Yine şimdiki bayramlar evde oturup el öpecek küçükleri beklemekle geçirilmiyor. Fırsattan istifade edilerek evden kaçılıyor, Bodrum'a, Marmaris'e gidiliyor. Eski bayramlarımızın bir özelliği de dargınların o gün barışmasıydı. Tüm Müslümanlar aralarındaki kırgınlıklara, kinlere o gün bir çizgi çekerlerdi. Bütün bir yıl dargın durduklarına kollarını açarlardı. Onurları buna müsaade etmeşe bile aracılar onları barıştırırdı. «Müslümanın dargınlığı bir tülbent kuruyuncaya kadardır» atasözü özellikle bayramlarda daha bir somutlaşırdı. Deve kini gütmemek, hataları affetmek, müsamahakâr olmak âdeta bayramların yüklediği bir borçtu. Bu da bayramın güzel taraflarından biriydi.

Ben şimdi o yaşa ve o görüşe geldim ki, bayramlarda büyüklerin ve küçüklerin takındığı o bayramlık yüzler, tavırlar, tutumlar bana dışarıdan biraz suni gibi geliyor. Ve diyorum ki, insanlar neden ancak bayramdan bayrama bu kadar uzun fasılalarla kendilerini böyle insancıl bir duruma zorluyorlar? Neden her gün aynı hoşgörüyü, aynı sevecenliği birbirlerine göstermiyorlar? Niçin dünyaya bayram günü baktıkları iyiniyetle, iştahla, sevgiyle bakmıyorlar? Dünyayı bayramda gördükleri gibi sevimli görmüyorlar? Çünkü bana öyle geliyor ki, bayram her zaman insanın içindedir. Bütün mesele bunu çıkarabilmektedir. Ernest Hemingway bir kitabına ne güzel bir isim koymuş: «Paris Bir Şenliktir» diyor. Paris şenlik olduğu gibi İstanbul da bir şenliktir, İzmir de bir şenliktir, Marmaris

de bir şenliktir. Hayat başlı başına bir şenliktir. Deliye her gün bayram derler. Ben derim ki, asıl akıllıya her gün bayram.

Her gününüzün bayram neşesi içinde geçmesini ve bayramınızın kutlu olmasını candan dilerim. Sevgili okurlarım.

11 Ekim 1981

İSTANBUL TÜRKÇESİ NERDESİN?

Stefan Zweig, «Dünkü Dünya» adlı anılar kitabında Londra'ya her uğrayışında, Saint Paul Katedrali'ndeki pazar vaızlarını kaçırmadığını söyler. Kulaklarını halis Cambridge İngilizcesi ile yıkamak ihtiyacını bir bu vaızlarda, bir de BBC'nin haber spikerlerini dinleyerek giderdiğini belirtir. En güzel Fransızca Paris Fransızcasıdır. Bunu da Comedie Francaise'de olduğu kadar, Sorbonne'daki hocaların ders takrirlerinden duyabilirsiniz. Almanlar kıstas olarak ne Berlin, ne Münih Almancasını alırlar. Onların örneği bilindiği gibi Hochdeutsch dedikleri Hannover Almancasıdır. Tiyatrolardaki klasik oyunlarda aktörler, televizyon ve radyo programlarında spikerler ve moderatörler Hochdeutsch konuşurlar.

Diksiyon bakımından konulan ve özenilen bu kıstaslara herkes elden geldiğince uymaya çalışır. Yerel şive=diyalekt her ne kadar Goethe'nin dediği gibi insanın köklerine bağlılık gibi övünülecek bir yanını belirtirse de, belli bir öğrenim seviyesinden sonra bertaraf edilmesi gereken bir çocukluk alışkanlığıdır. Yerelden genele, hatta evrensele yönelen bir aydın kişi bize artık lütfen doğduğu şehrin diyalektiği ile değil, dilimizin örnek diksiyonu ile seslensin isteriz. Osmanlı İmparatorluğu döneminde imtiyazlı İstanbulluların kaz beyinlileri taşrayı ve taşralıyı horgörmeyi de marifet sanırlardı. Vezir olmuş biri için, «Mevki almış ama dangul dungul bir adam! Daha dilini bile düzeltememiş» derlerdi. Yerel dilini düzeltemeyen o taşralı, öte yandan neleri düzeltmiş onu görmezden gelirlerdi.

Çok şükür ki bu budalalıklar aşıldı. Ama Fransa'nın başına geçtikten sonra aktör Talma'dan hal, tavır ve ayrıca diksiyon dersi alan Napolyon gibi hiç değilse büyük mevkilere geçenle-

rin yine de dillerine biraz özen göstermeleri uygun olur.

Örnek Türkçe saptanmış olan, gerçekten de Türkçenin en güzeli olan İstanbul Türkçesini dinlemek fırsatı artık gitgide azalıyor. Ne vaız, ne üniversite, ne de politika kürsüsünden bile bu Türkçeyi duyamaz olduk. Spikerlerimizin çoğu her gün Türkçe yanlışları yapıyorlar. Ercümend Behzat Lav dostumuz bir tarihlerde İstanbul ve Ankara radyosu spikerlerine diksiyon dersleri verirdi. Çok yararı olmuştu. Şimdi, anlaşılan, spikerler böyle bir elekten geçmiyorlar. «Bekaya» kelimesinin aslını bilenler, televizyonlarımızdaki Rum taklidi gibi uzatmasız «ka» ile söylenen bu kelimeyi duyunca, önce gülümsediler. Sonra sonra hep tekrarlanınca acı acı düşündüler. Becerilemiyorsa öz Türkçesi ne güne duruyor?..

Bir köylü kardeşimizin gardroba gordolap, otobüse otübüs, elektriğe alantrik, asansöre asansor demesini sevimli bulup geçelim. Sporcularımızın çoğunun yarım tahsilli oluşlarını hafifletici sebep sayıp hakeme haakim, rakibe raakip demelerini de bağışlayalım!.. Ama bir gazetenin birinci sahifesine «Bergama mabedinin aynısı yurdumuza inşa ediliyor» diye manşet atmasının özrü var mıdır?.. Aynı benzer, aynı benzeri olduğuna göre, aynısı ev sahibisi gibi bir komik bileşim olmuyor mu?

Hizmet ya yapılır, ya edilir. Şimdi de «hizmet vermek» diye bir terimi bir bankamız yeni bir işlevle tedavüle sürdü. Matah gibi kapışan kapışana. «Bankamız, yahut bakanlığımız yahut hükümetimiz iki yıldır halkımıza şu hizmetleri vermiştir.» Oysa hizmet vermek denince birine bir iş vermek, bir vazife vermek anlaşılırdı. Himmetleri var olsun. Önüne gelen dilimize yeni terimler kazandırıyor.

Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın «Türkçem Ses Bayrağım Benim» dediği anadilimizi gerektiği saygıyla dalgalandırabiliyor muyuz dersiniz?.. Hiç sanmam. Herkes o kadar aceleci, o kadar savruk ve üşengeç ki, ağzının içinde yuvarlayarak, çoğu heceleri yutarak, tükürük saçarak acele acele konuşuyor öz dilimizi. Bu sade dile değil, karşısındakine de saygısızlığın daniskası. Okullara doğru nefes almayı, lafı yuvarlamamayı, dilini asgari bir fonetik disiplininden geçirme zorunluluğunu öğretecek bir Türkçe konuşma dersi konulmalıdır. Bu trafik dersi kadar zorunludur. Dil daha da önemli bir trafiğin, bir fikir trafiğinin aracı değil mi?..

Bunlar niye oluyor?.. Düzelten yok, bir de iyi örnekler yok da ondan. İstanbul Türkçesini en iyi konuşanların başında Mesut Cemil'i, gelin de rahmetle anmayın. Ses tonunda o kadife yumuşaklığındaki mahviyet, cümlesine vermeyi bildiği o rahat ve zengin hareket, her kelimenin, her hecenin hakkını hiç vurgulamadan veren o akıcı mükemmeliyet sade Türk dilinin güzelliğini değil, gün görmüş ince İstanbul terbiyesinin de ta kendisini yansıtırdı. Ne yazık ki, o yumuşak ses, şu hoş kubbede bir hoş seda oldu, kaldı.

Sağ olanlar içinde Cevat Memduh Altar da böyle bir güzel İstanbul Türkçesi ustasıdır. Hanımlar arasında İstanbul Türkçesinin en belirgin temsilcilerinin başında Gülriz Sururi'nin billur gibi saydam ve zarif Türkçesini, İzmirli olmasına karşın Nedret Güvenç'i ve televizyon spikeri Başak Doğru'yu gösterebilirim.

Stefan Zweig'ın kulaklarını Cambridge İngilizcesi ile yıkamak istemesi gibi eminim ki, sizler de ne zamandır İstanbul Türkçesine öylesine açsınızdır. Bu özlemi kötü örnekleri bırakıp iyi örnekler vererek en iyi, şu her eve giren penceresiyle televizyonumuz giderebilir.

Gidermelidir de.

9 Ocak 1983

DİNLEMEK ÜZERİNE

«İstanbul Türkçesi Nerdesin?» adlı yazımız, «Bir dokun bin ah işit kâse-yi fağfurdan» fehvasınca türlü yankılar yarattı. Aldığım mektupların sayısı şu anda kırk... İzniniz olursa, tekdüzeliğe düşmemek için aynı konuya dönmeyi birkaç yazı sonraya erteleyelim. Mektuplardan biri Rıfat Karakayalı adlı emekli bir okuyucumdan geliyor. «Yazınızda düzgün ve özenli konuşmaktan bahsediyorsunuz, ama onun kadar önemli başka bir sorunumuz daha var: Konuşulanı adam gibi dinlemek» diyor. Hak vermemek mümkün mü?

Herhalde siz de dikkat etmişsinizdir. Günümüzde iyi konuşan kadar, iyi dinleyen de azaldı. Âdeta kalmadı. Çünkü ortamın, biraz da çağın, yüzeyde acele, hoyrat ve savruk üslubu konuşan kadar dinleyeni de ister istemez etkiliyor. Konuşan iyi konuşsa boş konuşmasa, dinleyen de iyi niyetle dinlemeye kararlı olsa bile, bir kere çevredeki radyo, televizyon, trafik ve konuşma gürültüleri dikkatinizi bulandırıyor, konsantrasyonunuzu dağıtıyor. Bu gürültü ortasında konuşan avaz avaz bağırır, siz de kulağınızı elinizle yelkenleyip dinlemeye uğraşırken ortada ne tabii konuşma tınısı, ne yerine göre ses yükseltip alçaltma nüansı, ne de dinleyende o konuşulanı şurup gibi içme zevki kalıyor. O «Bayram haftası» der, siz «Mangal tahtası» anlarsınız. İdeal konuşma ve dinlemenin çok sesliliğe tahammülü yoktur. Bir düodur o, oda müziğidir. Arada sessizlik de ister. Konuşulan üzerinde düşünmek, onu iyice sindirmek için...

İdeal konuşma karşılıklı saygıya dayanır. İki taraflı olgunluğu ve tevazuu şart koşar.

«Bilge bir adamdı» der Euripides biri için Orestes adlı tragedyasında. «Bilge bir adamdı o, başkalarını dinlemesini bilirdi.»

Eflatun da buna benzer bir şey söyler: «Gözlemle, dinle, sus, az yargıla, çok sor» der. İyi bir dinleyici mıknatısına benzer. Ağzınızdan sözleri mıknatıs gibi çeker. Onun karşısında diliniz büsbütün açılır. Düşüncelerinize canlılık gelir. Çağrışımdan çağrışıma kaya kaya akar gidersiniz. Konferanslarını doğmaca veren Prof. E. Rothacker fakültemize konuk hoca olarak geldiği gün, ön sırayı dolduran yaşlı ve pek de güzel sayılmayan davetli hanımlara bakıp usul sesle bize «Bunların önüne genç ve güzel kız öğrenciler koyamaz mısınız?» demişti. Bu şımarıklığı otoritesine bağışladık, ama adamın sezisi yabana atılamazdı.

Kötü dinleyici ise, tam tersine insanda konuşma hevesi bırakmaz. Kötü dinleyici, siz konuşurken kendi söyleyeceklerini tasarlar. TV'nin yuvarlak masa toplantılarında sık sık görüyoruz. Biri konuşurken öbürleri ya sigarasının dumanına dalmış hava atar, ya da not alır gibi yapıp önündeki kâğıda resim karalar. Dikkatli dinliyor pozunda olanların çoğu da bu pozu, normal dinleyişten daha telegenik buldukları için tercih etmişlerdir. Bazısı da kendisiyle doludur. Söyleyecekleri ile sarhoştur. İster ki hep dinlesinler. Yalnız onu... Hiç karşı komadan... Bunlar karşılarındakilere cevap hakkı, itiraz hakkı tanımazlar. Diyaloga teşne değildirler. Plutarch'ın Themisthokles'e söylettiği gibi, «Vur fakat dinle» deseniz de dinlemezler. Sizi söyletmezler. Çünkü işlerine gelmez. Bunlar diktatör yaratılışta olanlardır. Diyalog olmayan yerde demokrasi yeşermez. Demokrasi olmazsa da ölçüsüzlükler, sivrilikler törpülenemez.

Biz yine dönelim dinlemesini bilenlere. Henüz unutmamış olanlara.

Heinrich Böll'ün Türkçeye de çevrilen «Saat Dokuz Buçukta Bilardo» adlı romanını tesadüfen okudunuzsa bilirsiniz. Romanın kahramanı Fähmel her sabah bir otelin bilardo salonunda lift-boy Hugo'yla bilardo oynar, bir yandan da hayatının çeşitli dilimlerini ona anlatır, Hugo iyi bir dinleyicidir. Kahramanın içini boşaltmasını sağlar. Çevresinde kendine muhatap bulamayan anlatıcı işte bu bilardo saatlerinde anılarını ona, dolayısıyla bize de iletmiş olur. Sonunda örnek dinleyicisini kendine evlat ve varis edinmesine şaşılır mı?

Bir insanı dinlemek ona en büyük insancıllığı göstermektir.

16 Ocak 1983

SALİH'İN KUŞLARI

Hafta içinde televizyonda ilginç bir film vardı. Bilmem izleyebildiniz mi? Konu, çevresi ile uyum sağlayamamış delifişek bir şairin yaşamı. Tek tutkusu yazmakta olduğu şiir kitabı... Bu arada para sıkıntısı içindedir. İlk karısına nafaka borcunu ödeyemediği için onun avukatı peşindedir. Beş on kuruş hatırı için bir kadınlar matinesinde şiir okuduğu gün yine tepesi atar ve dinleyicilerine karşı duyduğu samimi hislerini, yani hakaretlerini dile getirir. İlham gelmiştir, ama koca New York'ta avukatın erişemeyeceği sakin bir odacık dahi bulamaz. Bir sinir doktorunun gece boş olan muayenehanesinde sabaha kadar yazar. Gerisi önemli değil. Asıl önemlisi kafasında yazacak, başkalarına iletecek bir şeyi olan sanatçının yavan, yazacak, kendini anlamayan bir çevrede yazı yazabilmek tutkusunu yerine getirmek için giriştiği mücadele. Koca şehirde milyonlarca büro masası vardır, üzerlerinde sade hesap yapılır, oturduğu yerden voli vurulur. On binlerce daktilo vardır, sekreter vardır, her biri ya iş mektubu yazar, ya yün örer, çene çalar. Ve sizin rahatsız edilmeden yazı yazacak bir masacığınız, yazdıklarınızı temize çekecek tek bir yardımcınız yoktur. Neden? Yazdığınız şiirdir de ondan. Geleceğin insanına seslenen, düşün dolu yoğun laflar kimseyi ilgilendirmez de ondan. Muhayyileniz böyle dizelerle uğraşacağına bir kuruluşun randımanını artıracak, bir malın pazarianmasını kolaylaştıracak bir formül arasa o muazzam ceviz masalardan biri, o eliçabuk sekreterlerden istediğiniz kadarı elinizin altında olurdu. Filmdeki şair bırakın

rahat yazmayı, rahatsız ve gümrükten mal kaçırır gibi gizli yazdığı şaheserini üstelik kaptırır da. Çeken bilir ki, bir sanatçının başına bundan büyük felaket gelemez. Bu, yetişmiş oğlunu yitirmekle eşit bir talihsizliktir.

Alman Ekspresyonizminin en önde yazarlarından biri olan Georg Kaiser de kendini kabul ettirinceye kadar bu sıkıntıları çekmişti. Kafasında yeni bir piyes tasarısı vardı. Ama bunu yazacak sakin bir köşesi yoktu. Galiba onu da alacaklılar kovalıyordu. İlginç hikâyesi şöyledir: Bir dostu acır. Yazlığa giderken kışlık evini çalışsın diye Kaiser'e bırakır. Kaiser eve kapanır. Gece gündüz kendini eserine verir. Ama insanoğlunun arada bir karnı da acıkır. Bir süre sandviçle, kahve ile kifaf-ı nefs eder ise de birkaç hafta sonra parası suyunu çeker. Piyesin de en can alıcı yerine gelmiştir. Bir çaresini bulur bitirir. Dostu yazlıktan dönünce şöminenin üstündeki bibloların, yerdeki ufak halıların yerinde yeller estiğini dehşetle görür. Evini emniyet ettiği dostunun bunları satması onu deliye döndürür. Mahkemelik olurlar. Bakın bu meşhur muhakemede Georg Kaiser kendini nasıl savunur:

«O anda öyle bir cezbe içinde idim ki, açlığımı gidermek için gereken parayı kapı kapı dolaşıp ya da başka bir işte çalışıp kazanamazdım. Konsantrasyonumu ve ilhamımı kesecek her şey beni o an deli edebilirdi. Elimin altında ne buldumsa sattım. Piyes bitti. Şimdi dostumun zarar ve ziyanını ödeyebilirim.»

Mantık makul. O ara bozulacak ilham bir piyese mal olabilir. Ama alt tarafı iki biblo ile bir halı her zaman satın alınabilir. Ne çare ki, yargıç, yazarı yine de emniyeti suiistimal suçundan cezalandırır.

Belki siz de duymuşsunuzdur. Kazanında odun biten bir seramikçi, 14. Louis üslubu anti-

ka möblelerini ocağa atmış, seramiklerini kurtarmış. Picasso bu hikâyeyi çok sever, sık sık da tekrarlarmış. İkinci karısı böyle diyor anılarında. Ve zehirli dili ile şunu da ekliyor:

«Böyle bir durumda Picasso, değil antika möbleleri, hiç düşünmeden beni ve çocuklarını da ocağa atardı.»

Sanatla uğraşanlar ya da sanat yaratması ile özdeşleşebilenler Faulkner'in, «Sanatçı yaratırken bir canavar olur» lafına hak verirler. Yaratma bir çeşit cezbedir. Sanatçı için en önemli olay, onun şu anda yapmakta olduğu resimdir, yazmakta olduğu mısradır, yoğurduğu heykeldir, düşlediği diyalogdur. Dünya bir yana, eseri bir yana. Dünyanın geleceği sanki onun yaratacağına bağlıdır.

Salih Acar da dünyaya böyle bir mesajla geldiğine inanan, uykusunda, uyanıklığında, bilincinde, bilinçaltında, tüm hücreleri ile sanatına vurgun gerçek bir sanatçıdır. Hayat denen şu geçici misafirlikte en büyük avuntuyu, en büyük mutluluğu eser yaratmakta bulan bir ressam.

Onun mesajı da iki büyük aşkını birleştirmek. Doğaya olan yüce sevgisini yine tutkunu olduğu sanatıyla başkalarına, bizlere yansıtmak. Bir fani için bundan daha doyurucu, daha mutlu bir yaratma düşünülebilir mi? O da mutluydu her gerçek sanatçı gibi. Doyumuna varıyordu her resminde, kuşlarla göklerin özgürlüğüne. Yalnızlıkmış, maddi sıkıntıymış aldırmıyordu bile. Üstelik de ne avukattan kaçıyordu, ne emanete hıyanet ediyordu. Bebek sırtlarında Âşiyan'ın altında, rahmetli Nurettin Sevin'in kitaplarının, anılarının çevrelediği yaşanmışlık dolu bir eski köşkte, tek başına durmadan çalışıyordu. Gökyüzü cennetinden tuvaline geçirip ölmezliğe kavuşturduğu kuşları ile, doğası ile. Sakin ve kanaatkâr. Bir lokma bir hırka, bir palet, fırça ve tuval.

Bir zalim kıvılcımın bütün tablolarını alazlayacağını nereden düşünsün. Salih'in şu felaketi de çocuklarını yitiren bir babanınkinden farksız. Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın şiirlerini, neden kasada sakladığını şimdi anlar gibiyim.

Ama her felaketin bir de küçük tesellisi oluyor. Bu büyük felaket Salih Acar'ın sade dostları tarafından değil, milletçe, hem de ne kadar sevildiğini göstermeye yol açtı. Başta kurucularından biri olduğu Doğayı Koruma Vakfı olmak üzere, tüm sanatçılar ve sanat dostları onu bu acı günlerinde teselliye koştular. Yalnız olmadığını ispat ettiler. Bu ne bir başsağlığı temennisi, ne de bir dayanışma örneği vermek hevesi idi.

Bu, kendini doğaya ve kuşlarına adamış özlü bir sanatçıya toplumun candan şükran borcu idi.

Haydi Salih! Tuvalinin başına...

Kuşların seni bekliyor...

30 Ocak 1983

BİR KAHVE, BİR İNSAN, BİR TARİH

Eski kahvehaneler, hele Batı'da, bir şehrin dokunulmaz tarihi anıtları haline gelmişlerdir. O şehirlerin düşünürleri, yazarları ve ünlülerinin buluşma yeri, tartışma odaklarıdırlar. Paris'e, Berlin'e, Viyana'ya, Roma'ya ait hiçbir edebiyat, tiyatro, politika konusu yoktur ki, o şehir kahvehanelerinin sözü geçmeden anılabilsin. Kahvehaneler bir tarih parçasıdır, bir anılar ve yaşanmışlıklar hazinesidir. Bundan ötürüdür ki, millet onları gözü gibi korur. Biri onları yıkacak, ya da kişiliğini değiştirecek olsa, başta aydınlar olmak üzere, tüm kamuoyunu karşısında bulur.

Paris'i Paris yapan Sorbonne'u olduğu kadar Café des deux Magots'sudur, Café de Dome'udur, Gloserie de Lilas'sıdır, Café Prokop'udur, Türklerin en çok dadandığı Café de La Paix'sidir, eski Egzistansiyalistlerin merkezi Café de Flore'udur. Berlin denince akla Café des Westens, Café Kranzler, Café Möhring gelir. Viyana derseniz Dehmel, Café Mozart, Café Raimond, Café Central, Café Herrenhof; Roma deseniz Corso'daki Café Aragno, Café Rosati, Strego, Café di Roma; Münih deyince Die Kanne, Londra deyince Café Royal gelir.

Bizim eski kıraathaneler Batı'daki kahvelerin işlevini pek görmezlerdi. Oraya daha çok boş gezenin boş kalfası emekliler, ya da ağırbaşlı orta yaşlılar giderdi. Vardar Kıraathanesi, İkbal Kıraathanesi, Direklerarası'ndaki çeşitli kıraathaneler, içinde gazete hariç, kıraatten

başka her şey yapılan, tavla, domino, pişpirik oynanan, nargile içilen, dedikodu yapılan, hasılı sigara dumanı içinde zaman öldürülen yerlerdi.

Bizde Avrupa üslubu «Café»lerin ilki hep bilindiği gibi Edouard Lebon'un bugünkü Markiz'in yerinde açtığı Lebon Pastahanesi'dir. Fransa Büyükelçisi General Sebastiani ile birlikte İstanbul'a gelen Edouard Lebon daha sonra efendisi yurda dönünce onunla gitmeyip buraya yerleşmiş, çoluk çocuk sahibi olmuştu. Lebon, Corps Diplomatique'in olduğu kadar, Pera azınlığı kibarlarının ve Avrupa özentisi Türk aydınlarının da bir çeşit kulübü oluvermişti. Eski müşterileri içinde sadrazamlar, büyükelçiler, sultan yaverleri sayılır. Sarah Bernhardt ve Mounet Soully'nin de İstanbul turnelerinde burda kahvaltı ettikleri, Namık Kemal ve Şinasi efendilerin Paris yıllarının özlemini Lebon'da kahve içerek giderdikleri bilinir.

«Tout est bon chez Lebon» sloganı o zaman İstanbul'un sosyetesinde ve inteligensiasında boşuna yerleşmemiştir. Bunun bir sebebi şekerlemelerinin nefaseti ise, bir başka sebebi de Paris'ten özel olarak getirtilen bir pasta - mutfak fırınıdır. Servis deseniz tam Fransız usulü.

İşte sevgili dostumuz Avedis Efendi, Markiz'ini bu eski Lebon'un uzantısı olarak elli yıldır yürütürken ona kendiliğinden çok daha başka meziyetler de katmıştı. Ben gourmet bir insan değilim. Ama gastronomi uzmanı dostların hemen hemen birlik oldukları bir yargı şu idi ki, Türkiye'de Avedis Efendi'den daha raffine yemek yapan insan azdı. Lebon'dan kalma lambrilerin üzerindeki Belle Epoque üslubu fayanslar ilkbaharı, yazı, sonbaharı tasvir ederdi. Avedis Efendi, dostumuz Mazhar Resmor'a salonun havasına çok iyi giden bir de vitray yaptırmıştı. Eski hatıralarla dolu bu pastaneyi yine aynı uygar ve seviyeli, hem bu sefer daha sıcak ve yerli bir üslupla götürüyordu. Saat bas-

larını saygılı saygılı vuran duvar saatinin sesini nasıl özlemle arıyorum. Burada her masa birer küçük ada gibi idi.

Kalabalık içinde yalnız olabilmek imtiyazına yalnız burada sahiptiniz. Konuşmak için konuşan, kendini ispatlamak için konuşan insanlardan bıkınca, gelip burada yarım saat, bir saat, belki daha fazla kafanızı dinleyebilirdiniz. Sessiz sessiz servis yapan garsonun önünüze bıraktığı büyük çay fincanını, ya da soğuk kahve bardağını yudumlarken biraz önce Hachette'ten aldığınız yabancı dergilerinize —evet buraya ancak onlar yakışırdı— göz atardınız. Yahut da yandaki masadan Ragıp Sarıca'dan davet alır, bir süre Alain Robbe Grilett'den ya da Quenau' dan konuşurdunuz. Ötede Taha Toros oturmaktadır. Yakın tarihin bilmediğiniz ayrıntılarını cömertçe size iletebilir. Yahut da köşede baba dostu Necmettin Sahir Sılan'la son Meclis-i Mebusan üzerine koyu bir sohbete girişebilirdiniz.

Şekerleme kısmından Feride ve Selma size gülümsemektedirler. Arada bir Avedis Efendi önünde önlüğü, sıvanmış kolları ile arkada bir görünüp kaybolur. Huzur dolu idi bu salon. Temizlik, seviye ve güleryüz. İstanbul'dan uzaklaşınca en çok özlediğim imajlardan biri Markiz' di. İnsanın böyle manevi barınaklara ihtiyacı büyük. Kötü günümde oraya gider kendimi bulurdum.

Bir evsahibi kiracı ihtilafı yüzünden Avedis Efendi'ye çık dendiği, yani Markiz'in sonu geldiği zaman, ehli vukuf heyetleri gelir gider olmuşlardı. Dostum Sarıca'nın onlara, «Burası bizim tek barınağımız. Ne olur Markiz'i muhafaza edelim» diye yakarışı gözümün önünde. Hepimizin istediği de buydu. Şehrin manevi haritasında tarihi yeri olan bu pastahaneden çıkmak zorunda bırakılış Avedis Efendi'yi ta kalbinden vurmuştu. O gün bugün, dört yıldır bu tarihî pastahanenin metruk ve tozlu camları önünden geçer-

ken bir makbereye bakmış gibi oluyorum. İşte şimdi canlı tarih insanlarımızdan biri, İstanbul'un bir parçası olan Avedis Çakır'ı iki gün önce, Üç Horan Kilisesi'nden ebediyete uğurladık. Avedis Çakır iki yıl önce hava savunmamız için bugünkü rayiçle 500 milyon verdi. Şimdi vasiyetinde de milyarı bulan tüm varlığının büyük kısmını aynı kuruma bağışladığı anlaşıldı. Bu olgun ve uygar jestin asıl asaleti çağdışı kalmış şovence bir kini ortadan kaldırmaya yönelik oluşunda idi. Her şeyini ve bir vakitlerki mutluluğunu bu ülkeye, yani ülkesine borçlu kibar bir insanın cömertçe bir şükranı idi.

Sevgili dostun toprağı bol olsun.

20 Şubat 1983

SÖZÜNDE DURMAK

Efesli Filozof Herakleitos, «Her şey durmadan akmakta» derken, «Aynı ırmağa girenin üzerine hep başka başka sular akar gelir» derken, sürekli oluşanın içinde ebedi ve durgun varoluşu da murat ediyordu. Sonraki müritleri, işin derin tarafını ıskalayıp bu hikmeti en bayağı ve güncel şekline indirgediler. Filozofun çağdaşı komedi yazarı Epicharm, birinden borç alıp vermeyen kahramanına «Sen Herakleitos'u okumadın mı?» dedirtir. «Ben senden borç alan o aynı ben değilim ki artık. Irmaklar bile aynı kalmıyor arkadaş.»

«Köprülerin altından ne sular geçti» deyiminin kökeni belki de bu sözde yatar.

Her şeyin değiştiği, para rayiçlerinin bile aynı kalamayıp değer kaybettiği bir dünyada verilen sözün nasıl değeri kalsın? «Söz bir Allah bir», «Sözünün eri olmak», «Sözüne güvenilmek» gibi deyimler de içi boş kalıplara döner oldular. Asker sözü eskiden beri rayici en sağlam sözlerin başında gelir. Mareşal Hindenburg Prusya âdetlerine göre, subay olurken vatanına olduğu kadar «Kayzerine de» her hal ve şartta sadakat yemini etmişti. Gel zaman, git zaman Kayzeri Hollanda'ya sürdüler. Hindenburg'u da cumhurbaşkanı yapmak istediler. Kayzerin'e verdiği sözü hatırlayan Hindenburg bu şerefli ödevi kabul edemeyeceğini bildirdi. Ancak Kayzeri kendini bu yeminden çözünce, vicdan rahatı ile yeni ödevini kabullendi. Okuyucularım yakın tarihimizde de büyük bir askerin çok kritik bir dönemde verdiği bir sözü tüm kanunlara karşın nasıl yerine getirdiğini ya yaşamış, ya duymuşlardır. İsmet İnönü, 21 Şubat karışıklığında bu

başkaldırının şefine kan dökmeden teslim olursa, hareketini «bir kereye mahsus olmak üzere» affedeceğini ve kendisini emekliye sevketmekle yetineceğini bildirmişti. Söz konusu komutan bu söze güvenip teslim oldu. Ceza görmedi. İnönü sözünü tutmuştu.

Asker sözü namus sözüdür de, başka mesleklerdeki söz değil midir? Hiçbir mesleği küçümsemek aklımızdan geçmez. Ama politikacı ve gazeteci sözünün asker sözü kadar büyük bir prestiji olduğu sanırım kolay iddia edilemez. Politikacı değişken konjonktürlerin getirdiği durumlara esneklikle uymak zorunda bir insan olarak bazen verdiği sözü yerine getiremez olabilir. Gazeteci ise, dört duvar arasında kalacağına söz verip kopardığı bir ifşaatı ertesi gün sansasyon uğruna açıklayıp sözünden dönebilir. İşin tuhafı meslek aşkına yaptığı bu kaypaklıkla öğünebilir de. Rahmetli bir dostum karşısındakinin güveninden yararlanıp aldığı bilgileri meslek uğruna ifşa etmeyi röportajlarının başlıca özelliği haline getirmişti. Bu kolposu ona zamanın «Röportaj Kralı» lakabını kazandırmıştı, ama benim gözümde insan yanı çok puan kaybetmişti. Başka bir gazeteci dostum da yine bu yüzden gözümden düşmüştü. Sait Faik annesinin gözbebeği idi. Tüccar ve edebiyata uzak bir babaya karşı oğlunu hep kanadının altına almış, onun avareliğinin ne büyük bir verimliliğe gebe olduğunu anaca sezdiğinden Sait'i hep korumuştu. Büyük hikâyeci genç yaşta ölünce, bu sevgi dolu ananın neler hissettiği, dünyasının nasıl yıkıldığı kolay tahmin edilirdi. Adı geçen dost, Sait'le dostluğundan yararlanıp ölüm döşeğinde onu ziyaret etmiş, ama bu arada gazeteciliği galip gelerek bir de fotoğrafını çekmişti. Biçare ana o fotoğrafın çıkmamasını rica etti. Söz de aldı. Bundan doğal ne olabilir? Ama adı geçen kişinin gazetecilik damarı insan yanını aştı. Fotoğrafı yayımladı. Bir anayı en büyük acısının

ortasında bir de bu acıya uğratmanın özrü olabilir mi idi? Gazetecilik uğruna o bunu mübah görüyordu. Ben görmüyorum. İnsanlık gazetecilikten önde gelmeli. «Of record» kaydıyla aramızda kalsın diye verilen izahatın gazeteye geçmemesi Batı'da gazetecilik ahlakının baş ilkelerinden biri olmasına karşın bu kuralın orada da nasıl çiğnendiğine sık sık tanık olunuyor.

Uğur Mumcu'nun Ağca konusundaki dizi yazısını okumaya başladım. Sorunlara her zaman bir bilim adamı objektifliği ve metodu ile yaklaşır. Türkçesine, üslubuna, olayları kıskacına alan sağlam mantığına, her meselenin kökenine inan inatçı araştırıcılığına, medenî cesaretine ve su götürmez yurtseverliğine hayranım. Bu son dizi hele bu dizinin ilk yazısı onun bir başka meziyetine daha ışık tutuyor: Kişisel karakterine, ahlak, sorumluluk anlayışına ve verdiği söze sadakatine... Sansasyona çok müsait bir röportaj fırsatından, namus sözü verdiği için, bile bile yararlanmamasına. Başka bir gazeteci olsa bu fırsata mal bulmuş mağribi gibi atlardı, bu arada, verdiği sözü çoktan unuturdu. Sayın Mumcu'nun, gazeteci deyimiyle bu flaş röportajı, bile bile, isteye isteye en ihtiyatlı en ketum bir boyuta indirgeyebilmesindeki dürüstlük ve olgunluk bir Türk olarak, bir meslektaş olarak göğsümü kabarttı. İçimi ferahlattı. Böyle şövalyece jestlere ne zamandır o kadar hasretiz ki.

Evet «Her şey akmakta», «Aynı ırmak aynı ırmak kalmamakta.» Ama insanı bu akan sular ortasında kalıcı, durucu yapan da böyle tutarlılıklar değil mi? Tutulan bir söz, ucuz bir başarıya papuç bırakmadan kendi iç disiplinine uyuş, kendi kendine sadık kalış...

Schiller'in bir dizesi bunu ne güzel vurgular:

«Her şey ebedi olarak dönüp değişse de
Durgun bir ruh, yerindedir hep, bu değişmede.»

27 Şubat 1983

UĞURSUZ HAFTA

Uğursuz bir hafta geçirdik.

Sadece Zonguldak değil, tüm yurt grizu kurbanı 103 delikanlısına hâlâ ağlıyor. Sayı büyüdükçe acı dağılır ama azalmaz. Ben şuna inanıyorum ki, herkes bu dünyada «biricik»tir. Kendi için, yakınları için, onu sevenler için... Herkes bir ana kuzusudur. Bir kadının erkeği, ailenin ortadireği... Gönülden sevilen bir insanın ölümü ile sanki dünya fakirleşir, bazen yaşanası bile gelmeyebilir. Biraz sorumluluk, biraz ödev bilinci, biraz insan saygısı ile kolayca önlenebilecek feci kaza, 103 evin ortadireğini bir anda yıktı. 103 genç kadını dul, yüzlerce çocuğu yetim bıraktı. Bu kaçıncı görünür kaza? İnsana saygının, insanlarımızın tek tek hayatlarını gözbebeğimiz gibi korumanın sade insanlık değil, milli çıkarımızın da, ulusal dayanışmamızın da ilk bilinç borcu olduğunu ne zaman anlayacağız?

Uğursuz hafta. Çünkü, yine geride bıraktığımız yedi gün içinde Boğaziçi'ni Boğaziçi yapan tarihi yalılardan biri, Markiz Yalısı, Beylerbeyi'ndeki İsmail Hakkı Efendi Yalısı ve güngörmüş Beylerbeyi'ni Beylerbeyi yapan tarihi Beylerbeyi Camii'nin kubbesi alevlerin kurbanı oldu. Bunun da sorumlusu yine ihmaldi.

Üçüncü büyük facia, Galip Balkar'ımızın Belgrad'da siyasi bir cinayete kurban gidişi idi. Cinayetin faili Ermeni teröristler Yugoslav halkının uygar davranışı ve insancıl kahramanlığı ile yakalandı. Failler yakalandı, ama bu son faciada da ihmalin payı olmadığı söylenemezdi.

Büyükelçimizin makam arabası zırhlı değildi. Arabada emniyet görevlisi yoktu. Şimdi istediğimiz kadar her üç faciadaki ihmal payları üzerinde yakınıp duralım. Olan oldu. Türkiye 103 delikanlısından, en seçkin insanlarının birinden oldu. Boğaziçi onulmaz derin bir yara daha aldı. Üçünün de arkasından bir süre yakınacağız. Sonra ölen ve giden, öldüğü ve gittiği ile kalacak, günlük hayat onları geride bırakıp unutacak.

Ben Galip Balkar'ı tanımak, onun dostluğu nu kazanmak mazhariyetine ermişlerdendim. Onu tanımanın mazhariyeti ve mutluluğu ile orantılı olarak şimdi kaybından duyduğum acı da onca yoğun oldu. Çok sevdiğiniz, çok takdir ettiğiniz bir dostun ölümü insanı süperlatifli konuşturabilir. Duygularımı sıcağı sıcağına yazmak yerine bir hafta bekletmeyi bundan yeğledim. Ama şimdi görüyorum ki, ona karşı sağlığında da duyduğum, her fırsatta ve bu köşede yazdığım «Türk İmajı» adlı yazımda da belirttiğim bu hayranlığa ölümün katacağı bir iltimas hiç mi hiç yoktur.

Galip Balkar, varlığı bir ülke için büyük mutluluk sayılabilecek müstesna bir insandı. İşte bunun içindir ki şimdi ölümü milli bir mutsuzluk olmuştur.

Galip Balkar bana ve sanırım onu iyi tanıyan başkalarına da, her şeyden önce öyle mükemmel bir insan imajı vermişti ki, bu imaj her hatırımıza geldikçe kötümserlikler, bezginlikler ortasında, bulutlar arasından birden güneş görmüş gibi iyimserleşirdik.

«Umutsuzluğa mahal yok. Aramızda böyleleri de yetişebiliyor» diye yüreklenirdik. O bize bu imajı daha gencecik yaşında vermişti. Kariyerinde hızla yükselişi rekor denecek bir genç yaşta büyükelçi oluşu, NATO'da, çalıştığı başka uluslararası kuruluşlarda yabancı meslektaşlarının da hayranlık ve gıptasını kazanan ba-

şarıları, işin daha sadece başlangıcı idi. Onu tanıyan Türk ve yabancı tüm meslektaşları bir gün ülkesinin Dışişleri mekanizmasında en üst yere çıkacağını malumi ilam kabilinden, olağan bulmakta idiler. Galip Balkar üstelik böyle şeylerin peşinde ihtiraslı bir insan da değildi. Dünyaya bir misyonla gelmiş bilge insanların bilinci içinde yan yankılara aldırmaksızın yolunda yürümekle yetiniyordu. O başarılara gitmiyordu, başarılar onun kişiliğinin, karakterinin normal ürünü olarak, gelip onu buluyorlardı.

Yakinen biliyorum, açılan ne cazip postlara atanmak istendiğinde hasta babasını yalnız bırakmamak için yıllar yılı merkezde kalmayı yeğlemişti. İnsanlık, vefa, şefkat onda mevki hırsının çok önünde yürüyordu. İhtiras ki, bizim insanlarımızın çoğunun başlıca itisidir, Galip Balkar'da pek yoktu. Belki daha doğru bir deyimle susturulmuş, geriye itilmişti. Gencecik yaşta ondaki bu tevazua ve doymuşluğa varmak sade bir irade ürünü olamazdı. Bunu genç yaşta şaşılacak derecede olgunlaşmış karakterinin doğal bir tezahürü saymak bence daha doğru olurdu.

İşinde, mesleğinde ne kadar hesaplı, iradeli, disiplinli ve konsekan bir insansa özel hayatında da o kadar hassas ve insancıldı. Köklü ana baba sevgisinin ne olduğunu iyi bildiği için büyük bir felaketimde bana yazdığı, hiç de öyle klişe hariciye ağzı ile değil, yürekten yazdığı, bunun için de en derin insanca duyguların dalga uzunluğuna hitap eden taziye mektubunu unutamam. Güngörmüş Osmanlı terbiye ve geleneği ile çağdaş, dinamik, Batılı disiplinin bir bileşimi idi.

Bir insanın değerini etkileyen başlıca dört unsur vardır: Kalıtım, aile terbiyesi, yetişme tarzı, deneyim.

Balkar bu dört unsur bakımından çok şanslı idi. Değerli bir devletler hukuku profesörünün

sulbünden geliyordu. Bu onun genlerine, tutacağı diplomasi mesleğinde bulunmaz bir ön birikim sağlıyordu. Ana tarafından da ülkenin soylu bir ailesinden geliyordu. Aile terbiyesinin köklülüğü ve inceliğini de buna borçlu idi. Yurt ölçüsünde iyi okullarda okumuş, her yerde, her zaman pırıl pırıl zekâsının hakkı olan birinciliklere varmıştı.

Kendini işine öylesine adamış, mesleği ile öyle bir balayı içinde yaşıyordu ki, bu sevgilinin yanında başka kumaya yer vermemiş, evlenmemişti.

Hariciyeye de birincilikle girdi. Çoğu kimseyi ancak kendi çarkı içinde öğüttükten sonra incelten, oluşturan hariciyeye daha baştan bu kadar hazır ve olmuş bir eleman girmiş midir bilmiyorum. Üçüncü kâtipken komple bir diplomatın tüm meziyetleri ile mücehhezdi. Gerek terfiler, gerek anlayışlı ve kadirbilir amirlerinin kendisine sağladığı yeni deneyimler ve gelişmeler, kazanma şansları ile kendini daha da mükemmel yetiştirme imkânlarına varmıştı. Bütün bu şanslar kendi öz cevheri ve parlak zekâsı, büyük yurtseverliği, hiç katıksız sorumluluk duygusu ve insanı şaşırtan çalışkanlığı ile birleşince ortaya bir süper diplomat imajı çıkmıştı. Daha gençti. Önünde bembeyaz, pırıl pırıl bir gelecek duruyordu. Türkiye ve dünya ondan büyük hizmetler bekliyordu. Ve o, bugüne kadarki her şeyde olduğu gibi bundan sonra da dünyaya geliş misyonunu gerçekleştirecekti. Bunda kimsenin zerrece şüphesi yoktu.

Ama düşman hedefini biliyordu. Hariciyemizin gözbebeğini buldu. Hepimizi can evimizden vurdu.

20 Mart 1983

Gün günden daha yavanlaştığımızın, siz de farkında mısınız?..

Otobüste, dolmuşta, vapurda, dairede, konuşmalara bir kulak verin. Rakamlar konuşmalardan sözcükleri sürdü götürdü. Hep rakamla konuşuluyor. Hayat pahalılaştı mı dostluklar ucuzlar. Gazeteler, kiraların artması ile boşanmaların çoğaldığını yazıyorlar. Zorluklar insana nezaket ve diğerkâmlık maskesini attırmış, altından çirkin, haşin, bencil yanları çıkmış. Herkes bir ayrı sinirli. Tartışmanın, sürtüşmenin bini bir para... Sabahtan akşama kadar çıkara yönelmiş, bir çıkar kapışmasına koşulmuş insanların sevimli ve halavetli olması mümkün mü? Kabul. Elbet bu hale isteyerek düşmemişler. Su yüzünde kalmak için uğraşıyorlar.

«Ah İstanbul ah
Sen bugünleri de mi görecektin.
Onca saltanattan sonra
Müflis bir bankaya mı dönecektin?»

diyor Can Yücel.

Oysa İstanbul oldum bittim müflis bir bankaydı aslında. «Onca saltanat» içinde sanıldığı tarihte bile. Ama kalabalık, hoyratlık, bencillik bu rütbe alıp yürümemişti. Yine de bir uygarlık cilası vardı İstanbul'un. Para dışına, çıkar dışına yönelmiş hava ve hevesleri de vardı. Şimdi kalmadı.

Zevk bozuldu. Ahlak bozuldu. Türkçe bozuldu. Kaldırımlarla beraber. Kitabevleri kapanıyor. Birahaneler açılıyor. Tarihî «Markiz» parçacı dükkânı, tarihî «Todori» depo, tarihî «Millet Tiyatrosu» işhanı yapılıyor. Boğaziçi'nin yalıları birer birer kül olmakta. Yerini silo gibi zıpçıktı siteler alacak.

Üniversite eski üniversite değil. Değerli hocaların çoğu öldü, kimi emekli oldu, kimi edildi.

Hasılı Merkantilist bir hoyratlık ve acımasızlık şehrin manevi haritasındaki cevher odaklarını süpürüp götüreceğe benzer. Bunları yazıyorum diye «Geçmiş zaman olur ki hayali cihan değer» romantizmine düştüğüm sanılmasın.

Geçende bir mecliste gencecik bir okurum bana şu akıllı soruyu yöneltti:

«Yaş yaşamış, tecrübesi geniş bir yazar olarak bazen geçmişten de söz açıyorsunuz. Sizce gençlerin eski ile nasıl bir ilişkisi var?»

Bu zeki kıza, mealen şöyle cevap verdim:

En korktuğum şey, «Eskiden şöyleydi, biz neler gördük» havasında konuşmaktır. Böylece eski anılarını çağrışımdan çağrışıma atlayarak geveleyenler aslında genç ve mutlu oldukları dönemleri yeniden ve hayalen yaşamak özlemiyle bu yola başvururlar. Bu çeşit bunak gevelemeleri yaşlı dostlar çevresinde hoş görülebilir. Ama gençlere eskiden söz açılacaksa bunda başka ölçü kullanmak gerekir. Gençlerin dalga uzunluğuna ulaşabilecek «eski», aslında eski sayılmaz. O, bugün için de geçerli olan, yeniliğini hiç mi hiç yitirmeyen, gençten genç, güncelden güncel bir eskidir.

«Eskiye rağbet olsa bitpazarına nur yağardı» esprisi bu dipdiri eskiler için geçerli değildir. Mesela, Atatürk'e, Voltaire'e, Sokrates'e eski denebilir mi? Dünyayı uygar yapan fikirlerin, ideallerin kökeni hep eskidedir.

Bugünün ta içinde olduğu halde ne eski ve yaşlı tutucular var. Dünün, evvelki günün içinde de bugünkülerin çoğundan çok daha genç ve yeniler olduğu gibi.

Gusto bakımından, incelik bakımından, uygarlık bakımından, kültür bakımından, eskinin bazı kişilerine, eskinin ölçülerine, değer yargılarına, alışkanlıklarına özlem duyuşumuzun sebebini de galiba burda aramak gerek.

Gün dünden daha yavanlaşıyoruz. Bunu da eski ile kıyaslayınca daha iyi anlıyoruz.

3 Nisan 1983

DİYALOG VE DİYOLOG ÜZERİNE

Batı sözcüklerini kendine uydurup değiştiren sevimli halk ağzı folklora folklör, randevuya randevü, röportaja röpörtaj dediği gibi, diyaloga da diyolog diyor bazen. Bilmeden iyi de bir ayırım yapmış oluyor. Çünkü bizim anladığımız «diyolog»la Batı'nın kasdettiği diyalog arasında küçük de olsa bir fark var.

Söz konusu, siyasî diyalog tabii. Yoksa genel anlamıyla diyalog yahut diyolog, iki kişi arasında konuşmaya da verilen geniş addır. İster havadan sudan, ister dereden tepeden olsun, isterse İfakat Hanımın zerzevatçı ile yaptığı pazarlık olsun, ister amirin şişinmesine memurun yağcılıkla tempo tutuşu olsun... Bir tiyatro oyunundaki kişilerin aralarında konuştuklarına da diyalog diyoruz. Eflatun, hocası Sokrates'in konuşmalarını «Diyaloglar» adlı ölmez eserinde toplarken, Valery'nin dediği gibi «ifade tarzlarının en kıvrak ve akıcısı bulduğu» bu yolu seçmiştir. Ama o diyaloglarla günlük düzayak diyaloglar arasında büyük fark vardır.

Gelelim şimdi diyalog sözcüğünün felsefi ve siyasi anlamına.

«Falanla benim diyalog kurmam imkânsız» dediğimiz zaman kasdettiğimiz şey elbette «Falanla konuşma kuramıyorum» demek değildir. Kendisiyle diyalog kuramamaktan yakındığımız insan bazen en yakın çevremizden, eşimiz, dostumuz, altımız, üstümüz, meslektaşımız olabilir. Yıllar yılı konuşuruz da mantığın dalga uzunluğunda buluşup verimli bir diyaloga varamayız.

Felsefî anlamı ile diyalog, Grekçe kökeninin de belirttiği gibi, dia=iki, logos=akıl karşılaşmasıdır. İki akıl çarpışmasıdır. Çocukluğumuzda eskilerin dillerine pelesenk edindikleri «Barika-i hakikat müsademe-i efkârdan doğar=Gerçeğin kıvılcımı düşüncelerin çarpışmasından çıkar» sözü de bunu vurgulamak isterdi. Diyalogun, bugün «Tu tu tu tövbe, sözüm meclisten dışarı» demeden dilimize alamadığımız diyalektik sözcüğü ile ayrılmaz ilişkisi de zaten burdan gelir. Yine Grekçe kökeni «dialektike»ye bakacak olursak bu sözcük tartışma sanatı anlamına gelir. Demek bu sözcüğün mucidi Marx değildir. Ondan çok çok önce binler hanesindeki yıllar önce Yunan filozofları tartışma yolu ile gerçeğe giden merdivene bu adı koymuşlar. Hegel onu felsefede yeniden güncelleştirmiş.

Bu anlamıyla diyalektik, bir tartışmada ileri sürülen iddiaları tartmak, ya belgelemek, ya çürütmek için tüm alternatifleri potaya atıp gözden geçirmek suretiyle verimli bir sonuca varmak oluyor.

Eflatun, işte adı geçen «Diyaloglar» adlı eserinde Sokrates'in öğrencilerine uyguladığı bu sorulu cevaplı tartışma tarzını yansıtır. Soru cevap metodu insanları düşünmeye zorlar. Soru sorma, karşımızdakinden bir çeşit fikir doğurtmadır. «Laf ebeliği» diye bir deyim vardır ya dilimizde. Çok konuşana deriz laf ebesi diye. Aslında asıl laf ve düşünce ebeliği, anası da karısı da tesadüfen meslekten ebe olan Sokrates babanın yaptığı iştir. Sorar da sorar. Kişiye kendi çelişkilerini bulduratak.

Karşıt düşüncede iki kişi karşılaştığı zaman bir tartışma başlar. Her biri karşısındakinin görüşünü çürütmeye kalkar, tezlerin çarpışması tartışmayı körükler, gerçeğe ilgiyi kışkırtır. Bu bakımdan her diyalog diyalektiktir.

İlkin doğruluğundan şüphe etmediğiniz kendi görüşünüze («tez»inize) sımsıkı ve inatla ya-

pışmışsınızdır. Ama karşınızdaki konuştukça onun da sağlam delillerini («antitez»ini) görmezden gelemezsiniz, böylece sizin ve onun fikirlerinizin 'sentez'inden oluşan daha geniş bir gerçeğe ulaşırsınız.

İnsanın kapsası her şeyi bir bakışta kavrayacak ve ahkâm kesip atacak yetenekte değildir. Bundan ötürü gerçeğe derece derece, basamak basamak varır.

Aklı başında insan sade dünya gerçeğini değil, kendi kişiliğini de böyle, derece derece gidiş gelişlerle bulur. Gidiş gelişler, çünkü yaşam hep bir tez ve antitez çekişmesidir.

İnsanoğlu yaşam boyu hep kendi tezlerinin ve antitezlerin etkisi altında kalır. Düşünce ve eylemini bu sentez belirler.

Demokrasi rejimi fikirler arasında, partiler arasında bu çeşit bir diyaloga dayandığı sürece verimli işler. Demokrasiye geçme arifesinde bulunduğumuz şu günlerde gerçekçi diyalogun, yani verimli ve sonuca yönelik bereketli diyalogun değerini bir kere daha belirtmekte yarar gördük.

Diyeceksiniz ki bir de diyalekt sözcüğü var. Yukarda adı geçen iki sözcükle bir ses ve imla benzeşmesi göstermesine karşın diyalekt sözcüğü, dialectus kökeninden gelip bambaşka bir anlam taşır: Yerel lehçe.

Ama konumuzla büsbütün de ilişkisiz sayılamaz.

Verimli diyaloga değil de demagojik diyologa dayanan bir demokrasiye halkımızın çoğunun demukraasi demesinin de belki ironik bir hikmeti vardır.

10 Nisan 1983

Oskar kazanan Gandhi filmini bir videoda gördüm. Ünlü Hint liderinin «Hakikat Yolundaki Tecrübelerim» adlı otobiyografisinden çok iyi yararlanan bir kurgu, esnafça, seyirci avlama trüklerine yönelmemiş, taşıdığı ada ihanet etmeyen ağırbaşlı bir yaklaşım, hiçbir yerde ölçüsüzlüğe kaçmayan bir oyun üslubu, nasıl olmuş da şimdiye kadar nice ucuzlukları mükâfatlandırmış Oskar iürisini etkileyebilmiş, şaşılsa bile yeri.

Gandhi bir bilge mi idi yoksa bir politikacı mı, sorusu hemen her sefer herkesin zihninde çöreklenir. Tutumuna, yaklaşımına, fikirlerine, özdeyişlerine bakarsanız ona bilge diyebilirsiniz. Dünya tarihinde eşine rastlanmamış bir meydan muharebesinin komutanı olarak Hindistan'ı kansız bir ihtilalle egemenliğine kavuşturmuş olması ise, politik eylemlerin en yücelerinden birini oluşturur. Avrupa emperyalizmine haddini bildiren ve Üçüncü Dünya'nın tüm ezilmiş ülkelerinin bugünkü uyanışına ışık tutan yanı ile Gandhi, politikacının dikâlâsıdır. Ne var ki, amacına varan yol, ülkesinin eski ve zengin kültürünün olgunlukları, bilgelikleri ile beslenmiş saygın bir yoldur. Maddeci, ruhsal yanı ihmal eden, şiddet ve rekabet esasına dayanan Batı medeniyetine karşı o esasta ruhsal olgunluğa dayanan, şiddet aleyhtarı, gözü tok ve dayanışmacı eski Hint medeniyetinin üstünlüğüne güvenip ancak ondan sonra kolları sıvamış, halkını irşada kalkmış, toparlamıştır. Bir yarı peygamber görünümü alışı da işte buradan gelir. Ormanların ıssızlığında, yüce dağların sessizliğinde riyazete çekilen eski Hint ermişleri yerine o, toplumun içine girerek toplum kişileri yararına çalışmak yolunu tutmuş bir çağdaş ermiştir. Hem eski kültürün bir temsilcisi, hem yeni çağın verilerinin yaman farkında bir reformcu oluşu da bundandır.

Gandhi'nin hafızalarda kalan imajının çelimsiz, sıska, gösterişsiz, kılıksız, çoğu zaman başkalarının yardımı ile yürüyen bir insan olmasına karşın milyonları böylesine etkileyebilişine şaşanlar pek haksız sayılmazlar. Şimdiki liderler kafa yapılarından çok dış görünümlerine özen gösteriyorlar, sağlıklı yaşam egzersizleri ile, genç, diri ve güçlü bir görünümle önce gözleri avlamaya çalışıyorlar. Ama Gandhi'nin fizik yapısı, ruh gücünün kaba güce üstün olduğunu belgeleyen bir simge gibi idi. Ezilmiş insanlarla özdeşleşen bu görünüm, onun ruh olgunluğu ve imandan gelen irade gücü ile birleşince yığınları bir karşı koyuş bayrağı gibi coşturuyordu.

«Politika ile uğraştımsa bunun sebebi şudur: Bir yılanın bedene dolanması gibi günümüzde politikanın da bizi öylesine sarmış olmasıdır. İnsan, ne kadar uğraşırsa uğraşsın, kendini ondan kurtaramaz. Onun için yılanla boğuşmak istedim» diyor.

Bilge yaratılmış insanlar bazen tarihî bir misyonu yerine getirmek için politikaya bundan atılırlar. Çünkü politika toplumda alıcısı en çok olan dalga uzunluğunu oluşturur. Çünkü politika tek tek birey olarak hepimizin ölüm kalımı, özgürlük ya da esareti, onurluluk ya da haysiyetsizliğinin tartışıldığı ortamlarda tek avukatımızdır da ondan.

Eflatun, Gorgias adlı eserinde sofist Kallikles'i şöyle konuşturur:

«Felsefe çocuk eğitimi bakımından iyidir. Ama yetişkin bir adamın hâlâ felsefe ile uğraştığını ve ondan kurtulamadığını görünce ona dayak atasım gelir. Esasında dürüst ve namuslu olmasına karşın böyle bir insan şehirde olup bitenden, halk toplantılarından kaçtıkça ister istemez güçsüzleşir. Homer'in dediği gibi insanların asıl değerlerini bu oluşturur, bu eylemler-

den kaçar, bir kenara büzülür, hayatının geri kalan kısmını da üç dört öğrencisi ile tartışarak geçirirse ortaya adamakıllı bir şey verememiş olur.»

Eflatun'un Kallikles'e söylettiğinde bir karikatür kastı yoktur. Eski Atina'da aristokrasiyi savaş ve politika belirlerdi. Köle Epiktetos'un ne kadar olgun olursa olsun, düşünceleri değil. Eflatun da Atina'nın aristokrat bir ailesinden geliyordu. Şu soruyu ömrü boyunca o da kendine sorup durmuştur. Fiili politikaya girsin mi? İktidar peşinde koşsun, iktidar olsun, fikirlerini eyleme dönüştürsün mü, yoksa hocası Sokrates'in dizi dibinde oturup tartışsın mı, düşünsün mü? Yani dünyayı yönetecek yerde, dünya dışında eylemsiz bir hayat mı sürsün?

Bu zıtlık her yerde, her zaman herkes için de geçerlidir. Pek çoğu da tercihini eylemli politika için yapar.

Bu günlerde bizde de meslekleri zaten politikacılık olanlar yanında, şimdi siyaset alanına, politik görev üstlenmek isteyen asker, sivil yeni isimler de katılıyor. Bunlar içinde sevindirici bir olgu da Prof. Erdal İnönü'nün sevdiği kürsüsünü bırakarak yurdun iki büyük kanadından birini toparlamak üzere politikaya atılma özverisidir. Avantajlı bir kalıtımın ve görgünün, rasyonel bir bilim adamı yaklaşımının, rektörlükte ve uluslararası UNESCO çevrelerinde oluşmuş bir tecrübenin kişiliğine eklediği meziyetlere bakıldığında, bu tarihi misyonunu da başarıya ulaştıracağı kuvvetle umulur. Prof. Erdal İnönü'nün bir parti lideri olarak siyasete girmesi ile birlikte umarız, demokrasi ortamımıza çok ihtiyacı olan bir seviye unsurunu da getirmiş olur.

Politika dışında kalmamayı salık veren Homeros'un, Kallikles'in, Gandhi'nin yukardaki görüşleri de aynı zamanda hep bir seviye kaygusu içermez mi?

29 Mayıs 1983

HER ANIN AYRI ÖNEMİ

İnsanoğlunun tuhaf şartlanmaları var. Yılın belli günlerinde yaşamının tek düzeninden çıkmak gereksinmesini duyuyor, o belli günlerin yine kendi uydurduğu niteliğine ve havasına uygun bir ruh durumuna geçiyor. O özel gün, dinsel bir bayramsa, daha bir duygusallaşıyor, yumuşuyor, herkesle, dünyayla daha bir barışık ve hoşgörülü oluyor. Yaşlıları birden fark etmişçesine, onlara daha bir saygılı, yanında çalışanlara daha bir sevecen kesiliyor, çocuklarını sevindiriyor, fakir fukaranın gönlünü alıyor. O özel gün, bir yaş günü, bir dönüm günü, bir anma günü, bir millî bayramsa, bu sefer de o günlerin niteliğine uygun iç ve dış maskeler takınıyor.

Yılbaşı da, kendine özgü şartlandırmalar getiren bir özel gün.

Her yılbaşı, itiraf edin, yeni yıla yeni ve olumlu kararlarla girmiyor musunuz?.. «Bu yıl artık daha verimli çalışmalıyım. Yeni bir ajanda alıp, yapacaklarımı bir bir yazmalıyım. Bunları zamana en uygun bir şekilde ayırmalıyım. Dosyalarımı, kitaplarımı bir düzene koymalıyım. Sağlığıma daha özen göstermeliyim. Biraz kilo vermeliyim. Sabah cimnastiklerini ihmal etmemeliyim. Ailemle, dostlarımla, meslektaşlarımla daha insancıl ilintilere özen göstermeliyim. Hasılı, yeni bir insan olmalıyım, uygar bir insan olmalıyım, örnek bir insan olmalıyım.»

Ne iyi değil mi?.. Koca bir ömrü rasgele, savrukça yaşa, sonra takvimlerin 31 Aralık'ı gösterdiği bir gün alıverdiğin bir kararla ertesi gün, birdenbire yepyeni, uygar, olgun, düzenli, bir yaşama başla.

İnsanlar birbirlerini aldatmalarının stajına, önce kendi kendilerini aldatarak başlıyor olmalılar.

Yıllar önce bir hikâyemde şöyle demişim:

«Zaman geçiyor. Bizler zamanın içinde yüzdüğümüz halde zamanın geçişini değil de, o geçtikten sonra, sadece geçmiş olduğunu fark edebiliyoruz.

Bu keşfimi nerde yaptım biliyor musunuz?.. Bir yılbaşı gecesi Kadıköy vapurunun güvertesinde. Paltoma bürünmüş, gidip taa buruna oturmuştum. Bir ara uyuklar gibi olup birden silkindim. On ikiye bir var diye söyleniverdim. Çakmağı çakıp saate baktım ki, doğru. Saniye yelkovanı döndü döndü, altmışın üstüne gelince çıt. Saat 23.59 iken 24.00 oldu. Gün kadranında çarşamba, yerini perşembe ile değiştirdi. 31 Aralık çekilip, yerini 1 Ocak'a bıraktı. 1952 bitip, 1953 başlamıştı. Bütün bunlar bir küçük anın marifeti. Hepsi şu küçük yayın atıvermesi ile oluyor. Anları kovalıyor, anlar sonsuzlukta eriyor.

Madem zamanı durdurmanın çaresi yok, madem zaman akacak, bari geçişini iyice hissetsek. Vapur Kızkulesi açıklarında. İşte Salacak'a yaklaşıyoruz. İşte şurası Selimiye, Dalgakıran'a geçiyoruz. Vapur yana dönüyor. İşte Kadıköy iskelesi.

Bir böyle geçişin anbean bilincine vararak gelmek var, bir de, aşağı kamarada laklakiyata dalıp «a gelmişiz» diye şaşalamak?..

Ömrümüz, aşağı kamaradaki yolcuya ne kadar benziyor?.. Dakikaların değerini biz ancak yılbaşından yılbaşına anlıyor, onların geçişini ancak o gece, o da 23.00'ten, 24.00'e kadar dikkatle izliyoruz. O da neden?.. Aklımız sıra, bir yılı kapayıp, bir yenisini açtıklarını sandığımızdan. Oysa hangi günün hangi dakikası bir eski yılı kapayıp yenisini açmıyor?.. Neden bu özeni her günün her dakikasına çevirmiyoruz.»

Evet, böyle yazmışım. Çünkü her yaşadığımız dakika önce yaşadıklarımızın birikimini, sonra yaşayacaklarımızın da tohumlarını içerir. Her geçen dakika biriciktir. Geri gelmez. İyi ve yoğun yaşanan bir dakikada sonsuzluktan bir renk vardır.

Yaşamı, kuru taşlar serpili, çamurlu bir yol olarak görenler, ancak taştan taşa sıçrayabilmek kaygusu ile, seke seke, yarım ve ham bir hayat yaşarlar. İnsanların çoğunluğu, anları, haftaları, ayları, yılları bir yerlere varmak için köprü olarak kullanıyor. Oysa her an başlı başına bir amaçtır.

Bir Zen öğrencisi hocasına soruyor:

«Bodhidharma Batı'dan gelir, tümcesinin anlamını söyler misiniz?..»

Zen rahibinin genç müride verdiği cevaba bakın:

«Bahçede selviler var.»

Genç müridi soyut açıklamalarla tatmin etmek yerine, ona somut yaşamın, o anda, oradaki yaşamın aklına ilk gelen bir kesitini söylemekle, gerçeği nice felsefeden daha esaslı bir şekilde yansıtacağını bildiğinden...

Aklına esse:

«Kirazlar açtı,» da diyebilirdi. O anın başka bir somut gerçeği de bu olduğu için.

Yılları değil, anları kovalayalım dostlar.

Cümlemize yeni ve yoğun anlar dilerim.

Ne varsa anlarda var.

26 Haziran 1983

SONBAHARDA KAVAK YAPRAKLARI

Kavaklarla başlar yaprak dökümü. Penceremin önünde dört kavak var. Son yapraklar rüzgâra karşı çırpınıyorlar kopmamak için... Çınarlar, meşeler, sakız ağaçları, salkım söğütler, akasyalar henüz soyunmadılar, direneceklер bir süre daha. Yaprakları renk değiştirerek, yeşilden sarıya, bakıra, kızıla, pembeye geçerek. Dokunulmazlık sahibi çamların onlara üstünlüğü ancak kasım sonunda ortaya çıkar.

Bence mevsimlerin en güzeli sonbahar... Hele İstanbul'da, hele hele Kadıköy yakasında... Boğaz'a, Bebek'e, Maçka'ya, Şişli'ye, Etiler'e kışa benzer bir şeyler yerleşse bile, İstanbul'un Riviyera'sı daha bir süre yazın stokunu yaşar. Sonbaharla birlikte bir şiirsellik iner Çamlıca'nın, Kalamış'ın, Erenköy'ün bahçelerine. Yaz kalabalığından kurtulunca boyutları, perspektifleri ortaya çıkan eski, soylu sokaklara...

Utanmasam «Hazan» diyesim geliyor sonbahar yerine. «Hazan» bu nostaljik hüznü daha iyi yansıttığından. «GÜZ»ün eksiği bu muazzam sarılar senfonisini bir tek heceyle geçiştirişinde, bir de ilk iki harfi ile bu yumuşak mevsime hiç uymayan bir «Gür»lük çağrışımı getirmesindedir. Hayatımın sonbaharında olduğum için mi üçüncü mevsimle bu özdeşleşme? Hayır. Ne oldum delisi ilkbaharı kaprislerinden, dingildekliğinden, maymun iştahlılığından, güneş şımarığı yazı, kalabalığından, harcıâlemliğinden, yavanlığından, netameli kışı da rüzgârından, içe işleyen rutubetinden ve kasvetinden ötürü çok sevemedim. Oysa sonbahar geçilen yazdan bir ka-

nısıcaklıkla, girilecek kışın ağırbaşlılığını birleştirmiş gibidir.

Çalışmaktan yorulunca böyle geçici aylaklıklarla dinleniyorum. Sonbaharda havanın yoğunluğu da değişmiştir. Sesler başka türlü yankılanır. Maltaeriği ağacı çiçeğini sonbaharda açar. Bu çiçeğin mayhoş, uçucu, ısrarsız kokusu sonbaharın soylu kişiliğine çok yaraşır. Nedense en çok maltaeriği ağacı da bu yörededir. Kalamış'ta, Ethem Efendi'de, Çiftehavuzlar'da, Şaşkınbakkal'daki bahçelerin önünden sırf onun rayihasını duymak için tekrar tekrar geçerim. İnsanın adımları boş yollarda yankılanır. Okulu asmış aylak bir öğrenci misali ak saçlarımdan utanmasam bir ıslık tutturasım gelir. Köşedeki aktardan pestil alıp yiyesim gelir. Netameli mevsimdir sonbahar... Hele belli bir yaşta iseniz çocukluk anıları falan derken uçup giden mevsime kapılıp karamsar duygulara da kaptırabilirsiniz kendinizi.

Böyle dalmış giderken karşıdan biri göründü. Sırtında yürüyüş kılığı, başında kasket, kibar, uygar, ama bu güzergâhta görmeye alışık olmadığım yabancı bir siluet... Aynı anda, aynı sonbahar güzelliklerinin avına çıkmış olma ortaklığının tecessüsü ile yaklaşmakta olana baktım. İçimi birden bir sevinç kapladı. Kırk, ne kırkı, elli yıllık okul arkadaşım Necmettin Tunceer'di gelen. Sarılıştık. Bu yakaya bir iki geceliğine bir akrabasına misafir gelmiş. Akşamüstü de «Kalamış'tan bir huzur» almaya çıkmış. Birlikte yürüdük. Okulumuzdan konuştuk. Bugünkü Fransız hükümetinin bize karşı çarpık tutumuna kızıp koca Fransız kültürünü aforoz etmeye kalkanların hafifliğinden söz ettik. Malraux'dan, Le Monde Hebdomadaire'in son sayısından konuştuk. Büyükelçilikten emekli olduktan sonra boş durmayı ar sayan Necmettin, üç emekli diplomat arkadaşının önüne düşmüş Ha-

riciye'nin İstanbul'daki içler acısı arşivini hale yola koymak için gönüllü çalışmaya başlamıştı. Yabancı basınla ilişkisini sürdürüyordu. Harici politikamızın gelişmelerini görev başındaki bir diplomat gibi yakından izliyor, uzmanı olduğu deniz hukukunda değerli fikirleri ile katkılarını sürdürüyordu. O gün en çok, Yunanlıların Limni adasını silahlandırmalarının hukukî ve siyasi sorunları üzerinde zihin yorduğuna tanık oldum. Yolumuz üzerinde oturan müşterek dostumuz Zeki Kuneralp'a uğradık. Onu masa başında üçüncü kitabının müsveddeleri ile haşır neşir bulduk. Necmettin Limni meselesini ertesi gün gelip onunla görüşmek istediğini bildirdi. Ama ertesi gün Boğaziçi Üniversitesi'nde Lozan Antlaşması ve Türk - Yunan ilişkileri üzerine bir sempozyuma çağrılmış, oraya katılmış, konuşurken...

Evet sonuna kadar çalışmak. Bu fakir milletin en iyi okullarında yetişmenin bedelini, hasta da olsa, durmadan arı gibi çalışarak ödemek. Dinlenmeyi ölümden sonraya erteleyerek. Necmettin böyle yapıyordu. Aslında Kuneralp da, bu satırların yazarı da böyle yapıyor. Paslanmaktansa aşınmak yeğdir, diye öğretmişler bize. O zaman sonbahar kötümserleştiremez insanı. Dallarından kopmamak için sonuna dek çırpınan o küçücük kavak yaprakları gibi direnmek. Sırası gelince de sessizce, şikâyetsizce dalından kopup gitmek.

Yerini, gelecek baharda açacak yenilerine bırakarak...

6 Kasım 1983

KUTLU OLSUN

Dün gece yeni bir yıla girdik. Kutlu ve mutlu olsun. Bu sabah herhalde mahmur ve yorgunsunuzdur. Başağrısı ile kalkınanız da olası. Her eğlencenin o kadar tortusu olacak artık. Dün gece yelkovanlar 24'e yürürken, belki evde çoluk çocuğunuzla idiniz. Belki apartman komşularınızda ya da dostlarınızda konken oynadınız, tombala çektiniz, televizyonda Müren'li, Ajda'lı, Şoray'lı, danslı, çengili yılbaşı eğlence programını izlediniz. Belki de battı balık yan gider diye, kırdınız sardınız, komşulara inat, eşinizle birlikte lüks bir gece kulübünü göze aldınız. Yeni başhanende, üzerine yirmi bin liralık Avrupa esansını buram buram boca ettiği allı pullu tuvaleti ile arzı endam edip, gönderilen orkidelere, güllere ve patronunun bu geceki hediyesi pırlanta yüzüğe duygulu bir sesle teşekkür ederken, siz de oradaydınız. Flaşlar patladı. Belki sosyete sayfasında resminiz de çıkar. Ne mutlu size. Helal olsun.

Bu sıralarda vazifeli polisler, şehrin her köşesinde, gecenin olaysız geçmesi için iş başında idiler. Sınır boylarında, sıkıyönetimin kilit noktalarında Mehmet, gözünü dört açmış, kulağı kirişte nöbet tutuyordu. Horasan'ın Yukarı Bademköyü'nde, eksi yirmi derecede Kızılay'ın çadırları içinde titreşen depremzedeler, donmama savaşı veriyor, yeni yıla değil yeni bir sabaha sağ çıkabilmeyi cana minnet sayıyorlardı.

Dün gece yeni bir yıla girdik. Kutlu ve mutlu olsun.

Geçtiğimiz yılın sonlarına doğru, sıkıyö-

netimden seçimlere, dolayısıyla demokrasiye geçiş devresine girdik. Bakalım bu yıl da, her partiye seçime girme hakkı tanıyan demokrasiye doğru yol aldığımızı ara seçimlerle belgeleyebilecek miyiz? Bakalım, Özal hükümeti vaat ettiği gibi enflasyonu biraz olsun frenleyebilecek, devrilmek üzere olan ortadireği payandalayabilecek mi? Bakalım, yeni yıl ve yeni dönem şerefine bir af bekleyen basın ve fikir suçluları, nicedir uzak kaldıkları yuvalarına ve ailelerine dönebilecekler mi? Bakalım, Lübnan'daki çıbanbaşı, deşile kurcalana Ortadoğu'yu iyice karıştırıp, 1936 İspanya'sı gibi yeni bir dünya savaşının bir peşrevi ve elensesi olacak mı, olmayacak mı? Füze çekişmesi ve nükleer kâbus, 2000 yılına on altı kala, dünyayı tümden yok etme çılgınlığına varacak mı, varmayacak mı?

Kısmet olursa, bunları bu yeni yılda göreceğiz.

Dün gece yeni bir yıla girdik. Kutlu ve mutlu olsun.

Yeni yılda âdet olmuş, herkes mesajlar yayımlar. Devlet başkanları, başbakanlar, bakanlar, holding şefleri, dernek başkanları, kulüp başkanları millete, memurlarına, mudilerine, üyelerine, personellerine, camialarına, taraftarlarına, geçmiş yılın ışığında bazı kalıp direktifleri tekrarlar. Yeni yılda âdet olmuş, sevilen sevilmeyen, iş münasebeti bozulmasın istenen kimselere ve yıl boyu bayramlar hariç hatırları dahi sorulmayan yakınlara kartlar yazılır, «en iyi», «en içten» dilekler belirtilir. Bunlar da yerine getirildi.

Dün gece yeni bir yıla girdik. Kutlu ve mutlu olsun.

Aslında yılbaşı da, her gün gibi alelade bir gündür. Her gün bir yeni yıl biter, bir yeni yıl başlar. Ne var ki, 31 Aralık'ta takvimler eskir, yenisi alınır. 19'la başlayan rakamın son hanesi

değişir. Bizim çocukluğumuzda Noel ve yılbaşı «gâvur» bayramları idi. Batı takvimi ile birlikte, biz de yılın ilk gününü önce bir nirengi noktası, sonra da giderek bir bayram olarak aldık. Bayramların çoğalması alelade günleri azaltır ki, iyi bir şeydir. Demokrit'in dediği gibi, «Bayramsız bir yaşam, duraksız uzun bir yola benzer.» Duraklar çoğaldıkça, tekdüze hayata daha taze güçle katılınır. İnsan, bari bu bayramsal duraklar vesilesiyle bir vicdan ve durum muhasebesi yaparsa, yakınlarına tekdüze günler içinde unuttuğu sevgi ve şefkat borcunu, bari bu günler vesilesiyle yerine getirirse, o bile az kâr mıdır?

Dün gece yeni bir yıla girdik. 1984 hepimize kutlu ve mutlu olsun.

1 Ocak 1984

ÜÇ İSTANBUL

Yeni kuşaklar onu pek tanımaz. 1956'da vefat etti. Yaşasa bugün doksan dokuz yaşında olacaktı. Döneminin ünlü şair ve edipleri ile dosttu. Meclisi aranan, hoş sohbet, coşkulu, şair ruhlu bir insandı. Mikroptan, hava cereyanından korkan sevimli bir hipokondriaktı.

«Ölmez bu vatan, farzı muhal ölse de hatta»

«Çekmez kürrenin sırtı bu tabut-u cesimi» gibilerinden unutulmaz dizeler yazmıştı. Hepsi de, mef'ulü mefailü mefailü feulün vezninde yazdığı şiirlerinde, kendine özgü hamasi bir soluğu vardı. Namık Kemal üzerine, Ali Suavi üzerine monografiler kaleme almıştı. Mehmed Akif üzerine de bir araştırma yapmıştı. Galiba, oynanmamış manzum piyesleri de vardı. Mithat Cemal Kuntay'ı bu eserlerinden tanımayanlar, hiç değilse Beyoğlu 4. Noteri olarak bilirlerdi. İşte bu katıksız edebiyat dostu, oturdu, ömründe bir tek roman yazdı. Ama pir yazdı: Üç İstanbul.

Bu roman, 1938'de Mahmut Soydan'ın çıkardığı —ve sanırım İş Bankası'nın arkaladığı— görkemli, ilk Tan gazetesinde tefrika edilirken, Heidelberg'de yirmi yaşlarını süren genç bir üniversite öğrencisi idim. Postadan çıkacak gazeteyi dört gözle bekler, ilk iş olarak bu romana saldırırdım. O romana ve Mithat Cemal'in ustalığına hayranlığımda abartı var mıydı diye, sonraları kendi kendime düşünmüşümdür. Yıllar sonra tekrar okudum. Yine aynı kanıya vardım. Sade benim değil, işin ehli edebiyat eleştirmenlerimizin değerlendirmeleri de bu yolda idi. En

güçlü on Türk romanını sayın deseler, sanırım hepsinin listesinde Üç İstanbul da bulunacaktı.

Neydi bu romanın başarısı? Önce, romanın kahramanı Adnan başta olmak üzere, tüm karakterlerinin çok iyi ve inandırıcı olarak çizilmiş olması, aralarındaki ilişkilerin hayattaki kadar zorlamasız ve doğal geliştirilmesi, sonra, arka fonda Abdülhamit, İkinci Meşrutiyet ve Mütereke dönemleri İstanbul'unun gitgide yozlaşan atmosferinin yerinde ve dozunda yansıtılmış olması. İlgimizin odağı kişilerle ve onların yaşam serüveni ile bu toplumsal arka fonun içiçeliği... Ama asıl önemlisi, yazarın anlatışına, ses tonuna egemen olan yaşanmışlığın sıcaklığı, içtenliği ve sarıcılığıdır.

Yakın tarihin periyotlarını arka fon olarak kullanmak romana boyut verir, renk verir, özgürlük verir. Üç İstanbul'dan sonra bu işi, Kemal Tahir de aynı gerçekçilik, inandırıcılık ve ustalıkla sürdürdü. Ne var ki, daha sonraki kuşaklar bu yola heveslenince, onlar kadar başarılı olamadılar. Gazete koleksiyonlarından edinilmiş esaslı dokümantasyona ve teknik hünerlere karşın, en büyük handikapları, bu yaşanmışlık sıcaklığından yoksun oluşları idi.

TRT'nin güçlü bir Türk romanını dizi olarak yayımlamaya karar vermesi ancak kutlanmaya değer. Ama, TRT, değerli edebiyat eserlerine saygısını yalnız seçimiyle değil, ekrana getiriş şekliyle de belgelemek zorundadır. Sade şu kadar milyon harcamak, şu kadar iş gücü seferber etmek gönül doyurmaz. Bu eser nedir, ne değildir, ne anlatır, nasıl anlatır, bunu da iyice kavramış olmak gerekir. Yüzeyde bir yaklaşımın, tümü bozan ve çarpıtan yersiz müdahaleleri getirme rizikosu vardır. Eserin ana fikrine sadakât, yazara ve esere gösterilecek ilk nezaket ve saygı borcudur. Bu konuda laubalilik tevil götürmez.

Batı televizyonları, edebî eserleri ve piyesleri ayrı bir özenle sunmayı boşuna mı âdet edinmişler? Nedir bu özen? Üç İstanbul'u örnek alıp anlatalım: Bir kere böyle uzun bir dizi damdan düşer gibi başlatılmaz. Seyirciyi o diziye hazırlamak için, onun yazarı kimmiş, bu romanın edebiyat tarihimizdeki yeri neymiş, bilgi verilir. Bunu da bir edebiyat tarihçisi yahut bir edebiyat eleştirmeni yapar. Mithat Cemal Kuntay'ı tanımış, olgun yaşta bir tanık, üstat hakkında, bu eseri yazışı hakkında anılarını kısaca nakleder. Böyle kısa bir giriş bile, seyirciye eseri daha iyi değerlendirme olanağı sağlar. Batı televizyonlarında, dizi bittikten sonra da, edebiyat eleştirmenlerinden, romancılardan, tarihçi, ya da toplumbilimcilerden ve halk temsilcilerinden oluşan 5-6 kişilik bir grup, eser hakkında bir yuvarlak masa oturumu yaparlar. Böylece dizi, bir bilinçli giriş, bir bilinçli sonuç ile çerçevelenirse, elbette daha iyi anlaşılmış olur.

Ama ben neler söylüyorum? Yayınlardan kitap saatini kaldıran, hanendelere bol keseden ikram ettiği ekranım, yazarlardan, düşünürlerden, sanatçılardan gıdım gıdım esirgeyen, edebî eserleri kesen, kırpan, yasaklayan, yakmaya bile kalkan bir tutum, bu anlattıklarımızı acaba dinler mi? Dinlemez belki.

Ama biz yine de söyleriz. Ödevimiz bu.

8 Ocak 1984

YARIŞA AYNI ÇİZGİDEN BAŞLAYAMAMAK

Vicdani saçı bitmemiş yetim/Babaanne elinde/Harp yılları yoksulluk/Süpürge tohumu yer/Mısırunu geveler/Ya da bulgur/Efruz'un babası Firuz/İaşeci İsmail Hakkı'nın dostu/Evlerinde francala, Nestle, Tobler, Petit Fourt/

«Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım» adlı oyunumda, biri yoksul öbürü varlıklı iki komşu çocuğunu tanıtırken, önce işe ne yediklerinden başlamışım.

Yakup Kadri üstadımız bir keresinde kızgınlıkla böyle bir gaf yapmıştı. Polemiğe girdiği genç kuşak yazarların kofluğunu, soluksuzluğunu, Birinci Cihan Harbi'nin yoksulluk yılları ürünü olmalarına bağlamış, onları «saman ekmeği nesli» diye nitelemişti.

Bu francala, samanekmeği faslına nereden mi girdik? Daha doğuştan, daha doğrusu doğuştan da öncesinden başlayan eşitsizliğin, kendisini en somut olarak beslenme alanında gösterdiğinden.

Bugün artık psikolog ve fizyologlarca oybirliği ile varılan bir gerçek şu ki, zihinsel gelişmesi ve kelime dağarcığı gibi fizyolojik beslenmesi de çevresinin nitelikleri ile oranlı olan çocuk için en kritik dönem, üç yaşına kadar olan yaşamı. Ana rahmini şereflendirdiği günden başlayarak bu üç yaşını bitirdiği güne kadarki süre, onun âdeta yazgısını belirliyor.

Kolombiya'nın başkenti Bogoto'da Harvard ve Giessen üniversiteleri ile Kolombiya Aile Enstitüsü bir araştırma heyeti kurmuşlar. Bu heyet,

dört yüz yoksul aile çocuğu üzerinde büyük çapta ve uzun vadeli bir araştırma yapmış. Yüz çocuğa iyi besin koşulları, yüz çocuğa psikologların müdahalesi ile aile içinde daha müsait bir manevî iklim sağlamışlar. Yüz çocuğu da hem iyi beslemişler, hem de sıcak ilgi ve sevecenlikle yetiştirmişler. Son yüz çocuğa ise hiçbir müdahale yapmayıp onları bu deneyimin mihenk taşı olarak bırakmışlar. Sonuçta en iyi yetişenler, hem besin, hem manevî yönden takviye alanlar olmuş. Ama bunlar içinde de bazı farklılıklar görülmüş. Hamilelik sırasında en sağlıklı durumda olan anaların çocukları öbürlerini geride bırakmış.

Her çocuğa ilkokul imkânı sağlamak yetmiyor. Okul üniforması giyince hepsi birbirine benzeyen ve görünüşte aynı depar çizgisinden eşit olarak yarışa başladığını sandığımız bu yavruların çoğu, aslında yaşam yarışına aynı çizgiden başlamıyorlar. Kimi daha depardan avantajlı, kimi depar çizgisinin kilometrelerce gerisinde bir yazgısal handikapla giriyorlar yarışa. Somun ekmeği ile, kara ekmekle bu yarışa katılıp, francalalı, mamalı, vitaminli büyüyen protein şımarığı mutlu yaşdaşlarını arkalardan yetişip geçenler oluyorsa bunlar istisnalardır. Zaferlerine iki kere şapka çıkarmak gerekir. Ama, bu yazgısal handikapı olağanüstü bir çabayla aşamayanlar büyük çoğunluğu oluşturuyorlar. Yazgısal deyimini sözgelişi kullandım. Yazgısal diye daha çok, insan iradesiyle değiştiremediğimiz talihsizliklere diyoruz. Bu belirttiğimiz eşitsizlik ise insan iradesi ile değiştirilebilecek bir eşitsizliktir. Yoksul yavruları Bogoto'daki o ilk yüzün şansına vardırmak için var gücümüzle çareler aramak zorundayız.

Türkiye'deki o sık sık övündüğümüz insan potansının asıl gücünü işte o zaman devreye sokmuş oluruz.

26 Şubat 1984

Kendisine büyük hizmeti dokunmuş insanları unutmak, bir toplumun yozlaştığını belgeler. Kadirbilirlik, uygarlığın şaşmaz koşullarından biri.

İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi Tiyatro Kürsüsü, büyük tiyatro adamımız Muhsin Ertuğrul'a, gerek sağlığında, gerek ölümünden sonra bu uygar kadirbilirliliği çeşitli vesilelerle gösterdi. Muhsin Ertuğrul'un yazdığı anıları metodik bir şekilde inceleyen ve basıma hazırlayan bu kürsü oldu. Profesör Dr. Özdemir Nutku'nun yönetimindeki aynı tiyatro bölümü, Hoca'nın ölüm yıldönümü münasebetiyle şu günlerde kapsamlı bir de sempozyum düzenlemiş bulunuyor.

Muhsin Ertuğrul fenomenine elbet çeşitli açılardan yaklaşılacaktır. Onu çok yakından tanımış kişilerden biri olarak en belirgin vasıflarını şöyle özetleyebilirim Tiyatroyu bir din gibi severdi. Tiyatro onda bir tutku, bir saplantı olmuştu. «Ben hayatımı, ruhumu, sağlığımı, sevgimi, kısacası her şeyimi seve seve bu tiyatro denilen ideale harcadım ve bu savurganlıktan mutluluk duydum. Hiçbir şey yapmadımsa bile ona ömrümü vermekle cömertliğimi ve sevgimi gösterdim ya, bu bana yeter» demişti. Muhsin Ertuğrul'un en büyük gücünü, sanırım önce bu büyük sevgide ve tutkuda aramalı.

Düşünün bir kere, varlıklı, görgülü bir ailenin «el bebek, gül bebek» yetiştirilmiş çocuğusunuz. Babanız hariciyeci. Seçme devlet büyüklerinin çocuklarını okuttuğu en gözde okullarda

okumuşsunuz. Ortanın üstü, hatta ortanın altı bir zekâ ile, o zamanki ucuz ortamda, hiçbir şey yapmasanız bile sırf arkadan itilmekle, istediğiniz yerlere varmanız işten bile değil. Nazırlık, müsteşarlık, büyükelçilik, profesörlük, devlet adamlığı, doktorluk, mimarlık, bütün bu nimetler üç adım ötenizde dururken, siz kalkın, o devirde en olmayacak mesleği seçin: Tiyatroculuk, yahut o devrin deyimiyle oyunculuk. Oyunculuk ki, o devirde toplumdışı bir parya işi sayılmaktadır. Oyunculuk ki, o dönemde yüzsüzlük, dinsizlik, zındıklık anlamına gelmektedir. Oyunculuk ki, o zaman mahkemelerde tanıklığı bile hukukî değer taşımamaktadır. Ve nihayet oyunculuk ki, o dönemde en katı anlamıyla sefaletin ta kendisidir. On altı yaşında baba evinin kapısından çıkarken arkasındaki bütün köprüleri yakan gözü pek çocuğun tiyatroculuk serüveni, işte ilkin bu büyük «tabu»yu göğüslemekle başlamıştır.

Yakın tiyatro tarihimize bakınca, bu alandaki bütün uygar çabaların altında Ertuğrul'un imzasını görürüz. Tiyatro alfabesinin ilk harfinin disiplin olduğunu ilk öğreten odur. Tiyatroda başoyuncu ve çevresi sistemini rafa kaldırıp, ekip oyununu ilk getiren odur. Tiyatronun sade oyundan ibaret olmadığını, ışık, kostüm, müzik, aksesuardan oluştuğunu ilk kez belirten, seyirciyi tiyatroya karşı alaturka laubaliliğinden kurtarıp, saygıya ilk çağıran odur. Türk sahnesine Türk kızlarını çıkartan odur. Çocuk temsilleri ile geleceğin kuşaklarını, halk matineleri ile seçme aydınlar dışında kalan yurttaş kitlelerini tiyatroya ilk çeken, bilinçli program dergileri ile halkı oyuna hazırlayan ve ona tiyatro kültürü vermeye çalışan, Şehir Tiyatroları'nda Avrupa'daki benzerleri gibi tutarlı ve seviyeli bir repertuvar kuran, klasik oyunları ilk olarak tanıtan, büyük Batı yazarlarını çevirtip sahneye koyan, biraz yetenek gördüğü Türk yazarlarına elini uzatan, oyunlarını oynayıp yüreklendir-

meye çalışan odur. Oyunculara oynadıkları oyunun ruhuna girebilmeleri için bilgili yorumlar yapan, onların ifade basamaklarını daha güçlendirmek için mesleğin bütün bildiği sırlarını açıklayan, Devlet Konservatuvarı'nın ve Tiyatrosu'nun kurulmasında birinci derecede âmil olan, burada da halkın ucuz zevki peşine gidecek yerde halkı olduğu yerden biraz daha yükseltmek için çok daha yukarı nişan almış düzeyde bir repertuvarı uygulayan, ilk açık hava temsillerini düşünüp uygulayan, Shakespeare'i Türk tiyatrosuna ayrı bir önemle tanıtan, Hamlet'i bir denek taşı haline getirip, bir yandan seyircinin zihinsel düzeyini, bir yandan oyuncuların oyun kabiliyetini oldurtan bir araç olarak yıllar boyu ısrarla tekrar eden odur. Bu «odur» redifli cümleleri satırlar boyu çoğaltabiliriz.

Kimi çağımıza kimi çağımızdan geriye çekmeye çalışıyor toplumumuzu. M. Ertuğrul'un en belirgin bir niteliği de gerçek bir Atatürkçü olması idi.

22 Nisan 1984

İLHAM ÜZERİNE

Amadeus üzerine yazdığım yazıda bol bol ilham sözü geçiyordu ya. İkisi Bebek'ten, biri Ankara'dan, biri de Eskişehir'den dört okuyucum bunu yadırgamış. Ayrı ayrı yazdıkları mektuplarda, sanki söz birliği etmişler gibi yirminci yüzyılda ilham kavramının geçerliğini yitirdiğini söylüyorlar. Büsbütün haksız da sayılmazlar. Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, bugünkü gürültülü, aceleci, ayaküstü yaşamın sıkışık trafiğinde, o ürkek ve nazlı ilham perileri nasıl yol bulup da sanatçılara yaklaşsınlar, nazik elleriyle alınlarını okşayıp onlara yeni buluşlar ve fikirler fısıldasınlar?

İlham perisi imgesi, bir başka deyimle «Musa»lar, insanlığa Yunan mitologyasının yadigârıdır. Helikon tepesinde oturdukları ve Zeus'un kızları oldukları varsayılan bu periler, Olemp' teki tanrılar sofrasında şarkı söylerlermiş.

Mitologya mavallarını bırakıp gerçeğe biraz daha yaklaşır ve daha yakınca tarihin sanatçılarına kulak verirsek görürüz ki, onların kişisel yaşantılarına dayanıp ilham hakkında söyledikleri aşağı yukarı şu ortak paydada birleşiyor İçinizden ya da dışınızdan bir şey sizi bir coşkuya, bir cezbeye iter, kendinizden çıkarsınız, zekânız bir akıcılık ve seçiklik kazanır. Kendinizi aşan eserler böyle oluşur.

Beethoven, «Gece bizden milyonlarca mil uzaktaki yıldızlardan da öte, tüm varlıkların ana kaynağına bakarken başım döner» der. «Yukardan gelmeli halkı sarsacak buluş. Yoksa notalar nedir ki? Ruhsuz madde değil mi? Ruh yer-

den yükselmeli. Bu mutlu anlarda tanrısal kıvılcımın büyüsüne girmeli.» Schiller de «Neşeye Övgü»sünde tanrısal kıvılcımdan söz eder.

Mozart'ın eser yazma kolaylığına Amadeus yazımızda yeterince değinmiştik. «Hoşuma gideni aklımda tutarım, mırıldanırım» diyor. «Bir kere bunu yakaladım mı, her şey bir biri arkasından sökün eder. Önce parça parça, sonra bu kırıntılardan tam bir pasta oluşur. Kontrapunkt ve çeşitli enstrümanların sesleri belirir. O anda kimse beni rahatsız etmezse bu sesler daha da büyür, gelişir, seçikleşir. Bir ziyafet halini alır. Bulmak ve bestelemek yoğun ve güçlü bir düş içinde akar.»

Anton Brukner'e gelince, o ilhamı yazgısallaştırıyor. «Benim başka türlü bestelememi istiyorlar. Bunu yapabilirim ama yapmaya mezun değilim. Tanrı bana binlerce insan içinden bir yetenek ihsan etmiş. Bunun hesabını vermekle yükümlüyüm. Onu değil de başkalarını izlersem Tanrı'nın önüne nasıl çıkarım?» diyor.

Richard Wagner ise ilhamı bir cûş ü hurûş, bir coşku durumu olarak tanımlıyor. «Benim normal ruh durumum coşkudur. Ben ancak kendimden çıkınca kendim olurum. Misyonumun gereği bu. Goethe başka türlü yazıyorsa yazsın varsın. Ben kendimi kimseyle değişmem» diyor.

Hasılı her yiğidin bir pilav yiyişi olduğu gibi her yaratıcı sanatçının da kendine özgü bir ilham anlayışı var. Muhakkak olan şey şu ki, güzel buluşlar insana her an gelmiyor. Herkesin içerden ya da dışardan etkenlerle oluşan mutlu bazı anları var. Duygusal ve düşünsel yeteneklerinin büyük bir uyum ve kolaylık içinde işlediği bu olağanüstü saatler onlara eski «Musa»lar gibi ilham veriyor.

Bazen ilham perileri değil, somut insanlar da düşünceleri, dinleyişleri, varlıkları ışınımlarıyla karşısındakine ilham verir. Şem-i Tebrizi olmasa Mevlanâ'nın o engin muhayyilesi tek

başına bunca üretken olabilir miydi? Şu ya da bu psikolojik veya fizyolojik etkenler, biyoritmik değişimler, insan denen kimyayı şöyle ya da böyle etkileyip bazen normalin dışında kendini aşan bir yerlere ulaştırıyorlar. Bunu duymak, anlamak için ille yaratıcı sanatkâr olmaya da gerek yok. Herkesin böyle mutlu, yoğun anları olur.

Çok genç olduklarını ifadelerinden anladığım o dört sayın okuyucum bu açıklamamı da belki yetersiz bulabilirler. Biraz daha sabretsinler. Yirmi birinci yüzyıla şurada on beş yıl kaldı. Bakarsınız ilham perilerinin, hatta yaratıcı sanatçıların yerini artık bilgisayarlar alır.

29 Nisan 1984

NERGİSLERE BAKARKEN

Dallarından kopmamak için çırpman «kavak yaprakları» ile sonbaharı uğurladığımız yazıdan bu yana tam beş ay geçmiş. Kavak yaprakları gidişte ne kadar inatçı ise gelişte o kadar nazlı. Tüm öbür ağaçlar yeşile boyandılar, kavaklar hâlâ çıplak. Bademler, erikler, kayısılar zaten mart başından bu yana açа dona aldana bozula, Vivaldi'nin Mevsimler Sonatı'nın ilk muvmanını kesik kesik, bazen de dissonanslarla söylemeye kalkışmış, sonunda hayli yorulup muratlarına erince çiçeklerini erken döküp suskunlaşmışlardı. Papatyalar onlardan akıllı davrandılar, üçüncü cemreye aldanmayıp sabırla beklediler. Durdular, durdular, nihayet uygun bir timing yakalayıp bir gecenin içinde kırları sarı ile beyaza boğuverdiler. Akasyalar, sakızlar, meşeler, çınarlar daha ağırdan aldılar. Ancak nisan sonuna doğru yeşile sıvandılar. Erguvanlar mor salkımları, kestaneler de bej kandilleri ile bu yeşil kalabalığın ortasında kişisel ayrıcalıklar yaratadursunlar, ağırbaşlı koyu çamlar hep aynı kalmış olmanın böbürü ile şimdi tümünün bu bahar coşkunu şımarık cümbüşüne filozofça gülümsüyorlar.

Dün sabah baktım, penceremin karşısındaki dört kavağın çıplak dallarında da belli belirsiz yeşil bir kıpırdanma var. Birkaç güne kalmaz onlar da geç kaldıkları bu yeşil donanmaya küçük bayrakları ile katılırlar.

Çalışmaktan yorulunca yine geçici aylaklıklarla dinleniyorum. Sabah uzun yürüyüşten eve, elimde ya bir tutam menekşe, ya bir demet pa-

patya, ya da günlerden pazarsa karıma bir tek kırmızı gülle dönüyorum. Dün Kalamış'taki çiçek bahçesinin önünden geçerken iri açmış nergisler gördüm. Nergisi sever misiniz? Ben pek sevmem, ama değişiklik olsun diye aldım. Nergis kendini beğenmiş bir çiçektir. Aynanın önündeki vazoya koysam herhalde daha sevinecekti. Kendine âşık insanları boşuna mı Narsis kompleksi ile yaftalarlar.

Nergisin Grekçe adı Narkissos, Latincesi ise Narcissus... Çiçek olmadan önce nehir tanrısı Kephisos'un güzel mi güzel, yakışıklı mı yakışıklı oğlu imiş. Bundan ötürü de büyüklenir, kendine âşık olanlarla alay edermiş. Bu kadar böbür cezasız kalmayacak elbet. Bu güzel delikanlı günün birinde durgun bir suyun aynasında kendi yüzünü görüp âşık olmuş. Gözünü sudan alamamış. Dış dünyadan kopmuş, yemeden, içmeden kesilmiş. Bu yüzden ölüp gitmiş. Kişiliği de, adı da nergis dediğimiz çiçeğe geçmiş. Ovid böyle söylüyor. Biz onun yalancısıyız...

Narsis kompleksi az buçuk herkeste vardır. Öyle olmasa ayna sanayii bu kadar alıp yürür mü idi? Mesele işin dozunda. Dozu aşan patolojik alana girer. Azı yararlı, çoğu ise zararlıdır. Hem kendine, hem topluma. Çevrenize bir göz atın. Doktor kaçkını nice manyaklar içinde, narsis kompleksine müptela olanlar sandığınızdan çoktur. Kimi bunu iyi gizler, kimi gizlediğini sanır ama ekini yine de belli eder. Kimi de büsbütün budaladır gizlemeye gerek görmez. Hastanın ille güzel olması, güzelliğine âşık olması da gerekmez. İnsan kendine âşık olmak için fizik güzellikten başka meziyetler de bulur çıkarır. Kendi zekâsına, kuvvetine, bilgisine, kültürüne, hafızasına, esprisine, ses tonuna, konuşma yeteneğine, kılık kıyafetine de hayran olabilir. Ben kendi sesine âşık bir insan tanıdım. Kendi konuşmasına hayranlıkla kulak verirken, Bach'ın

viola konçertosunu dinler gibi hazdan dört köşe kesilirdi.

Narsis kompleksli insan kendinle o kadar doludur ki, başkasına âşık olamaz. Karısını, çocuğunu sever görünse bile onları kendi malı ya da kendinden bir parça kuruntuladığı için sever. Dolayısıyla yine kendini... Kendine fanatik tutkunluk duyan insana göre, dünyanın ekseni kendisidir. Sonra lütfen ailesi gelir. Bir de hadi hadi milleti. Aile fanatizmi de bir başka bencillik tezahürüdür. Milli fanatizm yahut şovenlik çoğu zaman gönlünü gerçeğe ve dış dünyaya kapamak rizikosunu da içerir. İnsancıl ve gerçekçi bir yurtseverliğin ruh cömertliği ile bağnaz bir şovenizmin kin kusan düşmanlık atmosferi arasında, sağlıkla hastalık arasındaki kadar fark vardır. Kendine âşık olup sevgi stokunu cimrice yalnız kendine harcayan ve dış dünyadan kopup kendini tüketen Narkissos bakın bizi ne çağrışımlara getirdi.

Hangi şekli ile olursa olsun, ben nergisi sevmiyorum. Sırf baharın hatırı için bir kerelik aldım.

Bugünkü yürüyüşten, sonra daha sağlıklı çiçeklerle döneceğim.

6 Mayıs 1984

CADDELERİN KİŞİLİĞİ

Geçenlerde yeni Beyoğlu Belediye Başkanı'ndan bir çağrı aldık.

Beyoğlu'na çağdaş bir görünüm vermek, onu bir zamanların aranılan, özenilen beldesi haline getirmek ve güzelleştirmek için bir komite kurmak istiyorlarmış. Çağrıya katılanlar içinde bilim ve sanat adamları, şehirciler, mimarlar ve Beyoğlu'nda dükkânları bulunan bazı firma sahipleri vardı. Birinci grup genel, soyut bilimsel yaklaşımları ile ikinci grup da yirmi dört saati Beyoğlu'nda geçen mal sahipleri olarak günlük, somut gerçeği dile getirdiler.

Beyoğlu, bir zamanlar yalnız Türkiye'nin değil, Yakındoğu'nun en saygın, en ünlü baş caddelerinden biri idi. Son yıllarda bir birahane meşheri, bir pislik ve disiplinsizlik bölgesi, bir haşarat yatağı oldu. Buna sebep olarak şehre yeni kalabalıkların doluştuğu ve bunların kırsal alışkanlıkları kentsel düzende sürdürdükleri ileri sürülüyor. Oysa kırsal kesimin de kendi içinde rabıtalı bir düzeni vardır. Beyoğlu'nda görülen ise hiçbir izaha sığamayan bir başıbozukluktur.

Herkesin içini boşaltma vesilesi bulduğu bu ilk toplantıda çeşitli öneriler ileri sürüldü. Sonra bunları derleyip toplamak, Beyoğlu'nun sorunlarını temizlik, disiplin, şehircilik, trafik gibi dallarda ele almak gereksinimi duyuldu. Bu arada unutulan önemli bir hususu da ben hatırlatmak zorunda kaldım: Beyoğlu'nun tarihî, estetik, kültürel kişiliğini koruma sorunu.

Her semte kendi ayrıcalığını sindiren manevî havayı onun konumu, görünümü, yaşanmışlığı, yani geleneği sağlar. Fatih'e koyu Müslüman saygınlığı veren Fatih Camii, Fatih Külliyesi, Darüşşafaka binası vs.'dir. Orada mini şortla gezmek, sokakta öpüşmek herkese aykırı gelir. Kimsenin de içinden gelmez. Eski Beyoğlu'nun da insanlara sindirdiği yarı Avrupaî, yarı levanten, yarı İstanbul efendisi bir havası vardı. Bu karizma bir kere yapılardan gelir. O tarihte Taksim Meydanı'nda İstanbul Kulübü diye bir centilmenler lokali vardı. Onu ve o dönemin en saygın sinemalarından biri olan Majik'i, onun karşısındaki tarihî Eftalopos kahvesini arkamızda bırakıp gelin isterseniz birlikte o zamanki Beyoğlu'nda Tünel'e doğru inelim. Sağımızdaki Fransız Konsoloshanesi ve Kütüphanesi'ni geçince solda Kanzler Fotoğrafhanesi'nin vitrinleri, size başta Gazi Paşa olmak üzere hepsi fraklı ekâbirin portrelerini yansıtırdı. Yine solda, şimdiki Lale'nin yerinde Etoile Sineması, daha aşağıda Nisuaz Pastanesi, Petrograd Restoranı, sağda ise Rebul Eczanesi, Emek sapağına gelmeden önce Luxemburg Sineması, Emek'in yerinde önce paten gösterileri yapılan Sketing (sonra İpekçi'lerin ilk büyük sinema yapısı olan Eski Melek), daha aşağıda şehrin kaymak tabakasının kulübü Cercle d'Orient, daha aşağıda hep sağda Fransız Tiyatrosu, Tokatlıyan, Degüstasyon, Çiçek Pasajı, solda Kanzuk Eczanesi, Galatasaray Lisesi. Tünel'e doğru iniyorsanız, Rejans, sessiz film döneminin en lüks sineması Elhamra, cümle ediplerin, ünlülerin buluşma yeri Lebon ve Markiz, bugünkü Hachette'in yerinde Fransız Kütüphanesi, Narmanlı Yurdu, Weinberg Fotoğrafhanesi, Galatasaray'dan Tünel'e değil de Tepebaşı'na saptınızsa tarihî Dram Tiyatrosu, Casa d'Italia, Perapalas, Garden Bar, Novotni, Union Francaise.

Böyle bir dekorun ortasında insan yere tüküreBilir, nara atabilir, itişip kakışabilir, kadın-

lara sarkıntılık edebilir mi idi? Beyoğlu, Batı medeniyetinin iyi kötü simgesi bir semtti. Oraya derlenip toplanıp, düğmesini ilikleyip, saygı takınılıp çıkılırdı...

Evet, şehrin manevî haritasında her semtin kendine özgü bir üslubu vardı. Bu üslup oradaki binalardan, ama daha çok, onların manevî havasının sindirdiği yaşanmışlık birikiminden gelirdi. Bu atmosfer yazılmamış bir yasa baskısı yapardı. Bunlar birer birer tahrip edilip ortadan kalkınca, Beyoğlu, birahanelerin, seks sinemalarının caddesi haline gelince, ortaya yeni bir üslup, daha doğrusu bir başıbozukluk egemen oldu.

Geçmiş, geçmiştir, halatla da çekilse geri gelmez. Geçmişi geçmişte bırakıp bugüne bakmak daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu muhakkak. Ama insaf edilsin, Türkiye'nin kültür başkentinin ana caddesi, herhalde ticari bir arz-talep kanununun, kırsal ve kentsel bir karışımın başıbozukluk keşmekeşi içinde bırakılamaz. Beyoğlu Belediyesi, Beyoğlu'nu gerçekten estetik olarak güzelleştirmeyi başarırsa, öbür zorlukları yarı yarıya kolaylamış olur. Çünkü yine bu sütunda başka bir vesile ile söylediğim gibi, «Kirli yerler daha kolay kirletilir», «Çirkinlikler çirkinliğe çanak tutar.»

Temizi kirletmek, güzeli çirkinleştirmek, düzeni başıbozukluğa çevirmek için saygısızlıktan da öte bir küstahlık gerekir.

13 Mayıs 1984

İnsan monografileri, semt monografileri, üstünde oturduğumuz birikimin bilinçlenmesi ürünüdür. Burgaz Lioness'lerinin on beş gün önce düzenlediği adalar konusundaki sempozyum ve panel bu bakımdan uygarca bir girişim sayılmalıdır.

Bütün bir gün süren bu seminer ve panel çok seviyeli geçti. Boş laf edilmedi, yahut az edildi. Her biri alanlarının sivrilmiş kişileri olan konuşmacılar adalar konusunda fikir ürettiler, yer yer olumlu öneriler getirdiler. Bakan bir açış konuşması yapıp kaçmadı. Tüm oturumları dikkatli bir dinleyici olarak sonuna kadar izledi. Notlar aldı. En sonra da görüşlerini edebiyata kaçmayan bir açıkyüreklilikle ortaya koydu.

Adalar bugün normal yolcu kapsamını taşırmış gemilere benziyor. İstanbul'un nüfusu 850.000 olduğu dönemde böyle itiş kakış değildiler... Tenha, kibar, tenhalık zaten kibarlığın bir koşulu değil mi? Tıklım tıklım bir salonun, isterse pahalı möblelerle olsun, estetik olması mümkün değildir.

O zamanki romantik adaları, romanlarına, şiirlerine fon olarak alan yazarlar az değildi. Mehmet Rauf, Raif Necdet, Yahya Kemal, Ömer Seyfettin, Tahsin Nahit, Celal Sahir, Burhan Cahit, Ahmet Refik ve daha niceleri... Büyükada'ya Nizam piyasalarında başlayıp, büyük turun kocayemiş açmış yollarında gelişen nice üstdüzey aşk maceraları yakıştırılırdı. Heybeli ise veremli aşıkların çağrışımı olurdu. Ne garip, yaz kış Heybeli'de oturmasına karşın, Hüseyin Rahmi

adalar üzerine çok şey yazmamıştır. Burgaz, hatta Yassıada'yı ise çok sonraları Sait Faik edebiyata getirecektir. Kınalı'ya gelince, onu, «Hele var ki bir tablo/görse şaşar Anibal/Ördeklerden bir filo/birde kazdan amiral» şiirleriyle akıllarda kalan Fazıl Ahmet Aykaç dile getirmiştir.

Aykaç, dostu Yahya Kemal'e bir şiirinde, «Uğramadın bu yaz bize hiç Kemal/Neyi bekliyorsun sanki güzü mü/Bizi unutturdu sana ihtimal/Gene bu Viranbağ'ın ekşi üzümü/Cidden bir şey oldu sana bu sene/Eski dostlarını bıraktın bütün/Caanım, Kınalı'ya kadar gelsene/Ekmek vesikanı alıp da bir gün» diye sitem ettiğinde, takvimler ekmeğin vesikayla alındığı 1917 yılını göstermektedir.

Aykaç'ın «Ne hakikat ne de mecaz âşığı/ Naz âşığı, saz âşığı, yaz âşığı» diye nitelediği Yahya Kemal'i Büyükada'ya çeken yalnız Viranbağ değildir. Daha çok Yat Kulüp'tür. O Yat Kulüp ki, o zamanki adaların kaymak tabakasının ve Ankara'nın gözde mebuslarının buluşma yeridir. Arada buraya, «Acar motoruna rakiben yanındaki mutat zevatla birlikte» daha Atatürk olmamış «Gazi Paşa» da uğrar. Ruşen Eşref, Yakup Kadri, Falih Rıfkı, Aka Gündüz, İbrahim Alaeddin, Halil Nihat ve yukarıda adı geçen hem tarihçi, hem şair ve şarkı sözü yazarı Ahmet Refik, onu çevreleyen gruptadırlar. Sonraları Ankara Valisi olacak Nevzat Tandoğan o demler henüz adalar kaymakamıdır.

Adı geçen seminerde eserlerinde adalara değinen edebiyatçılardan olduğu kadar, adaların çağrışımlattığı edebiyatçılardan da bahsedildi.

Hayattan edebiyata çok şey geçtiği gibi, bazen edebiyattan da hayata hayli şeyler katılıyor. Ben ne zaman Büyükada'ya gitsem, Abdülhak Şinasi'nin Ali Nizami Bey'ini hatırlarım. Viranbağ'ı biraz da Yahya Kemal'in gözü ile daha başka algılarım. Çamlıca'ya çıkıp Çamlıca'daki

Enişteмizin köşkünü aramaya kalkarım. Burgaz'da gezerken, Yassıada'nın dolayından geçerken, ille Sait Faik'in bir iki cümlesi hafızamı okşar. Ahmet Hamdi'nin «Bursa'da Zaman» şiirini okudunuzsa Bursa size daha da boyutlu gelir.

Edebiyat eserleri, semtlerden ve daha genel bir kapsamla doğadan alacağımız zevke muhakkak bir şeyler katarlar. İsmet Paşa, bir gün o zamana kadar farkında bile olmadığı bakla çiçeğinin güzelliğini, rahmetli dostum Ceyhun Atuf Kansu'ya borçlu olduğunu bir gazeteciye söylemişti. Bir şaire bundan güzel kompliman olamaz.

Batı'da, ünlü şairlerin, romancıların, hikâyecilerin, oyun yazarlarının eserlerinde geçen yerlerin coğrafyasıyla ilgili ayrı edebi araştırmalar da yapılır. Bu yerleri resimleri ile yansıtan resimli antolojiler bile yayımlanır. Bizde bu çeşit hiçbir araştırma yapılmamıştır. Dokunulmamış bu alanı genç araştırmacılara öneririm. İlginç yerlere varabilirler.

Ne var ki, bu girişim bizde Batı'da olduğu kadar kolay değildir. Çünkü o semtlerin, sokakların, mahallelerin, köşklerin, yalıların çoğunun yerinde bugün yeller esmektedir. Hemen hepsi kapkaççı yapılarla yok edilmiştir.

20 Mayıs 1984

BÖYLE MİDİR YOLUMUZUN TÖRESİ

Büyükelçiliklerimizin birinde resmî bir yemeğe davetli idik. Benimle birlikte başka bir kongreye çağrılmış diğer bir Türk delege daha vardı. Herkesin kasım kasım kasıldığı buz gibi davetti. Yemek bitti, ayrılırken büyükelçimizin hanımına, büyükelçimize teşekkür ettim, ellerini sıktım. Servis yapan garsonlar ve emniyet görevlileri de bizi geçiriyorlardı. Onların da ellerini sıktım teşekkür ettim. Büyükelçi, hanımı, öbür delege bu hareketimi yadırgadılar. Birbirlerine bakıştılar. Eşim ise alışıktı. Tersine onların bunu yadırgayışını yadırgadı. Çoğu zaman ev sahibinden önce hizmetçiyi, bakandan önce odacıyı, generalden önce emir erini selamlarım. Bana buyur ettikleri için. Dolmuşa, taksiye binerken «merhaba», inerken «eyvallah» derim.

Rastlaştığımız her Allah'ın kulu bir selama değer. Çıkarımız olmasa da. Bize vaktiyle öyle öğretmişler. Çok eskiden. Bunu sürdürmek bana doğal, başka türlüsü kabalık gelir.

Teşekkür de bir türlü minnet selamıdır. O fırsatları da kaçırmam. Sırf dünyada varoluşlarına teşekkür edesim gelen insanlar bile vardır. Bana yol veren bir ilkokul yavrusuna, kahve getiren bir kızcağıza, sinemadaki yer göstericiye teşekkürü aksatmam. Bir konuşmamı sonuna kadar dinleyenlere sabırlarından dolayı teşekkürü unutmam.

Bir ayet, «Selamlanıyorsanız siz daha candan karşılık verin» der. Eskiden tenhaca bir yolda karşılaşan iki din kardeşi «Selamün aleyküm, Aleyküm selam» diye selamlaşırlardı. Se-

lam, gergin yüzü gevşetir. Dudağı gülümsetir, göze parıltı, içe ferahlık verir. İnsanı afra tafradan uzaklaştırır, tevazua yöneltir. Otomatikleştiği için artık pek farkında değilizdir ama, vedalaşırken karşımızdakine «Allahaısmarladık» diye en büyük sevgiyi, ilgiyi ve itibarı gösteririz. O da bizi dünyada başka hiçbir millette olmayan apaydınlık dört hece ile uğurlar: «Güle güle.»

Şu genel somurtukluk ortasında keşke hepimiz o selamın öğüdüne uyabilsek ne iyi olurdu.

Televizyon ve film dublajlarından edindiğimiz özenti, uyduruk selamlarımız da var. Amerikalıların «Hello»suna, «Hay»ına karşılık yeni kuşak meclise pattadan «Selam» diye giriyor. Özenti bile olsa ona da razıyız. Selamsız sabahsız gireceğine isterse «Hello» desin. İşi ki desin. Bu gibi durumlarda kullanılacak «Merhaba» diye ne güzel bir eski selamımız vardı. Süleyman Çelebi'nin Mevlid'inde «merhaba»yı ne güzel kullandığını bir düşünün. Merhaba deyişten deyişe de fark vardır. Merhabanın en güzelini, Halikarnas Balıkçısı'nın baso sesinden duymayanlara acırım. O, rakı kadehini tokuştururken de merhaba derdi. Şimdi onu taklit edenler ne kadar özenti kalıyor. Tıpkı Bedri Rahmi'ye çok yakışan «Reis» sözcüğünün başkalarının ağzında sırıtması gibi.

Köylü mektupları tüm akrabalara, konu komşuya «Selam iderim» redifi ile uzar giderdi. Şimdi «Alamanyalı» işçilerimiz, mektuplarını, Alman modasma uyup orada öğrendikleri «çüz» le bitiriyorlar.

Selamdan söz açılınca herkesin aklına ilk gelen çağrışım, Fuzûli'nin «Selam verdim rüşvet değildir deyu almadılar» beyti olur. Her zaman geçerliğini koruduğu için mi nedir, divan edebiyatının echeli olanlara bile bir bilgiçlik taslama fırsatı sağlayan bu beyit gibi, içeriği se-

lam olan eski ve yeni şiirlerden de örnekler verilebilir. Mesela eski bir kalıbı, «Besmeleyle çıktım yola/Selam verdim sola sola» şeklinde değiştiren ozan dostum Melih Cevdet Anday. Mesela,

«Pir Sultanım katı yüksek uçarsün
Selamsız sabahsız gelür geçersün
Dilber muhabbetten niçin kaçarsın
Böyle midir yolumuzun töresi» diyen Pir Sultan Abdal ilk aklımıza gelenler.

Selam yaşamımızın özlü ve önemli bir öğesi. Bunu unutur olduğumuzda çok şey yitiriyoruz.

27 Mayıs 1984

HELALAR VE İNSANLAR ÜZERİNE

Eskiden, bunaltıcı sıcak bir öğleüstü, güngörmüş bir eczaneye girdiğinizde sizi serinlikle birlikte bir de melissa ruhu kokusu karşılardı. Şimdiki hazır ilaççı, daha çok tuhafiyeci, kişiliksiz eczanelerde bu inceliği aramayın. Şimdilerde, dayanılmaz erkek olma hevesinde akıllılar, televizyon ilanlarına uyup nasıl falan çamaşırları giyiyorlarsa, kadın kokusuna benzeyen buram buram esanslara bulanıp bu dayanılmazlıklarını artırdıklarını kuruntuluyorlar. Ama büroları ya lahmacun, ya menemen kokuyormuş o başka.

Şirin Devrim bir keresinde Muhsin Ertuğrul'a, «Ben başrejisör odasmdan en iyi cins puro kokusu gelmeyen bir tiyatroda çalışamam» demişti. Bir gecenin içinde yanıp kül olan tarihi Dram Tiyatrosu'nun Havana purosu kokan başrejisör odasında oluyordu bu konuşma. Ben de, «Puroyu filan geçtim. Hiç değilse pis kokular gelmesin yeter» demiştim. O odanın hemen yanıbaşındaki tiyatronun helası gıcırgıcır, tertemizdi. Muhsin Hoca sabah tiyatroya gelir gelmez helaları teftiş ederdi. «Bir tiyatronun seviyesi ve üslubu helasından belli olur» derdi.

Ömrümde üç tiyatro kurdum ve yönettim. Üçünde de hocanın öğüdü kulaklarımda, işe helalardan başladım. Önce iyi akmayan muslukları, işlemeyen sifonları, havalandırma tertibatını onardım. Duvarlardan ernetleri, pisuvarlardan dezodoran bilyeleri bir gün eksik etmedim. Sade tiyatroların değil, devlet dairelerinin, büroların, evlerin seviye ve üslubu da helasından belli olur.

Yeni iktidara gelmiş bir yönetici, geçen gün

bizlere icraatından bahsediyordu. «İki ana prensibim var» dedi, çok kesin bir sesle: «Bir disiplin, iki temizlik» El yıkamaya, tuvaletine girdik. Sifonun zinciri yoktu. Amonyak kokusundan geçilmiyordu. Birinci prensibini de, ikincisi gibi uyguluyorsa tamam.

Londra'nın bir vakitler çok sükse yapan Beyond the Bridge adlı kabaresine gittiğimde, en önde dört sıranın üstünde «Kralî popolara ayrılmıştır» diye bir kart görüp çok gülmüştüm. Kabare tiyatrosunun mizahı elbet sahneden önce başlamalı. O koltuklar, öbür koltuklardan pek farklı değildi ama, «kralî popoların» helaları muhakkak herkesinkinden başka oluyor. Tiyatro müzesi için uygun bir yer ararken, Yıldız Sarayı'nda Abdülhamit'in helasma kapıdan bakmıştım. Hünkârın helaları aydınlık, geniş ve havadardı. Saray helalarında da aynı düzen görülürmüş. Amonyak ve kükürt kokularını defetmek ve havayı sürekli tazelemek için gülabdanlıklar kullanılırmış.

İnsanların bayramlık yüzleri olduğu gibi bayramlık helaları da oluyor. Rasgele bir ahbaba gidin, doğru helasına uğrayın. Evin en dağınık, en tıkışık, en ihmal edilmiş yeri çoğu zaman helalardır. Ama davet verilirken ev sahibi tuvalete de tuvalet yapar, çekidüzen verir.

Şimdi Paris'te çalışan Türk ressamı Yüksel Aslan, bir vakitler Sanat Tarihi bölümünde öğrencimizdi. Herkesin Selçuk kapı tezyinatı, Osmanlı kapı tokmakları, on beşinci yüzyıl Anadolu halıları üzerine tezler hazırladıkları bir ortamda, o herkese inat, ilk bakışta tepki uyandıran bir tez seçmişti kendine. Selâtin camilerinin ve külliyelerinin hela yapıları. Sonra Paris'e gitti. Aragon kendini destekledi. Yolunu buldu. Ün yaptı. Tezi de yarım kaldı. Zaten tamamlamak niyeti ile başlamamıştı. Ama biri tamamlasa ne iyi olurdu.

Hela, ayakyolu, tuvalet, kenef memişhane, yüznumara, ne isim verirsek verelim yaşamımızda büyük bir rol oynar. Helalar insanın aynasıdır. Hela deyip geçmeyelim. Helalar bazen toplumsal yozlaşmamızı da yansıtır. Muhsin Ertuğrul'un adını verdiğimiz Harbiye Şehir Tiyatrosu'na yolunuz düşerse bakın. Helalarının bugünkü hali, taşıdığı ada hakarettir.

Yönetim bozulunca, hela da bozulur zaten.

3 Haziran 1984

YAŞ YAŞAYAN YAŞLANIR

Hastalıklar, kazalar, hızlı yaşam, sefahat, erken ölüm sebebi olabiliyorlar. Bu yetmez gibi, insanlar savaştı, çatışma idi, cinayetti, cezalandırma idi gibi sebeplerle birbirlerinin canına kıyıyorlar. Ancak, bu badirelerden kurtulan, öbürkülerden fazla yaşayabiliyor. Yaş yaşayanın yaşlanması kaçınılmaz olduğuna göre de, bu kategoriye yaşlılar diyoruz. Yaşlılar da aralarında ikiye ayrılabilir: Mutlu yaşlılar, mutsuz yaşlılar.

Devletler, emeklilik maaşı ile memur yaşlılarının maddî ihtiyaçlarını karşılamayı kendilerine borç saymışlar. Emeklilik maaşı sade bir vefa borcu değil, ömür boyu bu maksatla toplanmış keseneklerin aylık halinde geri verilmesi. Her ülkede memur sınıfı dışında yaşlılar da var. Onlar için de sigortalar düşünülmüş, başka önlemler alınmış. Yaşlı yıllarında artık çalışamaz hale gelmiş yurttaşların sefalete düşmemeleri, başkalarına yük olmamaları için elden gelen yapılmış. Hatta uygar ülkelerde, ömür boyu hiçbir işin ucundan tutmamış, har vurup harman savurmuş avare insanlar için bile bir yaşlılık fonu düzenlenmiş ki, toplumun ve düzenin yüz karası gibi perişan yaşamasınlar.

Ama yaşlıların sorunları geçim derdi ile bitmiyor. Yaşlı günlerinde rahat bir koltuk, sıcak bir çorba, ihtiyara yetmiyor. Onların asıl beklediği saygı, ilgi, şefkat... Yaşlılığın en büyük trajedisi olan, yalnızlığın, artık işe yaramaz olma duygusunun, toplum dışına itilmiş, unutulmuş olma tortusunun önüne nasıl geçileceği, toplumbilimcileri ve psikoloji uzmanlarını şim-

dilerde ilgilendirmeye başladı. Hatta yaşlılık psikolojisi bir uzmanlık dalı olma yolunu tuttu.

Yaşlı insanın yaşamında mutlu olma vesileleri hayli azalmıştır. Fiziki ve zihni yıpranma, damar sertleşmesi onu karamsar ve alıngan yapmıştır. Çevreye ayak uyduramayışını, hafızasının kendini yaya bırakması karşısında, ikide bir «Ben böyle olacak insan mı idim?» diye kendi kendine acımaya başlaması, moralini günden güne daha da çökertir. Ayrıca, dünya gitgide daha hızlı, daha kapkaç, daha maddi, daha hoyrat ve nobran olmuştur. Geçim derdi ile, çözemedikleri kendi sorunları ile bunalmış yakınları onunla ilgilenmek bir yana, kimi zaman ona fazlalık olduğunu bile hissettirirler. Bazen de, «Sen hiç değilse iyi günler yaşamışsın. Biz gözümüzü bu kargaşaya açtık» diye, zavallının geçmişini bile kıskanır, kafasına kakarlar.

İhtiyarcık, onlara karınca kaderince yararlı olmak, göze girmek ister. Hatıraları, tecrübeleri ile onları aydınlatmaya her kalkışında gülümseme ile, esneme ile karşılandığından, o da artık bundan vazgeçmiş, onların düzayak dalga uzunluğuna, pratik somut yaşamlarına yardıma yönelmiştir. Kadınsa, titrek elleriyle toruna yün örer, bulaşıkları kurulamaya çalışır. Bir tabak düşürünce de, hışımlı bakışlara muhatap olur. Erkekse, torunu ya da köpeği gezdirmeyi üstlenir. Ama yaranamaz.

Yaşlanmak yalnızlaşmaktır bir bakıma. Sade akranlar seyrekleşmez yaşlının çevresinde, insanca ilişkiler de tenhalaşır. Ben böyle bir yalnızlaşma trajedisini «Dışardakiler» adlı bir oyunumda işlemiştim. Orada, kulağı ağır işiten Yümnü Beye sağlanan bir işitme aleti, onu dünyaya yeniden bağlıyordu. Geçen gün yaşlı bir dostumu sordum, «Öldü» dediler. «Neden?» dedim, «Sağırlıktan» dediler. Çok iyi anladım.

Kulakları duvar olan ihtiyarla avaz avaz ilişki kurmaya üşenmişler. Adamcağız ilgisizlikten tek başına kahrolup kurumuş. «Bir Hanımefendinin Ölümü» adlı romanında Peride Celal Hanım da bir başka yalnızlaşma dramını yansıtır.

Darülaceze, huzurevi, yaşlılar evi gibi alternatifler, ailelerde bir vicdan azabından çok, ele güne karşı bir «Ne derler?» kaygucuğu uyandırabiliyor. Huzurevleri, huzurevi kavramına uygun bir düzeye girdikleri gün, evde huzur bulamayan yaşlıları akranları ile buluşturan bir müessese olarak belki daha da mutlu edebilirler. Düsseldorf-Garath'da Prof. Böhm'ün yarattığı bir yaşlılar sitesi görmüştüm. Site deyince, gözünüzün önüne bir beton kütlesi gelmesin. Orada her ihtiyara ayrı özellikte, ferah, iç açıcı odalar düşünülmüştü. Uzun koridorların tekdüzeliğini ve sıkıcılığını gideren girintili çıkıntılı yollar, insana her köşede ayrı bir iyimserlik aşılıyordu. Oturma, televizyon seyretme odalarında yaşlılar yalnızlığı, dışarıda bırakılmışlığı yenmişlerdi. Birbirleriyle tatlı tatlı konuşuyorlardı. Mutlu idiler. Çünkü kendilerini dinleyenler bulmuşlardı.

Tüm mirasını yakınlarına değil de, arada bir gittiği kahvenin garsonuna bağışlayan ihtiyarın gerekçesini bilir misiniz?

«Çünkü şu dünyada beni bir o dinlerdi,» demiş.

Bu dünyada herkes dinlenilmek, fark edilmek istiyor.

Çocuk, genç, orta yaşlı, yaşlı her can taşıyan, yok sayılmayı kabullenemiyor.

İhtiyarlara hak vermeyi öğrenelim.

10 Haziran 1984

SU YÜZÜNE ÇIKAN ALERJİLER

Eskiler durdukları yerde mi «El tekrar-ü hasen, velevkâne yüz seksen» demişler. Hele bizimki gibi unutkan bir ortamda bazı şeyleri yüz seksen kere tekrar etmenin sade yararı değil, zorunluluğu da vardır. Bu sütunda başka bir vesile ile anlattığım bir olayı izninizle tazeleyeceğim.

Atatürk, bir gün dişçi Mösyö Sami'nin muayenehanesine gider. Duvarda Enver Paşa'nın, Cemal Paşa'nın, Talat Paşa'nın imzalı resimlerini görünce biraz keyfi kaçar gibi olur. Bunu derhal sezen zeki dişçi şöyle der: «Onlar benim dostlarımdı paşam. Öldüler diye resimlerini yerlerinden indiremezdim. Ama onların resimlerinin orada kalışı, sizin şu karşıdaki duvara onur veren büyük portrenizin de hiçbir zaman yerinden kımıldatılmayacağının garantisidir.» Gideni ağam, geleni paşam sayan sarıklı erkânı harp taktiğine alışık bir zihniyetin tam tersi böyle bir tutum, karakter gerektirir, vicdan gerektirir, vefa gerektirir; hasılı sağlam değer yargılarına dayanan bir kültür birikimi gerektirir.

Türkiye'nin son yetmiş yıllık panoramasını sergileyen «Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım» adlı oyunumda, «giden ağam gelen paşam» politikasının bir sokak adına yansıyan zikzaklarını da vurgulamıştım. İstibdat, İkinci Meşrutiyet, Birinci Dünya Savaşı, Mütareke, İstiklal Savaşı, İkinci Dünya Savaşı, Demokrat Parti dönemi, 27 Mayıs, AP, 12 Mart hareketi dönemlerinde, adı zamana uyularak durmadan değiştirilen aynı sokağın on ayrı adı, seyirciyi gülümsetiyordu.

Frenklerin «Gerçek hayali bastırdı» mealinde bir sözü vardır. Bugün, bizde sokak adları konusundaki bazı girişimler de herkesi daha acı gülümsetiyor.

Demokrasi, bir belediye meclisinde beş oyun dört oya üstün gelmesinden ibaret olsa, o kararı alan grupların niteliğine göre nice bilimsel verilere bile takla attırılabilirdi. Millete mal olmuş şehitlerin, büyük hizmet sahiplerinin saygınlığı uluorta yaz boz tahtasına çevrilemez. Bunu önleyecek bir toplumsal vicdan vardır, bir kamuoyu vardır. Bu durumlarda sesini duyuracak devletin bir manevî veto hakkı vardır. Sade Belediyeler Kanunu yetkilerine dayanarak bu manevî tepkiyi görmezden gelmek gafların büyüğü olur.

Paris'i Paris yapan belediye reisi Hausmann'ın adını, konduğu günden beri o büyük bulvardan kaldırmak kimsenin aklına gelmemiştir. Savaşta ölen ünlü atletleri Jean Bouin ve Rolland Garrou'nun adlarını taşıyan statlardan bu adları kaldırmaya kimsenin eli varmamıştı. Berlin'deki Bismark alanını, Ernst Reuter alanını değiştirmek kimsenin aklından geçmez. Viyana'da cadde, alan, sokak, tiyatro, okul, enstitü adları, rejim de değişse, iktidar da değişse sittin senedir hep aynı kalmıştır. İşlerine gelmeyen kitapları yakan Naziler, sokak adlarında da bir soykırıma girişmişlerse de bu ancak kendileri kadar kısa ömürlü olmuştur. Sel gitmiş, kum kalmıştır.

Âdet olmuş, insanlar minnet borçlu oldukları bazı ölülerinin adlarını unutulmasın, sık sık hatırlansın diye oğullarına, torunlarına verirler. Yurda, topluma hizmeti geçenlerin adları ise aynı maksatla alanlara, sokaklara, statlara, tesislere verilir. Ama bunlar bir daha geri alınmaz. Her iktidarın meşrebine göre değiştirilmez. Milletin yerleşmiş saygı ve minnet duygusu, küçük

siyasi hesaplar peşindeki bir belediye meclisinin şıpmişi kararı ile alabora edilemez.

Son günlerde Hitit Anıtı'na, 19 Mayıs şortlarına, Abdi İpekçi Caddelerine karşı ısrarlı alerjilerin su yüzüne çıkması rejim için pek de fal-i hayır sayılmasa gerektir. Bundan önceki demokrasi denememiz, «Çoğunluk kimdeyse onun borusu öter» ilkelliğini aşamadığı için tepetaklak olmuştu.

Millet yeni belediyelere oyunu iş yapsınlar diye verdi. Vefasızlık yarışma çıksınlar diye değil. Demokrasiyi sadece geri itilmiş komplekslerin, pusuda bekleyen gizli irticaın ve oya yönelik ucuz hesapların at oynatacağı bir alan saymaya devam edenler çok geç olmadan uyansalar haklarında hayırlı olur.

24 Haziran 1984

Bilimadamlarının dalgınlığı üzerine çok fıkralar vardır.

Maarif nazırlığı, Galatasaray Sultanisi müdürlüğü yapan, bir ara Darülfünun'da felsefe dersleri de veren Emrullah Efendi, bir akşam trenle Yeşilköy'e, evine dönerken, aklı kim bilir nerde, elini cebine diye bir yere atmış. Şamfıstığı bulmuş, hoşuna gitmiş. Bir yandan düşünür, bir yandan fıstığı yermiş. Bir süre sonra yanında oturan genç adam:

«Efendi baba,» demiş. «Birazını da yolumu bekleyen çocuklarıma bıraksanız.»

Bir başka dalgınlık fıkrası: İsviçreli bir bilimadamı güzel bir nisan sabahı kalkmış, giyinmiş, kravatını bağlamış, ceketini giymiş, şapkasını başına geçirmiş, aklı kim bilir nerde, pantolonunu ayağına çekmeyi unutmuş. Sokağa öyle çıkmış. Bakmış, herkes gülümsüyor:

«Kapalı havadan sonra bir nisan güneşi çıkmaya görsün, insanlar nasıl da neşe saçıyor,» diye düşünmüş.

Bizim Keşanlı oyunumuzda dalgın profesör, aklı kim bilir nerde, kendini genel helaların önünde bulur. Helacı delibozuk Zilha'ya sorar:

«Ben buraya niye gelmiştim acaba kızım?»

Zilha, «Sen işini yapıp bitirdin beybaba,» der. «Yalnız pantolonunun düğmelerini ilikle.»

Üstüne başına, sakalına dikkat etmeyen kalender mizaçlı Emrullah Efendiye karşın, genç tren komşusu kim bilir ne tertipli, itinalı ve atik-

ti. Bu ihtiyarın dalgınlığını bir süre belki mahsustan bozmamış, büyük bir üstünlük ve hayırhahlıkla onu rüyasından uyandırmamış, ancak evde onu bekleyen çocuklarına fıstık kalmayacağını hatırlayınca son dakikada, ama yine de kibarca, saygılı bir tonda müdahale etmek zorunda kalmıştır.

O nisan sabahı Zürih'te pijama pantolonu ile sokağa fırlamış yaşlı profesörü gören İsviçreli erkenciler de kim bilir nasıl formunda, pırıl pırıl tıraş olmuş, dosyalarını çantalarına intizamla yerleştirmiş uyanık yurttaşlardı. İhtiyarın, hiçbir şeyin farkında olmadan kendinden memnun yürüyüşünü, kim bilir bir süre hayretle, ama sonra acıma karışığı bir gülücükle izlemişlerdir.

Helada işini bitirdiği halde oraya niye geldiğini soran psikiyatri profesörüne, delibozuk Zilha, küçük bir çocuğu uyarır gibi hayırhahlıkla, «Senin işin bitti ama önünü kapat, kimse görmesin» dedikten sonra, kim bilir nasıl arkasını dönmüş, zor tuttuğu puflamasını iki elinin ayasına boşaltmıştır.

Dalgın bilimadamları soyunun en ünlü atası herhalde Miletli filozof Thales'tir. Hani şu yıldızlara bakarken önündeki bostan kuyusuna düşen Thales.

Kanları fıkır fıkır kaynayan Miletli genç kızlar, biraz önce önleri sıra yıldızlara bakarak yürüyen, sonra da düştüğü boş bostan kuyusundan iki delikanlının yardımıyla ahlayıp puflayıp çıkan Thales'i de, kim bilir nasıl acıyarak ama daha da çok kahkahalarını zor tutarak seyretmişlerdir. Sonra da belini tuta tuta bir tümseğe ilişen Thales'i kaderi ile başbaşa bırakıp, ılık Ege gecesinde sevgilileri ile koklaşıp öpüşmeye, günlerini gün, daha doğrusu gecelerini gece etmeye koşmuşlardır.

Bostan kuyusuna düşen dalgın adam, Hesiod'un ve Homer'in felsefî düşünceleri yalayıp ge-

çen sözlerini bir yana bırakırsak, Yunan felsefesinin ilk filozofudur. Dünyadaki her varlığın temel maddesi sudur diyen, odur. Ayrıca her şey tanrılarla doludur diyen, mıknatıs taşının demiri çektiğinden ötürü canlı olduğunu iddia eden de yine odur. İlk iddiası ile ilkel de olsa bir materyalist, ikincisi ile metafizikçi görüşü temsil eder görünen, ama iki iddiasının birbirini tamamladığı sonradan, hele öğrencisi Anaksimandros'tan sonra iyice anlaşılan Thales, dalgın olmasın da ne olsun? Mısır'a gidip geometriyi Hellas'a getiren odur. Denizdeki gemilerin aralarındaki mesafeyi hesaplayan odur. Kendi gölgesinin büyüklüğünün gerçek boyuna ulaştığı zamanı bekleyip ehramları yerdeki gölgelerinden ölçmeyi ilk akleden odur. Dünya tarihinde, güneş kararması olayını önceden hesaplayarak ilk saptayan ve dediği doğru çıkan ilk astronom odur. Görünüşlerin ardındaki gerçek özü bulmak için gece gündüz çalışan, dünyaya gelişinin maksadının bu olduğuna inanan böyle bir kafanın dalgın olmasından, gökteki yıldızlarla meşgulken bastığı yeri göremeyip bostan kuyusuna yuvarlanmasından doğal ne olabilir?

Kanı fıkır fıkır kaynayan Miletli kızlar, varsın onunla alay etsinler. Sonra ılık Ege gecesinin içinde sevgililerine günlerini gün, daha doğrusu gecelerini gece etmeye koşsunlar.

Ne varsa yine dalgınlarda var.

Uyanıklar, elbette yere sağlam basarlar. Çevreyi hesaba katarlar. Uyum sağlarlar. Ateş gibidirler. Faiz hesaplarını, herkesten iyi bilirler. İşlerini tıkırına koyup, köşeyi dönerler. Günlerini gün ederler. Ama o gün, «dün» olur. Geride kalır. «Bir günmüş» diye anılır. Dalgınların bazısı, dünden bugüne ulaşır. Hatta yarına uzanır. Dalgınlara gülmek, hamların hakkı. Gökyüzüne dalıp, çukurlara düşmekse, hep düşünenlerin bahtı.

21 Temmuz 1984

Kim bilir ne keyifli şeydir tarihçi olmak. Geçmiş gitmiş olayları bir masa başında gönlünce değerlendirmek. Şunu kahraman bunu vatan haini yapmak.

Kim bilir ne keyifli şeydir anılarım yazmak. Yaşamının iltimaslı muhasebesini yaparken kendine pembe bir imaj yaratmak. Dostlarını korumak, düşmanlarını batırmak.

Kim bilir ne güzel şeydir iktidarda olmak. Bakan ya da umum müdür olarak insanları, olayları iktidarın doğrultusunda ya göklere çıkarmak, ya da basında, kitapta, ekranda yasaklamak.

Kim bilir ne keyifli şeydir bir ilin belediye meclisinde üye olmak. Altı oya karşı yedi oyla bir sokak tabelasını indirip yerine keyfince birinin adını takmak.

Bütün bunlar insana güç verir. Dediğiniz dediktir. Kaderler iki dudağınızdan çıkacak kelimeye bağlıdır. Ölmezliğin kapısında durur, kimine hayırhahlıkla «geç» buyurursunuz, kimine «dur, giremezsin» dersiniz, gücünüzü belgelersiniz.

Aslında kendi kendinizi aldatırsınız. Çünkü insana tarihi gönlünce yazdırmazlar. Tarih objektif belgelerle yazılır. Anılarınızı gönlünüzce kaleme alamazsınız. Aynı dönemi yaşamış başka tanıklar vardır. İktidarda bulunmak, «Ben yaptım oldu» demeye yetmez. Muhalefet hatanızı yüzünüze vurur. Manevî değerler, yediye altı oyla altüst edilemez. Kamuoyunun tepkisi karşınıza dikilir.

Yıllar geçer, devirler değişir, durumlar normalleşir. Unutturulmak istenen kişiler, çarpıtılmak istenen olaylar, bir süre yer altından akan nehirler gibi günün birinde güneş ışığına çıkarlar. Kara çalmalar, iftiralar, tarafsız bilimin ışığında erir.

Ne var ki süzgeçsiz, eleksiz, dirençsiz kabullendiği o eski çarpıtmalar halkın belleğinden kolay kolay çıkmaz. «İftira ediniz, iftira ediniz. Doğrusu anlaşılsa da izi kalır» imgesini Plutarch'a borçluyum. Demek oluyor ki bu oyun İsa'dan önce 330 yılından beri oynanmaktadır.

Kalabalıklar çoğu zaman kendi aklı ile düşünmekten hoşlanmaz. Hazır lokmaları, kendine telkin edilen kalıpları kabullenmek daha kolayına gelir. Bu sade karalamalar için değil, şişirmeler için de geçerlidir. Bir şaire «şair-i âzam» dersiniz, üç kuşak onu şair-i âzam sayar. Acabasız, tartışmasız. Teşbihte hata olmaz, tıpkı Yeşilçam'ın magazin ortamına attığı yaftalar gibi. Orada da biri «sanatımızın güneşi»dir, biri «Yeşilçam'ın hamfendisi», biri «altın çocuk»tur. Öbürü «yılların eskitemediği kır saçlı delikanlı.» Birileri atar bu oltaları, biz yutarız. Acabasız, tartışmasız.

Çok partili demokrasiden yoksun, tek sesli babaerkil toplumlardan, tez-antitez-sentez yolunda eleştirel düşünce yeteneği beklenemeyeceği ortadadır. Onun için bizde her gelen giden, milleti hep vesayete muhtaç çocuk sayar. Kendi kıstaslarını, kendi değer yargılarını ille herkese kabul ettirmeye çabalar.

«Yaşa yaşa gör temaşa» derler ya. Biz yaşta olanlar da ömrümüz boyunca, çıkıp inen hükümetler zamanında bu çeşit kıstas değişikliklerine az mı tanık olduk. Ben şahsen bunu 1972'de «Dün Bugün» adlı bir kabare oyunumda «Yasak Kelimeler» adlı bir şansonla dile getirmiş, Abdülhamit, II. Meşrutiyet, tek parti, Demokrat Parti, 27 Mayıs dönemleri, koalisyon devri ve 12

Mart'ın tabu kelimelerini bir liste halinde bir bir sergilemiştim. Bu defileyi bugüne ve yarına doğru uzatmak hiç de güç değildir.

Nerdeyse sonuna vardığımız yirminci yüzyılın yüzü suyu hürmetine tarihimizde süregelen bu tabuculuk modasını artık bir yerde durdurmak, Sezar'ın hakkını Sezar'a vermek, sağduyunun uzağına düşmemeye özen göstermek muhakkak ki hem aklın hem milletin yararına olur.

29 Temmuz 1984

İKİ BEZGİN, BİR NİKBİN

Bir mimar dostum var. En iyi okullarda okudu. Ünlü ustaların yanında çalıştı. Aranır adam oldu. İster devlet müessesesi, ister özel villa, ister banka, ister apartman, ne yaptı ise zevkli yaptı, kaliteli yaptı. Betona kişiliğini geçirmesini, oranları en mutlu tarzda kullanmasını, mekânı en estetik şekilde biçimlendirmesini biliyor. Sağlığı, keyfi de yerinde. Ama son yıllarda birden durdu. Hiçbir iş almıyor. Kışın Kartal Yuvası'nda kayak kayıyor, yazın Boğaz'da balık tutuyor.

«Niye çalışmıyorsun» diye soruldukta,

«İstediğim malzeme piyasada yok. Kaliteli işçi bulamıyorum. Kimse sözünü tutmaz oldu. Siparişi zamanında yetiştiremeyeceğim diye uykularımdan oluyorum. Ustalarla boğaz boğaza geliyorum. Malzemeden, projeden ödün vermek zorunda kalıyorum. Üstelik bir yapı, madde yığını değildir. Yaşayan bir şeydir. Bir üsluptur. İçi nasıl dekore edilecek, içinde kim oturacak o önemli. Yaptığın bina bunlarla bütünlenir. Kütüphane diye düşündüğün mekân erzak ambarı yapılırsa, o caanım yemek odasından lahmacun yahut ekşili köfte kokusu yayılırsa, ancak Bach'ın, Vivaldi'nin fon müziği içinde boyutlanacak veranda, arabesk müziğe boğulursa ben çileden çıkarım. İyisi mi çekilirim. Hiç değilse, başım dinç kalır. Kalp hastalığına, tansiyon illetine uğramam.»

Oyun ve roman yazarı bir dostum var. Tekniği sağlam, içeriği zengin eserler yazdı. Romanları basıldı, beğenildi. Piyesleri ödenekli tiyat-

rolarda, özel tiyatrolarda başarı ile oynandı. Seyirciyi sardı. Galiba biri yabancı dile de çevrildi. O da şimdi kalemi bırakmış. Yazmıyor.

«Hayrola, ilhamınız mı tükendi?» diye soruldukta,

«Kim için yazayım, niye yazayım?» diye yanıtlıyor.

«İyi bir roman en az bir yılda yazılır. Eskiden iyi bir romanı önce gazeteler kapışırdı. Peyami Safa'nın, Refik Halit'in, Ahmet Hamdi'nin romanları Cumhuriyet'te, Yeni İstanbul'da, Akşam'da baş köşelerde onurlu bir yer alırdı. Şimdi hangisi edebi roman basıyor? Yayıncılar bile nazlı. Röportaj tekniği ile, gazeteci üslubuyla çırpıştırılmış, kolay okunur romanların at oynattığı piyasada fikir romanı ile sentezci romanla ilgilenen okuyucu da kalmamışa benziyor. Tiyatroların piyes seçme işi ehil olmayan insanların elinde. Hadi kabul ettiler, kim sahneye koyacak? Piyesi beğenip benimseyen bir rejisör mü, yoksa sıra kendinde olduğu için esere isteksiz yanaşan biri mi? Rol dağıtımında tasarladığınız oyuncuların üçte birini alabilirseniz mutlu sayın kendinizi. Çoğu öbür oyunlara dağıtılmıştır bile. Dekor ve kostüm masraf gerektiriyorsa, orada da ödün vermek zorundasınız. Bunlara bir de aktörlerin kaprisleri eklenince, eseriniz kuşa dönüyor, imzanızı atmaya kaleminiz varmıyor.

Bir eser tek başına bir kelime yığını değil ki!... Okuyucu ile, seyirci ile bütünleşmesi gerek. Bugünkü seyirci ve okuyucu da bir acayip oldu. Konsantre olamıyor. Zordan yoruluyor. Dalgın, şaşkın ve avare. E, ne zorum? Şöhret desen, şöhret delisi değilim. Bu kadarı bana yeter. Para desen, iğne ile kuyu kazılır mı? Gazetelere fotoroman senaryosu, holdinglere reklam teksti yazan benden kat kat fazla kazanıyor. İyisi mi, efendi efendi bu işten çekilirim. Başım da ağrımaz hiç olmazsa. Ödün vermenin vicdan azabından kurtulurum en azından.»

Bu iki tipi ya realist, ya da hayat yorgunu saymak size bağlıdır. Sizin yaşınıza, başınıza, mesleğinize, irfanınıza, izanınıza, yaşam felsefenize bağlıdır. Sizce onlar ya haklıdırlar, ya da haksız... Hatta işin köküne inen soydansanız, bu kadarını yeteri kadar karamsar da bulmayabilirsiniz. Tut ki, ihracatımız çoğaldı, tut ki enflasyon geri çekildi, tut ki Friedmann Türkiye'yi Ortadoğu'nun ikinci Amerika'sı refahına ulaştırdı. Hatta tut ki, Güneydoğu'da petrol çıktı, Suudi Arabistan'la aşık atacak para babası olduk, kültür ve sanat alamnda bir karış yol alamazsak bütün bunlar ne yazar? Oralardaki refah, oralardaki kültür ve sanatı ne derece ileri götürmüşse, ya da hangi seviyede bırakmışsa, bizde de oradan farklı mı olur dersiniz? Hiç sanmam.

Kafaların, bilgisayarların hep faiz hesabıyla, döviz girdi çıktısı ile uğraştığı ülkelerde sanata, kültüre yer daraldıkça daralıyor.

Büyük kalabalıkların maddiyat dışındaki ilgilerinin de günden güne azalması gibi.

Ankara Caddesinin içerlek bir kovuğunda yaşlı ve hasta bir adam tanıdım. Gündüzün bile zor ışık sızan küçücük odasmda, kartondan uydurma bir abajur geçirdiği otuz mumluk bir ampulün ışığında dizinde bir battaniye, sabahın sekizinden akşamın sekizine kadar bir şeyler yazar dururdu. İhtiyarın odasını pislik götürüyordu. Bazen kapısını kimseler açmıyordu. Ama o her gün durmadan önündeki kâğıtlara hep bir şeyler yazdı durdu! Dışarda olup bitenler, onu hiç mi hiç ilgilendirmiyordu. Yaptığı işi en iyi yapmaktan başka hiçbir şeyi umursamıyordu. Kozasını yapmakta olan bir ipekböceği gibi kendini yaptığı işe vermiş, kozmik bir yücelik içinde idi. Ama bu yüceliği de umursamıyordu. Sadece işini, dünyaya geliş sebebi saydığı işini önemsiyordu. Geceleri otuz adım karşıdaki köhne otelin ıssız odasına hep bu doyumla gider, beş saatlik uykusuna dalardı. Bir gece uyanamadı. Elli yıldır tanıdığım, Hattat Hamit'in son yılları

işte böyle sürdü ve söndü. İşte bu da başka bir portre.

O iki dostumu anlıyorum. Hem de çok iyi anlıyorum. Ama Hattat Hamit'e, tüm Hattat Hamit'lere candan hayranım. Her ortamda sanatçı takımına ipekböceği sabrı ve imanı gerek. Boş verici dünyaya karşın varolabilmenin, diklenebilmenin bir yolu da bu asil ve kozmik inat olabilir diye düşünüyorum.

Çok mu safdilim dersiniz?

Size nasıl geliyorsa öyledir...

5 Ağustos 1984

«Genç bir kız... Sizin gibi işte. Göl kenarında yaşıyor. Martılar gibi seviyor. Martılar gibi özgür ve mutlu. Bir gün karşısına çıkan bir adam, durup dururken sırf eğlence olsun diye genç kıza kıyıyor. Şu vurulmuş martı gibi mahvediyor onu.»

Kendisine hayran taşralı güzel kıza bunları söyleyen Trigorin, daha piyesin ortasında olacakları özetlemiş oluyor.

Martı piyesinden söz ediyorum. TRT'mizin bazen böyle güzel sürprizleri de olabiliyor. Yavan, düzayak ve suyuna tirit diziler arasında, bakıyorsunuz, kaliteli eserlere teşne seyircileri de arada bir sevindiriveriyor.

Önce tıp okuyan, sonra iki yakasını bir araya getirmek için mizahi hikâyeler çırpıştıran, giderek ölmez hikâyeler kaleme alan Anton Çehof'un ilk tiyatro eseri Martı, 1896'da Petersburg'da ilk oynadığı zaman ıslıklanmış. Gerilimli, dramatik yapılı oyun şablonuna koşullanmış seyirci, bu hemen hemen aksiyonsuz piyesi yadırgamış. Veremin bir kat daha duygusallaştırdığı yazar da, bu ilk fiyasko ile içlenip sarsılmış. Tiyatronun arka kapısından karlı gecenin içine fırlamış. Saatlerce bir başına dolaşmış. İki yıl sonra Stanislawski gibi bir rejisör, onun büyük yeteneğini keşfedip Martı'yı aktörleri ile birlikte yeniden ele almasa, belki de tiyatro dünyası Çehof'suz kalacakmış. Öyle ki, Moskova Sanat Tiyatrosu başarıya ulaştırdığı bu oyundan sonra Martı'yı tiyatrosunun amblemi bile yapmış. Stanislawski'nin Sanat Tiyatrosu ile Çehof, artık birbirlerinin ayrılmaz çağrışımı olmuşlar.

Kim Martı'nın kişileri? Bir Rus kasabasımn tekdüze uyuşukluğunda yaz tatili geçirmeye gelmiş Moskovalı iki konuk; bencil, kendiyle dolu aktrist İrina ile sevgilisi yazar Trigorin; İrina'nın çiftlik sahibi, yaşlılıktan, romatizmalardan yakınan ezeli bekâr ağabeyi Sorin; çiftlikte dayısı ile kalan, İrina'nın ihmal ettiği ve şiirlerini hafife aldığı oğlu genç şair Treplev; onun âşık olduğu komşu kızı Nina; aile dostu eski Donjuan Dr. Dorn; çiftlik kâhyası, karısı, kızı ve bir fakir öğretmen. Bu on bir kişinin birbirleriyle ilişkilerini her yazar kendine göre elbet başka işleyebilir. Nedir Çehof'un elindeki sihirli kalemin sırrı ki, onun işleyişi bambaşka oluyor? Aksiyona aldırmayıp bize on bir ayrı dünyayı bunca yaşam yoğunluğu ile ama, bir de yaşamda olmayan şiirli atmosferle yansıtabiliyor?

«Çehof'u bulmak için çok derin kazmak gerekir» der, Stanislawski. «Bir altın madenine varır gibi ona inanmak, onun gerçeğine kendini bırakmak, sonra onunla birlikte bilinç dünyasından çıkmak.» Başka toplulukların katlettiği Martı'yı, Moskova Sanat Tiyatrosu'nun neden bıkıp usanmadan altı ay prova ettiği şimdi anlaşılmıyor mu?

Çehof'un sırrı bence şurada: O, gerçekçi gözlemlerini ince duyarlığının süzgecinden geçirdikten sonra, onlara insancıl yaratılışının ılık ve sevecen hümurunu da katıyor da ondan. Dürüst, kavrayıcı, köklü bir sevecenlik bu. Ancak azizlerde, analarda rastlanan cinsten. Çehof, bu benzersiz sevecenliği ile hangi yavan ölümlüyü sarsa, o insan birden ilginçleşir, güzelleşir, şiirleşir. İnsanları iki satırın içinde geçmişleri ve gelecekleri ile bu kadar ustaca çizebilmesinin hikmetini, kendi zengin içini onlara yansıtan bu biraz da iltimaslı özdeşleşmede aramalı.

Hüzünlü feryadı ile sular üzerinde bir şeyler arar gibi durmadan uçan, sonra vurulan

doldurulup salona konulan martı, gerçekçi bir sembolizmin oyuna egemen imajı olarak o uyuşuk yaz günleri kadar tembel akan aksiyonun içinde yer alıyor.

Ben, Moskova'da Çehof Müzesi'ni gezerken, bu piyesin yazıldığı masayı görmüştüm. Patlıcan renkli pestenkerâni bir masa idi. Müzenin Çehof piyeslerindeki kadar içten müdiresi, «Bu odaya her giren yazar, bir kere masanın başına geçip oturmaktan kendisini alamaz. Buyrun, oturun» demişti. Ben bu saygısızlığı yapmadım. Ama o ve mihmandarımız dışarı çıkarken biraz geri kaldım, usulca eğilip ustanın masasını okşadım.

Çehof'la geçirilen iki saat, insanı bulunduğu yavan yerden alıp ince, insancıl bir yerlere götürüyor. Onunla ortaklık kurmak, insana iyi damarlarının henüz kurumadığını hissettiriyor. Az mı?

26 Ağustos 1984

DIŞ GEZİ HEVESİ

Dış gezi güzel şeydir. İnsanı her günkü tek düze çevresinden çıkarıp birkaç gün, birkaç hafta, ya da bir iki ay için başka bir çevreye götürür. Kanına âdeta taze kan katar. Canlılık verir. Yeni insanlarla karşılaşır, yeni izlenimlerle dolarsmız.

Dış gezi, hele resmî davetle olmuşsa daha da güzeldir. Cebinizden beş kuruş çıkmaz. Ekmek elden, su gölden. Sizi uçaktan karşılarlar, en iyi otellerde ağırlarlar. Altınıza araba, yanınıza mihmandar verirler. Siz konuşursunuz mihmandar mühim mühim yabancı dile çevirir. En yavan pestenkerâni konuşmalarınızın frenkçesini onun ağzmdan duyunca ben önemli bir şeyler söyledim kuruntusuna kapılırsınız. Karşınızdakiler ya nezaketten, ya da çıkarlarına öyle geldiğinden sizi mühim mühim dinlerler. «Çok enteresan bir noktaya değindiğinizi» söylerler. Çoğu zaman ezilen onurunuzun arada bir böyle vitaminlere ihtiyacı vardır. Moraliniz yükselir. Ziyafette oturacağınız yere küçük bir Türk bayrağı koymuşlardır. Ev sahiplerinizin basmakalıp hoş geldiniz nutkuna karşı dudaklarınızı siler, önünüzdeki kristal şarap kadehine iki üç defa vurur ayağa kalkarsınız, ziyafet sonunun bol şaraplı coşkusu içinde ve kaç günlük cömert ağırlanışm minneti ile abartılı ve alabildiğine iyimser bir konuşma yaparsınız. O hızla «çıkarların. stratejilerin, hesapların aşılması ve ulusların kalpten kalbe konuşması halinde insanca kardeşliğin kaçınılmaz olduğunu» belirtir sözlerinizi, kim bilir kaç bininci defa tekrarlanmış ama nazik dinleyenlerce sanki ilk defa o gün, orada, o dostluk havası içinde ancak size nazil olmuş bir mesaj gibi dinlenen beylik cümleyi, işin tu-

hafı siz de ilk defa bulmuşçasına kadehinizi hararetle «Yaşasın Türk ve falan ulusun kardeşliği. Yaşaşın dünya barışı!» diye kaldırırsınız.

Komedidir bu oynadığınız. Komedidir onların da oynadığı. Dış gezi böyle bir bayram havası, bir balayı mutluluğu içinde biter. Yurda dönersiniz. Tecrübesiz olanlar o gezi şımarıklığını birkaç gün daha sürdürseler de zararını çabuk görürler. Ölçüsüz bir demeç, bir geceki ziyafeti ballandırarak anlatış meslektaşların hasetini artırır. Arkanızdan türlü yorumlar yapılır. Tecrübeli olanlar, daha uçakta, eski kişiliklerini takınırlar. Gezinin sıkıcı, yorucu ve yıpratıcı olduğunu anlatır, yurdun taşını, toprağını öpeleri geldiğinden dem vurur, prim kazanırlar.

Dış gezi bir bakıma piyangodur, mükâfattır.

Bakanlıklar bir dış gezi fırsatı bekleyen bürokratlarla doludur. Spor yöneticileri, sporculardan önce pasaport çıkartırlar. Mebuslar her seçim dönemi başında Avrupa Parlamentosu'na gidecek Türk Parlamento heyetine girebilmek için kulis yaparlar. Millî Eğitim Bakanı'nın spor federasyonlarına, milletvekillerinden atama yapmak isteyen tasarısı sanırım aynı tazyikten kaynaklanıyordu. Yirmi beş yıldır UNESCO Yönetim Kurulu'nda çalışıyorum. Dışarda bir UNESCO genel kongresi olsun da buraya sade UNESCO'cular gitsin görülmemiştir. Meksiko Kongresi'nde böyle olmuştur, Nairobi Kongresi'nde böyle olmuştur. Daha nice kongrelerde böyle olmuştur. Oysa, bu kültür kongreleri uzmanlar kongresidir. Orada her ülkeden kültür sorunlarının öncesini, sonrasını izlemiş uzman UNESCO'cular toplanır. Öneriler yapılır. Bildiriler verilir. Bedava gezi bulduk diye bu listelere doluşanların yüzde doksanının bu konuların ayrıntısından haberi bile yoktur. Tabiî bundan ötürü de etkin olamazlar.

Listeyi o güne kadar UNESCO ile hiçbir ilişkisi olmamış Bakanlık erkânı ve kayrılı profesörler doldurur. UNESCO'culara yer kalmaz.

Bu dış gezi açlığı sadece ilgililerin bildiği, kamuoyuna pek yansımayan bir görmemişliğimizdir. Ancak, üç HP'li parlamenter başlarına buyruk İsrail'e gidince gazetelere yansır, büyür sorun olur. Parti disiplinini çiğnemek örtüsü altında, daha çok neden ben değil de o duygusunun da rol oynadığı bir öfke ile şimdi bu dört gezgin hesaba çekilecek. İlk ifadelerinde «Bir davet varmış dediler gittik» mealinde ifade veren gezginler orada aslında sadece yiyip içip gezmemiş, belki de orada bizim hiç bilmediğimiz yeni olanak alternatifleri de aramış olabilirler. Başta iktidarın Arap ülkelerine hoş görünmek politikasına, sonra da kendi partilerinin disiplin anlayışına karşı düşen dört gezginin asıl maksatları rivayetlerden değil, kendi açıklamalarından öğrenilecek.

Genel olarak parlamenterlerin, yüksek bürokratların ve spor yöneticilerinin dış gezi açlığı nasıl doyurulur? Belki de sırf onlar için yıl boyu sık sık düzenlenecek THY'den indirimli turlar düşünmek ilk akla gelen çaredir. Böylece, iktidarca onaylanmış, ya da başına buyruk grupların, temsili toplantılara katılmak ve bilmedikleri konularda boy göstermek sakıncası hiç değilse bir derece hafifletilebilir.

30 Eylül 1984

KOŞMAK ÜZERİNE

Antik filoloji ve felsefenin büyük otoritesi Prof. Walter Kranz, bir gün seminerde bizlere şu soruyu yöneltmişti:

«Antik Yunan heykel ve kabartmalarında ortak bir özellik göze çarpar. Bu nedir?»

Herkes düşünmeye başladı, her kafadan bir ses çıktı. Hiçbiri hocanın aradığı değildi. Kırk beş dakikalık koca ders, isabetsiz cevaplarla geçti.

Tecessüsü ve gerilimi böylece doruğuna çıkaran Profesör, nihayet o özelliği açıkladı:

«Hiç koşan figüre rastlanmaz,» dedi. Sonra gerekçesini de açıkladı:

«Çünkü, antik Yunan'da dengelilik, ölçülülük makbuldü. Geç kalmışlığın, telaşın belirtisi olan koşma, sade spor olarak olimpiyatlarda görülürdü. Her günkü yaşam üslubunda egemen olan ise ölçü ve düzendi. Zamanı ayarlamış olmaktı. Yedi bilgelerin özdeyişlerinde telkin edilmek istenen hep buydu! Karar, ölçü. Taşkınlığı gemleyip, ölçülülüğe, alçak gönüllülüğe varmak... Tek koşan insan heykeli, kırk kilometre uzaklıktan, Marathon zaferinin müjdesini koşarak getiren, sonra da düşüp ölen habercinin heykelidir.»

Hocanın dediği doğru idi. Ama, o dönem için geçerli idi. O dönemde insan henüz dünyanın ekseni sayılıyordu. Bireyin kendi dengesi ve iç huzuru, çevresine de huzurlu ve oturgan bir gözle bakmasına yol açıyordu.

Oysa bugün öyle mi? Son yüzyılda, hele hele şu son yirmi yıl içinde, insanoğlunun teknolojik buluşları, yetişebileceği sınırı çoktan aştı, onu

Goethe'nin «Acemi Çırak» hikâyesindeki şaşkınlığa ve karmaşaya soktu. İnsan, artık dünyanın ekseni olmak bir yana, tam tersine, kendi harekete geçirdiği güçlerin ipini elinden kaçırmış, doludizgin bir gidişin ortasında çalkanıp duruyor. Yeryüzünü tıka basa dolduran demografik patlama, çevrenin ve doğal kaynakların yok edildiği hoyratlık ortamı, ekmek parası için, başarı için girişilen kıyasıya çekişme içinde ölçülülükten, bilgelikten söz eden, neredeyse huzurevine kapatılacak. «Time is money=Vakit nakittir» sloganı, «Ekmek aslanın ağzında» deyimi, «insan, insanın kurdudur» özdeyişine hak verdiren yaşam kavgası, aceleyi ve koşmayı artık kaçınılmaz bir zorunluluk kıldı. Gerek fizik, gerek psikolojik anlamıyla koşamayan, zamanla yarışamayan için bu yeni dünyada su üstünde kalabilmek imkânsız.

Hafta sonları sokakları dolduran eşofmanlı joggingcileri sokağa fırlatan, sade yeni bir modanın özentisi mi? Hiç sanmam. Boğazına dayanamayan tombul hanım, fazla kilolarını atıp da, atik davranabilmek, holding mühendisi sabah koşusu ile daha canlı bir kan dolaşımı ve dolayısıyla rakibinden daha uzun bir ömür sağlamak, dar gelirli memur ise günden güne insafsızlaşan yaşam şartlarına karşı hiç değilse, sağlıklı bir vücutla karşı koyabilmek amacı ile koşuyorlar.

Gün boyu çok koşmak zorunda kalacakları için buna idman kazanıyorlar. Koşmak artık bir spor olmaktan çıktı, yaşam çekişmesinde bir güç aracı oldu.

Bugün ülkemizde ikinci defa koşulmakta olan Avrupa Asya Maratonu bana bunları çağrışımlattı. Eski bir atlet, ama ondan da öte bir atletizm tutkunu olan Cüneyt Koryürek ve Hıncal Uluç'un insiyatifini, geçen yıl çok yerinde bulmuştum. İki kıtayı birleştiren bir köprü olmakla övünen ülkemizde bunun simgesi olan so-

mut bir köprümüz de dururken, neden dünyanın ilk ve tek kıtalararası maratonu ile spor ve turizm hayatına bir yenilik ve canlılık katmayalım? Bu hız yüzyılında bir taşla iki değil, beş on kuş vurmak zorundayız. Avrasya Maratonu, önce sağlıklı yaşam sloganı ile büyük kitleyi koşmaya özendirirken, bir yandan da ünlü yabancı atletleri ileride bu yarışa çekebilirse, daha kapsamlı bir yarar sağlamış, spor ve turizm dünyasına da flaş bir olayla adımızı duyurmuş olur.

Atletizm, benim de tutkunu olduğum bir spordur. Artık onu sadece pist kenarından seyretmek zorunda olmama karşın, bu büyük aşkım sürüyor! «Atletizm, tüm sporların anasıdır» lafı, bıktıracak kadar yinelenmesine karşın aşınamaz. Bizdeki tüm sporların gelişmesini engelleyen baş neden, atletizmi küçümsememiz olmuştur. En yeni örneğini geçen gün Türkiye - Finlandiya futbol karşılaşmasında gördük. Pahalı, profesyonel, usta oyuncular, acemi, amatör atletik bir ekip karşısında nasıl dize geldiler, ibretle izledik.

Avrasya Maratonu, atletizmi sevdirmek, kamunun malı yapmak için düşünülmüş olumlu bir girişimdir. Kutlarım.

Şu sıralarda start çoktan verilmiş olsa gerektir. Maratoncuların yolu açık olsun.

Ne mutlu koşabilenlere.

4 Kasım 1984

KIRK ALTI YIL SONRA

Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa uzantısı bir şehrinde doğmuş olmak, gençliğinde bir Balkan başkentinde ataşemiliterlik etmek, ama hepsinden de çok, o yaman sağduyusu O'nu elbet birçok meslektaşından ayıracak, Batı'ya, çağdaş uygarlığa daha açık yapacaktı. Sofya'da opera seyrederken, «Neden bizde de opera yok» diye hayıflanan, İstanbul'un herhangi bir semtinde değil de, en Avrupalı kartiyesi Şişli'de oturan, Perapalas çaylarında en iyi giyimli subay olarak dikkati çeken bir insandı. Bu uygar özenin onda nasıl köklü bir üslup haline geldiğini, yaveri Muzaffer Kılıç'tan dinlemişimdir: Ölüm-kalım savaşı ortasında, Kocatepe'deki çadırında her sabah ilk işi sinekkaydı tıraş olmak, sarışın başına yarım şişe kolonya boca edip friksiyon yapmak ve üniforma yakası boğazını örselemesin diye altına özenle ipek mendilini sarmak olurmuş.

Kurtuluş'tan sonra, «İşte memleketi kurtardınız. Şimdi ne yapmak istersiniz?» diye sorulduğunda, «En büyük emelim, maarif vekili olarak yurdumun irfanını yükseltmektir» diye cevap verişi kuru laf değildir. O tarihten sonra, birbiri arkasına hep kültürel atılımlar yaptı. O kadar üzerinde durduğu laikliğin siyasi ve toplumsal kapsamı kadar, bilim, kültür ve sanata sağlayacağı özgürlüğe de önem veriyordu. Saatleri ezani saatten, Avrupa saatine ayarlamanın nasıl mecazi bir anlamı varsa, şapka devrimi de kafanın dışından çok, içini değiştirmeye yönelik bir anlam taşıyordu. Sarayburnu'nda dikilen ilk heykelin, kendi heykeli oluşu da rastlantı değil-

dir. Heykel yasağını ilk aşan bu anıt, onun kişiliğinin getirdiği bir dokunulmazlıkla daha sonra yurdu süsleyecek nice heykellere yeşil ışık yakıyordu. Elifbenin yerine, Latin alfabesini koymak, okuma tekelini mutlu azınlıktan kaldırıp bütün yurttaşlara yaymak, sade cehalete açılmış büyük bir seferberlik değildi. Aynı zamanda, geleceğin kültür talebini oluşturacak büyük yığınları yetiştirmek özlemi idi. Bilimin özgürlüğüne inanıyordu. En yüce dokunulmazlığı bilime tanıyordu.

Kırk altı yıl önce öldü. Çıkacak İkinci Dünya Savaşı'nı ve onun sonucunu önceden bilmişti. Kehanetinin doğru çıktığını göremedi. Türkiye ondan sonra bir süre daha tek parti egemenliği ile yönetildi. Ama onun üzerine titrediği üniversite özerkliğine müdahale edilmedi. Tam tersine, Hitler'in gazabından bize sığınan Alman bilim otoritelerinin de katkısıyla üniversitemiz altın çağını yaşadı.

Savaş yıllarında sıkıyönetimler yaşandı. Basın özgürlüğü zaman zaman kısıtlandı. Savaş bitince, müttefikler safında yer alabilmek için çok partili rejime geçildi. İktidar değişti. Yeni parti, iktidarının onuncu yılma doğru anti-demokratik eğilimler gösterince ilk askeri müdahale geldi. Yirmi yedi Mayısçıları kendi ihtirasları yöneltisinde kullanmak heveslisi muhbirler grubu rakip meslektaşlarını gammazlayıp, hiç yoktan bir 147'ler olayı çıkarttılar. Ama yanlış hesabın Bağdat'tan dönmesi zorunlu olduğundan foyaları kısa zamanda anlaşıldı. 147 hoca kürsülerine iade edildi. Koalisyon döneminden sonraki yeni iktidar dönemi ikinci, demokrasiyi iyi kullanamayış ve terörü önleyemeyiş dönemi ise üçüncü müdahaleye yol açtı. Yeni bir danışma meclisi atandı. Yeni bir Anayasa yapıldı. En kısa yoldan tekrar demokrasiye geçiş kararlaştırıldı. Seçimler yapıldı. Ama iki belli başlı partiye bazı mülahazalarla seçim vizesi verilmedi.

Yeni Anayasa ile üniversitelere de bir müdahale zorunlu görüldü. İçerde ve dışarda hayli eleştirilere hedef olan YÖK böylece doğdu. Bilimsel olduğu iddia edilemeyecek, daha çok subjektif ve politik nedenlerle birçok profesör kürsüsünden uzaklaştırıldı. Bir kısmı da kendiliğinden istifa etti.

Cumhuriyetin en ünlü profesörlerinden biri olan Yusuf Akçura'nın sakallı oluşu O'nu hiç tedirgin etmezdi. Nitekim Avrupa üniversitelerindeki hocaların çoğu da sakallı idi. Bizde YÖK döneminde ise sakallılık azil sebebi olabildi. YÖK, yurtta üniversitelerin sayısını çoğaltmış olmakla övünüyor. Ama yetiştirdiği öğrencilerin övünülecek bir seviyede olup olmadığı hayli tartışma götürür. Gençlerin orta eğitime, yüksek eğitime erişebilmeleri güçleşti. Buna karşın, genç ihtiyar tüm yurttaşların matematiği hele faiz hesabı yeteneği çok gelişti. Devletçiliğin yerini şimdi Friedmanncılık aldı. Yolunu bulma, iş bitirme, köşeyi dönme dönemi başladı. Gümrükleri açtık. Eskiden sımsıkı kapatırdık. Yerli malları haftasında kemerimizi sıkmak, azla yetinmek, kendi mallarımızı tüketmek için sloganlar atardık. Şimdi peynir ülkesi yurdumuzda vitrinlerimize şeref veren meşhur İsviçre peyniri «La Vacha Qui Rit»=Gülen İnek» belki de bunun için böyle sırıtıyordur. Eskiden, yabancı şirketlerin iktisadiyatımızı sömürdüğü sanılırdı. Hatta zamanın Nafia Vekili, el altından bize Vagon Lit önünde miting düzenletir, «defolun» diye slogan attırırdı. Meğer ne kadar yanlışmış. Bugün iktisadiyatımızın en büyük umudu yabancı şirketler oldu. Bu arada konservatuvarlar çoğaldı. İki operamız, elli tiyatromuz, konser ve sergi salonlarımız, renkli yayın yapan televizyonumuz, ünü yurt dışına taşan hanım kızlarımız var.

Bize «Öğün, çalış, güven» demişti. «Gerçek rehber bilimdir» demişti. Hep iyi şeyler öğret-

mişti. «Yakında muasır medeniyet seviyesine erişeceğimizi, hatta aşacağınızı» telkin etmişti.

Evet, O'nu yitireli kırk altı yıl olmuş. Nerede olumlu bir gelişme görsek, O'nun izdüşümünü seziyoruz. Nerede karamsarlaşır gibi olsak, hep O'nu anıp, yürekleniyoruz.

O, sade kurtuluşun değil, iyimserliğin de simgesi idi.

11 Kasım 1984

GİRİZGÂH ÜZERİNE

Masallar, «Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde» diye başlar. Meddah, «Edeyim meclise bir kıssa beyan/Kıssadan hisse ala arif olan» diye girişir söze. Her kafadan bir ses çıkan kahvenin karmaşasında, bazen dikkati daha uzun bir girizgâhla çekmek zorunda kalır: «Laleli minaresi kabakulak sepetini mezara verip atlı karınca huzurunda tevellüt eden zerzevatçı küfeleri aklına hiffet getirip Darüşşifa'ya bend-i zinar olmuşlardır, dahi hatta geçen ayın çarşambasından bu ayın perşembesine yedi buçuk arşın eksik gelmiş. Bilmem ki bana ne kadar kayısı pestili idare eder. Evvela bunu Yemiş İskelesi'ndeki manavlardan sormak gerekir» gibi uyumsuz, tutarsız, anlamsız laf kalabalığı ile dikkatleri huni gibi üzerine çektikten sonra sus pus olan hazıruna «Gelelim şimdi biz hikâyemize» diye asıl hikâyesini anlatmaya koyulur.

Vapur güvertesindeki satıcı, «Sayın abilerim, ablalarım. Bir dakikanızı alacağım» diye bir girizgâhtan sonra elindeki Japon işi aletin marifetlerini dökmeye başlar.

Kitabın başına yazılan önsöz, gazetedeki dizinin başına konulan «Başlarken» adlı paragraf da, bizde daha konuya girmeden içerik hakkında ilgi uyandırmakla işlevlidir.

Aynı şey tiyatro programları için de geçerlidir. Program dergisinin en önemli işlevi, seyirci ile piyes arasında bir ön ilişki kurmasıdır. Parasını esirgemeyip bu ön bilgiden faydalanan seyirci, koltuğunda daha bir rahat kaykılır. Parasına kıyıp program dergisi almayan seyirci ise piyesten alacağı tadın yüzde ellisinden yoksun kalır.

Ne uzaklara gidiyoruz canım? Günlük yaşamımızda bile konuya pattadan balıklama dalınmaz.

«Azizim, sana bir şey söyleyeyim mi?»

«Bak dostum, bu işin evveliyatı şu.»

«Konuya girmeden şurasını belirteyim ki,» gibi girizgâhlara başvurulur. Bu kısa cümleler, dikkati çeken birer sinyal değil midir? Hoparlör anonsları da söyleyeceğinden önce, «Alo alo, dikkat dikkat» diye ilgi avlamaz mı?

Bütün bu çabalar boşuna değil. İnsanlar kendileriyle, kendi günlük kişisel sorunlarıyla dolu. Ayrıca geçim derdinden, sistemsiz çalışmadan, aksiliklerden dolayı sinirli, dalgın, dağınık, temerküz hassaları iyice laçka olmuş, iyi şeyleri algılayacak ilgi ve dikkat stokları erimiş. Ona olağanüstü bir huni lazım. Kısa süre için de olsa bu temerküzü çekebilmek lazım.

Bunu herkes biliyor da bizim televizyon bilmiyor. Çoğu zaman gerektiği yerde kaliteli film ve dizilere damdan düşer gibi pattadan giriyor.

Ne zamandır dilimde tüy bitti. Televizyon iyi bir eğitim aracı. Bunun kadrini bilmiyoruz. Oradan çoğu zaman yavanlıklar yapıp, halkı zevksizliklerle koşullandırıyoruz. Ama arada seviyeli, iyi, yararlı yayınlar da yapılmıyor değil. Geçende Martı için burada bir övgü döşedik. Yakında da My Fair Lady oynadı. My Fair Lady, Bernard Shaw'un «Pygmalion» eserinden yapılmış ticari ama güzel bir müzikal. Bernard Shaw kimdir? Özellikleri nedir? Şu şudur. Pygmalion nedir? Pygmalion bir mitoloji kişisidir. Kendi yaptığı heykele âşık olan sanatçı bir kralın öyküsü olur. Bernad Shaw bu eski motifi modern bir şekilde nasıl işlemiş? Onu müzikalleştirenler Shaw'un eserini nasıl ele almışlar? Spikerlere sadece rejisörün, aktörlerin adını söyletip bırakmayı bizim televizyon girizgâh sayıyor. Girizgâh seyircinin eseri daha bilinçli, dikkatli seyretmesini sağlayacak yararlı açıklama şeklinde olsa on beş milyon kişi yorulmadan biraz kültür de

kazanmış olur. Martı oynuyor. Martı, Çehof'un eseri. Çehof kim? Bu yazarın özellikleri ne? Martı'da neyi işliyor? Üç dakikalık, yorucu olmayan bir açıklama seyirciye neler kazandırmaz. Dizi bittikten sonra üç kişilik küçük bir açık oturum, seyredilen eserin değerli noktalarını yeniden vurgulasa fena mı olur?

Sayın Cevat Memduh Altar bir vakitler radyoda izahlı müzik yayını yapardı. Rahmetli Faruk Güvenç, her küçük konserden önce üşenmez, besteci ve çalınacak eser hakkında herkesi kavrayan nefis açıklamalar yapardı. Ne iyi olurdu... Radyoda Faruk Yener'in yaptığı da yıllar önceden beri hep budur. Onlar sayesinde nice insan müziksever oldu.

Dallas, Şahin Tepesi gibi pespaye diziler konumuz dışı. Onlar üzerinde durmaya, kafa hatta göz yormaya bile değmez. Ama bir «Sefiller», bir «Goriot Baba», bir «Martı», vurgulanmadan geçilemez. Batı televizyonları boşuna mı bunca açık oturum yapıyorlar?

Elimizdeki imkânları kullanmamakta neden direniyoruz?

12 Kasım 1984

«Mephisto ile bahse tutuşan Faust, şeytanın bütün tuzaklarına karşı koymayı bilmiştir. Sırasıyla bilimin, şehvetin, güzelliğin, egemenliğin verebileceği zevkleri ölçüsüz bir şekilde tatmış, ama, hiçbirine 'Çok güzelsin, gitme dur' demekte direnmiş olan Faust, yaşamının sonunda, oluşmasının doruğunda (insan sevgisinde) karar kılmıştır. Bireysel mutlulukların hepsine sırt çevirebilmesine karşın, özverici mutluluk karşısında kendini tatmin eden biricik mutluluğu bulup, 'Çok güzelsin, gitme dur' diye haykırmaktan kendini alamamıştır. Söz konusu an, bir bataklığın kurutulmasına, böylece milyonlarca insana sağlıkları için, hür ve faal yaşamları için yeni alanlar kazandırma işine önayak olduğu andır. Kendini topluma adadığı ve bunun için somut bir eyleme geçtiği andır.»

1978'de şu köşede, çeşitli mutluluk türlerini incelemeyi deneyen bir pazar yazımı böyle bitirmiştim.

Goethe'nin Faust'unu okudu mu bilmem, benim o köşe yazımı okuyacak vakit bulduğunu da pek sanmam ama, Sayın Bedrettin Dalan da, şu sıralarda bir yandan Haliç «bataklığını temizleme», bir yandan da Anadolu sahilinde «binlerce insana sağlıkları için gerekli yeni alanlar kazandırma» çabasında. Dalan, Haliç'i er geç gözleri kadar mavileştirecek. Buna inanıyorum. Şimdi de Kadıköy yakasının Kalamış'tan başlayan ve Bostancı'ya varan sahil şeridinde denizi doldurup yer kazanmak için yaman bir atılıma girişmiş bulunuyor. Can ve yürekten kutlarım. Bence bir kıtanın, bir şehrin coğrafyasını, daha doğrusu haritasını olumlu yönde değiştirmek, tarihin gidişini değiştirmek kadar saygıya değer. Çölü ekili alan haline getiren İsrailliler, doğanın

az sevecen davrandığı bir bölgeyi nasıl doğanın cömertliğine yaraşan bir rötuşla değiştirdilerse, şimdi Dalan ve arkadaşları da oksijensiz ve klorifilsiz kalan Kadıköy halkını ve denizle çevrili olmasına karşın, denizle ilişiği kesilmiş ortadireği uzaklaştırıldığı doğaya eriştirecek.

Denizden kazanılan bu alanın otuz metresi bir promönad, elli metresi de yeşil alan olacak. Bu yol sıkışık trafiği biraz rahatlatırken, özel yalıların tekelinden kurtarılan yeni kıyılar da halkın denizle buluşmasını sağlayacak.

Doğa saygısından, estetik kaygısından, sağlıklı yaşam nosyonundan yoksun, sınırsız bir kazanç hırsının beton tıkışıklığı ile rezil ettiği Anadolu sahilinin böyle bir kurtarıcıya ihtiyacı vardı. «Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler» ilkesinin, «Bırakınız milletin anasını ağlatsınlar»a dönüştüğü bir gidiş içinde böylesi olumlu bir eylem elbet övülmeye değer.

Anap'ın seçimlerde ileri sürdüğü dört eğilimi içerme iddiası, icraatında liberal ve muhafazakâr çizgiyi iyice vurgulamasına karşın, sosyal adalet ilkesi babında oldukça yaya kalmıştı. Şimdi denizi, çoğu da ruhsatsız ve kaçak yapı olan özel sektör yalılarının tekelinden kurtarıp halka açmak, Dalan'ın partisine ayrıca az çok halkçı bir puan da kazandıracaktır.

«Biz bize benzediğimiz» için Türkiye'deki sistemlerde Batılı anlamdaki bir sağduyu ve özellikle tutarlılık aramak hevesinden çoktan vazgeçmiş bulunuyoruz. Yurdumuzun daha çok «Bu ne perhiz, bu ne lahana turşusu» deyimini haklı çıkaran zikzaklar ülkesi olduğuna artık iyice alıştık.

Bir yanda caanım bir doğa parçasını, eşsiz bir turizm kaynağını, ille de termik santralla toz dumana boğacağız diye tutturuyuz; bir yanda da işte böyle doğanın unutturulduğu bir şehir bölgesini doğaya kavuşturma kampanyasına giriyoruz.

Bu çelişki sade aynı partinin çeşitli sektör-

lerinde değil, aynı adamın mesela yine Sayın Bedrettin Dalan'ın icraatında da görülür.

Gelelim şimdi ilk iki paragrafta kendisine içten bir övgü döşendiğimiz genç ve enerjik Belediye Başkanımızın akıl almaz bir tutarsızlık zuhûlüne.

Sevgili okurlarımız, yine bu köşede başlı başına bir kültür kenti olan Kadıköy'e bir Kültür Merkezi kazandırma gereğini içeren önerilerimizi herhalde hatırlayacaklardır. Şükranla belirtelim ki, bu gereksinme Kotil zamamnda ilk defa duyuldu ve çalışmalar uzayarak günümüzde bitirildi. Eski İtfaiye ve Hal Binası'nın bir Kültür Merkezi haline dönüştürülüşünün şerefi de yeni iktidarın sevap hanesine yazıldı. Ama hemen arkasından bu kültür merkezinin etrafı gecekondu barakalarla çevrildi.

Her yapının hem görüntüsel, hem manevi bir bütünlüğü vardır. Kişiliği ancak bu konteks içinde vurgulanır.

Bir yanda kültür merkezleri ile güzele, estetetiğe yöneleceksiniz, sonra da onun dibinde konfeksiyon, terlik, ayakkabı sergileyen derme çatma barakalarda zevksiz pazarlar kurup estetikle alay edeceksiniz.

Bir kültür merkezinin çevresine çiçek yaraşır, yeşil alan yaraşır, ölmüş kültür ve sanat adamlarının heykelleri yaraşır.

Perhizle lahana turşusu bir arada bağdaşamaz.

Güzele yönelen bir merkezin dolayı, zevksizlik meşheri olamaz.

Sayın Dalan'ın dinamik ve halkçı atılımlarını desteklemek nasıl borcumuzsa, bu atılımların hızı içinde unuttuğu bazı hususları eleştirip hatırlatmak da yine şaşmaz ödevimiz.

Bazıları hava kirlenmesinde olduğu gibi, bu eleştirileri kulak ardı ediyorlar. Ede dursunlar. Biz, etmeyenler de olur umudunu henüz yitirmedik.

18 Kasım 1984

GÜNÜ DEĞİL, YARINI KAZANMAK

Sanığı da, tanığı da hep fizikçilerden oluşan Oppenheimer Davası'nda yargıç kafasına takılan bir soruyu mırıldanır durur:

«Kuzum, bu fizikçiler nasıl insanlardır?»

Her mesleğin getirdiği alışkanlıklar —bir başka deyimle çarpıtmalar— başka meslekten insanlara bazen çok aykırı gelebilir.

Aynı soruyu hepimiz başka meslekten insanlar için sorabiliriz:

«Kuzum, nasıl insanlardır şu askerler?»

«Yahu ne biçim insanlardır şu politikacılar?»

«Ne cins insan olur şu iktisatçılar?»

«Ne mene kişilerdir şu sanatçı denen adamlar?»

Ekonomi ağırlıklı bir iktidarın hummalı planlama hızı içinde, sanatı, estetiği, ekolojiyi lüks sayma eğiliminde olanlar da çıkarsa hiç şaşmamak gerekir. Ekonominin arz ve talep kanunu dışında talepsiz arz peşinde yırtınan, yani Müslüman mahallesinde salyangoz satmaya çalışan bu küçük sanatçı zümresinin, sayısal bakımdan ciddiye alınır bir oy potansiyelinden yoksun oluşu da, küçümsenişine ayrıca çanak tutar. Ayakları yere basan, sağ duyulu, gerçekçi politikacılar ne kadar merak etse yeridir: Kimdir kuzum bu sanatçı denilen garip insanlar? Ne üretir, ne tüketirler? Bu enflasyon hengâmında ne yer, ne içerler? Ailelerini nasıl geçindirirler? Niye daha olumlu işler tutmazlar? Öykü yazacaklarına niye reklam teksti, şiir yerine niye şarkı sözü yazmazlar?

Neden ikide bir tekere çomak sokarlar? Neden kalkınma hamlesine bir tuğla da onlar koymazlar?

Oysa sanatçılar talepsiz arzın bir gün talebi yaratacağına inançlı olmasalar salyangoz satmada böylesine direnmezlerdi. Sayıları gerçi azdır ama tesirli olur fikirleri, keseleri züğürtse de gönülleri özverici. Aldılar mı ellerine kalemi, fırçayı, kemanı, avuturlar sefaletlerini. Mutludurlar dolu dolu. Güzel yaratmanın, dünyayı güzelliklerle donatmanın, halkı güzelle eğitmenin, zamana meydan okumanın, yarınlara kalmanın, öldükten sonra da var olmanın umudu ve coşkusu ile.

Bugün Galatasaray'ın 503. yılı kutlanıyor. Ölmez şair Tevfik Fikret, Galatasaray'ın ve hür düşüncenin çağrışımı Tevfik Fikret dipdiri aramızda. Aynı gün bir başka ölümsüz şairin Yahya Kemal'in anma haftası başlayacak... Masamda bir başka şairimizin, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın Almancaya çevrilmiş şiirleri duruyor: «Yaşarım/Bir daha/Okusa beni/Biri daha/diye yazmış bana ithafiyesinde. Ne kadar güzel özetliyor sanatçıların zamanı aşma özlemini. Okudukları, seyredildikleri, dinlendikleri sürece, birçok kez var olmanın sevincini.

Yine ölmez bir sanatçımızdı, Anadolu doğasına en tutkunumuzdu Halikarnas Balıkçısı. Sabahattin Eyuboğlu onun için şöyle demişti: «Balıkçıyı cennete komuşlar. Hani Gökova? demiş!»

İyi ki ikisi de termik santral projesinden yıllarca önce öldüler. Yaşıyor olsalar bugün yüreklerine inerdi.

Ya ya işte böyledir sanatçılar. Naiftirler. Nostaljiktirler, romantiktirler. DPT'nin planlarına, elektronik beyinlerin enerji hesaplarına, parlamento aritmetiğine pek ermez akılları. Onlar hep doğa tutkunudurlar. Tuz kokan denize, hava kokan havaya, kükürt gazı yememiş ağaca ve yeşilin en canlısına vurgundurlar. Çevrenin dumanla, sesle, çirkinlikle kirletilmesine karşıdırlar. Güne değil, yarına bakarlar hep. Tutarlı

ve uzun vadelidir özlemleri, işbitirici zekâlar onları küçümseseler de, parlamento çoğunluğu doğa estetiğine yan çizse de.

Bir gün iki resim muhakkak yan yana konacaktır: «Gökova 1984'te böyleydi, 1994'te böyle oldu» diye.

Bugün itirazlara aldırmayıp gülümseyenlere de, o zaman başkaları acı acı gülümseyecektir, inanın.

2 Aralık 1984

TÜRK İNSANINI (İÇ)SİZLİKTEN KORUMAK

Yirmi yıldır görmediğim esnaf bir tanışa rastladım. Hal hatırdan sonra oğlunu sordum. Bunca yıl sonra oğlunun hem adını hem çocukluk anılarını hatırlayışıma şaştı. Adını nasıl unuturum, rahmetli dostum Ulvi Uraz'la adaştı. Çocukluk anılarını nasıl hatırlamam, aklma daha o yaştan aktör olmayı koymuştu. Ben daha sormadan babası açıkladı:

«Üniversiteyi bu yıl bitiriyor. İşletmeci olacak.» Sonra boynunu büktü, özürcü bir sesle:

«Ne yaparsınız. Artık his dünyası kalmadı. Devir ticaret devri.»

Durumu dört sözcükle özetlemiş oluyordu.

Ulvi'nin babası haklı. Bir hesapçı, kitapçı, bir kupkuru ve hoyrat gidişin içindeyiz. Artık ince duyarlılıklara elveda. Öyle sabırsızlaştık, üstünkörüleştik ki, kimin umuru artık Yunus ya da Emrah, Shakespeare ya da Kafka, kimin umuru doğa-insan ilişkisi, ya da hava kirlenmesi? Bu sanat ve kültürü küçümseyiş, bu doğayı hiçleyiş, bu yüzeyleşmede direniş nereye vardırır bizi, bir gün dersiniz? Tutalım ki bir yörede petrol çıktı. Friedmancı denemeler maya tuttu, tüm ülkeyi bolluk sardı, biter mi bununla dava? Eğer insanların içi boşalmışsa?

Bilim, sanat ve kültürdür insanı insan yapan, içini ısıtan, zaten kısa olan yaşamı yaşanmaya değer kılan. Tüm teknolojik konforlarla donatılmış bir robotlar dünyasında yaşamak ister misiniz?.. Ben istemem, kendi hesabıma.

İçsiz bir ortamı çoğu sanatçılar da aynı şekilde yadırgıyor, bu kurulaşmadan, yüzeyleşmeden onlar da yakınıyor olsalar gerektir. Bundan böyle sanat ve kültürün işlevselliği, onun reklama ve tüketime katkısı ile ölçüleceğe benzer. Şimdiden başlamadı mı şairlere, yazarlara reklam teksti, afiş sloganı yazdırmalar, bestecilere reklam korosu yaptırmalar, tiyatro sanatçılarını televizyon reklamlarında kullanmalar? Yapımcılar, rejisörler ve kameramanlar en büyük özeni ve olanca marifetlerini politik içerikli propaganda yayınlarında göstermiyorlar mı?

Maddileşen, hoyratlaşan, aceleci ve sabırsız bir yaşam üslubu sade bize vergi değil. Çağın bir zorunluğu...

Ne var ki Batı'da bu üslubun sanat ve kültür alanına yansıyan etkisi, bizdeki kadar korkutucu olmuyor. Çünkü sanat ve kültür, orada bir lüks sayılmıyor. Yüzyıllar boyu bireyin güncel yaşamına sinmiş, onun sökülmez bir parçası, köklü bir ihtiyacı haline gelmiş. Bunu bildikleri için de oradaki hükümetler günü kurtarmak telâşı ile yarını umursamamak gafletine düşmüyorlar. Uzun vadeli düşünmenin devlet adamlığının baş vasıflarından biri olduğunu biliyorlar. Hafif bir tavsama karşısında sanat ve kültürü canlandıracak önlemleri almayı hayati bir ödev sayıyorlar. İnsanın (iç)ini ihmal eden bir büyüme ve kalkınmanın balonvari, içi kof bir (şişme)den farklı olmayacağının bilincindeler.

Eski bir yılın bittiği şu anda, yeni umutlar getirmesi âdet olan yeni bir yılın eşiğinde, bizim özlemimiz ve dileğimiz de bu kültür yüzeyleşmesine karşı tüm iyi niyetli aydınların birlik olmaları, Türk insanının gün günden kurumakta olan (iç)ini sanat ve kültür nimetleriyle yeniden canlandırma yollarını aramalarıdır. Sanatsız ve (kültürsüz) kalmış bir milletin hayat damarlarından birinin kopmuş olacağını belirten

Atatürk'ün sözü, içtenliksiz ağızlarca klişe gibi bunca yinelenmesine karşın hiç aşınmadı. Her gerçekçi söz gibi bugün de geçerliğini koruyor. Bu cümleyi sade konservatuvarların değil, tüm devlet müesseselerinin, bakanlıkların, TBMM'nin duvarlarına da asmanın, asıl özüne, bilinçle, inançla varmanın ve gereğini yerine getirmeye bakmanın zamanıdır.

Sorun, Türk insanını (iç)sizlikten korumak sorunudur. Bu işin şakaya gelen yanı da yoktur.

Yine Atatürk'ün deyimiyle muasır medeniyetin seviyesine çıkabilmenin, yani insan gibi yaşamanın başka yolu da yoktur.

ALKIŞ ÜZERİNE

Geçende, biri televizyon yapımcılarına rüşvet teklif ederken yakalandı. Adamın zoru ille de ille Yarışma 16'ya katılmak. Oysa bundan önce katılmadığı yarışma kalmamış. Şampiyonluklar kazanmış, gözü doymamış. Anlaşılıyor ki bunu kendine iş edinmiş. Kafayı vurup durmadan ansiklopedik bilgi ediniyormuş. Sonra da kamera karşısında soruları bilince aldığı alkıştan dört köşe oluyormuş, «Bu yüzden toplumda büyük itibar görüyorum» diyor. Anlaşılıyor ki, yarışmacılık, hayatının bir içeriği belki de tek içeriği olmuş. O da bu yoldan (biri) olduğunu, kendini belgelediğini sanıyor. Şişine şişine geziyor. Ekrana çıkıp alkış toplaması engellenince de rüşvete başvuracak kadar gözü dönüyor.

Hiç unutamadığım bir sahnedir. Dostum Hıfzı Özcan'ın önayak olması ve hayırseverlerin himmetiyle özürlü çocuklara kazandırılan bir rehabilitasyon pavyonunu geziyorduk. Özürlü bir yavru, baş ve işaretparmaklarını önündeki halkaya uzatıyor, ama bir türlü kavrayamıyordu. Üç dört tecrübeden sonra nihayet başardı. Hemşirenin işaret ettiği çubuğa doğru götürdü. Ayarladı ve geçirdi. Büyük bir konsantrasyon çabası ile başarabildiği bu sınavdan sonra başını kaldırdı, bize hayretle baktı. Bu duygusal suskunluğumuzu yadırgadığı belliydi. İki elini birbirine yaklaştırıp alkış işareti yaptı. Neyi beklediğini işte o zaman anladık. Alkış, o başarıdan sonra rehabilitasyon eğiticilerinin onu alıştırdıkları haklı bir ödüldü.

Oyundan sonra alkış almayan bir aktör hastalanır. Alkış o meşakkatli mesleğin tek ama en yoğun mükâfatıdır. Tanrı'nın her gecesi alkışlanırlar yine de doyamazlar. Ömrümün çoğu, onların arasında geçti. Gün boyu otuz dokuz derece ateşle yatıp inleyen, saat dokuza doğru doping iğneleri ile tiyatroya koşan oyuncu, perde açılıp da sahne ışıklarını ve seyircilerin elektriğini üzerinde hissedince hastalığım o anda unutur, giyindiği kişi olur, oyundaki kişiliğine bürünür. Hele oyun bitip de dört yüz çift elin alkışını alınca dünyadaki dopinglerin en güzeli ve güçlüsü ile dört yapraklı gül olur.

Aktör alkışa alışıktır. Bu ona belli bir doygunluk verir. Halkı selamlayışında bu kanıksamayı da sezersiniz. Hem alkışa açtır, hem de doygun. «Madem beni alkışlıyorsunuz, sağ olun ustalığımın farkındasınız demek. İşte ben de duygulanmış ve mütevazı bir minnet pozu ile önünüzde eğiliyorum» der gibidir. Oyunun gala gecesi alkışlanan yazar ise böyle şeye alışık değildir. Zaten iki üç yılda bir konar böyle bir devlet başına. Sahneye çağrıldığında adımını şaşırır, halka mı teşekkür etsin, oyunculara mı, rejisöre mi bocalar. Bir bayram çocuğu sevinci ile ne yapacağını şaşırır, baş kadın oyuncunun elini öper, rejisöre sarılır, baş erkek oyuncuyu kutlar, bir el sıkışma, öpüşme şaşkınlığı ile kimsenin hatırı kalmasın diye bir sarılışma, kutlaşmadır gider.

Alkış nedir? Bir sevinç, bir coşku, bir övgü, bir onurlama simgesi olarak iki eli birbirine çırpma. Bir yaşındaki yavru sevinince neden iki elini birbirine çırpar? Bu içten gelen, öğrenilmeden yapılan atavik içgüdüsel bir jest midir, yoksa küçük yaratığın ilk taklit denemesi mi? Hâlâ tam kestirebilmiş değilim. Bence en sevimli alkış, sevinç sayhalarının da karıştığı o iki küçük yumuk elin birleşmesidir.

Bu kadar içten, bu kadar çocuksu bir sevinç alkışına büyüklerde de rastladığım oldu. Bir charter uçağı ile Almanya'dan geliyordum. Uçak yere konar konmaz bir alkıştır koptu. Salimen yere varma sevinci ile pilotu onurlamanın birleştiği bu tür bir alkış, sanırım havacılık dünyasında yenidir ve bizim sevimli Alamanyalılarımızın buluşudur.

Alkış insanoğlunun bir gereksinmesidir. Ayıplamamalı. Evet alkış beklemek bir zaaftır. Ama insanoğlu buna gelinceye kadar, nice zaaflarla maluldür. En değerli alkış galiba beklenmeden alman alkıştır. Bir de alkışı hiç umursamayanlar vardır. Bunlar bilge kişilerdir. Kendi kendilerine yetenlerdir. Kendilerini belgelemek için başkasının onayına, dopingine gereksinme duymayanlardır. Böyle birini tanımıştım. Kendini alkışlayan kitleye:

«Sağ olun var olun, elinize yazık» demişti. «O ellerle siz kimleri alkışladınız. Beni de onların arasına katmanız hiçde iltifat değil» demeye nezaketi mani olduğu için.

14 Nisan 1985

DEMOKRASİ KURU BİR ETİKET DEĞİLDİR

Eski adı ile «hâkimiyet-i milliye» sonraki Türkçeleştirilmiş hali ile «ulusal egemenlik» kavramı, aslında halk egemenliği deyimine daha iyi uymaktadır. Nitekim, Atatürk de öyle demiyor mu:

«Esas itibariyle tetkik olunursa bizim görüşlerimiz —ki halkçılıktır— kuvvetin, kudretin, hâkimiyetin, idarenin doğrudan doğruya halka verilmesidir, halkın elinde bulundurulmasıdır. Ve şüphe yoktur ki bu, dünyanın en kuvvetli bir esası, bir prensibidir.»

Kurtuluş Savaşı'ndan önce, son Osmanlı padişahının topladığı saltanat şûrasında bu şûraya Darülfünun'un temsilcisi olarak katılan Devletlerarası Hukuk Profesörü Ahmed Selahattin Bey, «Şûra-yı saltanat toplamanın zamanı çoktan geçmiştir. Şimdi devir şûra-yı millet toplama devridir» diye bir çıkış yapmıştı.

Sultanın aczine karşın, Atatürk'ün harekete geçirdiği «milli irade» kendi kurtuluşuna kendi karar vermiş, yaşlısı genci, kadını erkeği ile bu mucizeyi birlikte gerçekleştirmiş ve böylece yeni kurulacak cumhuriyette yönetime katılıp kendi kendini idare etmeye de fazlasıyla hak kazanmış bulunuyordu. 23 Nisan 1920'de kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi hem halk iradesine karşı duyulan şükran ve saygının bir ifadesi, hem de ilerileri gören Atatürk'ün çağın gidişine ayak uyduran ve demokrasiyi, başlangıçta tek partili de olsa, yerleştirmek isteyişinin bir işareti idi.

O günkü şartlar içinde ideal bir demokrasi

kurulamayacağı doğaldı. Altı yüzyıl boyu babaerkil bir teokratik rejimin kaderci ve teslimiyetçi kulluğuna alıştırılmış Türk insanını bir günün içinde eşitlik bilincine erişmiş, eleştiri ve sorumluluk duygusu güçlü birer yurttaş yapmak elbet mümkün değildi. Halk egemenliğine, demokrasiye önce alışmamız için de gelişmemiz, oluşmamız ve bu uğurda büyük mücadeleler vermiş Batı toplumlarına göre celikle gelenek eksiğimizden doğan handikapları kapamamız gerekiyordu.

1876 ve 1908 denemelerinden ibaret küçük bir geçmiş bu zor rejimi onsuz edemeyecek kadar benimsememize yetmemişti. Gerçek demokrasiye kuşaklar sonra varılacağını herkesten iyi sezen Atatürk'ün bu halk egemenliği bayramını, onu asıl gerçekleştireceğine inandığı yarının kuşaklarına hediye edişindeki mana belki de böyle yorumlanabilir.

İşte 65 yıldır hâlâ demokrasiye geçiş çabaları içindeyiz. Daha bir hayli de ona varamayacağız. Çünkü demokrasi sadece biçimsel bir prosedür değildir. Tüm partilere eşit seçim şansları verilse de, bugünkü kısıtlamaların tümü kalksa da, tüm seçmenler oy haklarından yararlansalar da, demokrasinin örnek bir şekilde işleyeceği kolaylıkla iddia edilemez.

Demokrasi tek tek bireylerin değerine bel bağlamış bir rejimdir. Bireyin kişiliğine karşı en saygılı rejimdir. Birey, kişiliğini geliştirmedikçe, dış etkilerden kurtulup kişisel bir yargı sahibi olmadıkça, yani kendi olamadıkça, kendinin en iyisine varamadıkça vereceği oyun aritmetik değeri dışında bir ağırlığı olamaz. Halk egemenliği, insanın önce kendine egemen olmasını, kendini olgunlaştırmasını öngörür. Bu da evden başlar. Aile reisi olduğu için, yahut yaşlı olduğu için, yahut bir makam, bir rütbe işgal ettiği için bu yükseltilerden aşağı doğru ahkâm kesen, etrafa buyruklar yağdıran mizaçtaki insanlar kendi kendilerine egemen olma sınavından geç-

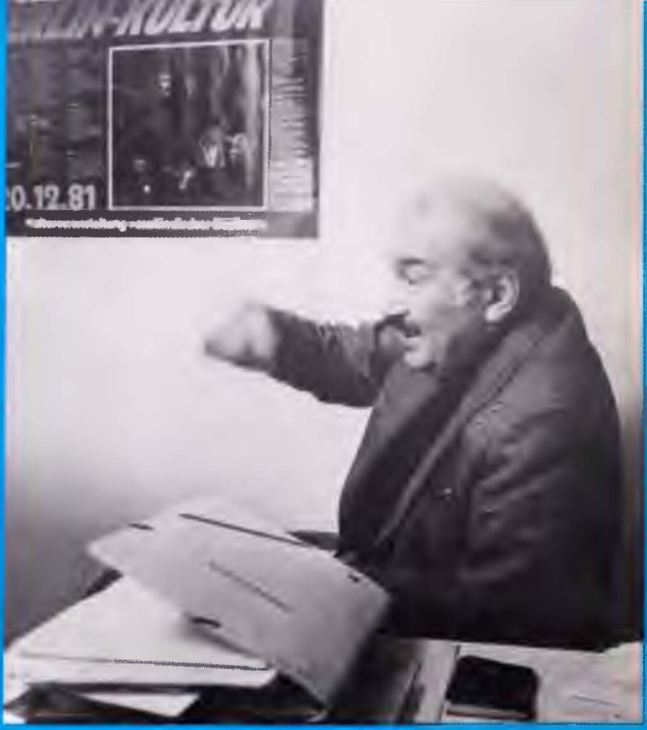
miş sayılamazlar. Demokrasi tolerans rejimidir. Başkalarını sabırla dinleme rejimidir. Alçakgönüllü olup hatalarını kabul etme rejimidir. Tartışmasız demokrasi olmaz. Tartışmaları gerçeğe varma yolu saymayıp bir onur düellosu sayan hışırlar gerçek demokrat olamazlar. Demokrasi seçimden seçime, 23 Nisan'dan 23 Nisan'a gösterişli nutuklar atmak değildir. Milleti çocuk yerine koymak, vasilik taslamak da değildir.

Demokraside elpençe divan durup boyun kırmak yoktur. Dalkavukluk, «evet efendimcilik», «sepet efendimcilik», «aynen keramet efendimcilik yoktur. Demokrasi zart zurta hiç gelemez. «Bu budur», «Ben yaptım oldu» sananların balonunu deler. Demokrasi kuru bir etiket değildir. Demokrasi bir düşünce tarzıdır, bir yaşam üslubudur.

Hasılı demokrasi en güç rejimdir.

Çünkü kültür ister, olgunluk ister, eğitim ister. Sade fikir özgürlüğü, söz eşitliği yetmez. O fikir ve sözlerde seviye de ister.

28 Nisan 1985

"Haldun Taner"'i tanır mısınız? Elbette. Hikâyemizin ünlü adı, büyük oyun yazarı, usta denemeci, iyi fıkracı *Haldun Taner*'i kim tanımaz ki... Hikâyelerinde, oyunlarında, denemelerinde ve anılarında erdem en yüce değerdir. Unutulmamak, kültüre, sanata emek verenleri yaşatmak için çabaların en güzelini harcamaya yeminlidir.

Haldun Taner'in çalışmaları ödüllendirilmiştir de. New York Herald gazetesinin düzenlediği uluslararası hikâye yarışmasında *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu* birinci olmuş, *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* Türk Dil Kurumu Oyun Ödülünü almış, *Onikiye Bir Var* Sait Faik Hikâye Armağanını kazanmış. Bu yıl da *Yalıda Sabah*'la Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülüne lâyık bulundu.... Kitaplığınızda *Haldun Taner* yerini almadıysa yazık. Yarın geç olabilir. İnsanı -yerelden evrensele- erdemleriyle, zaaflarıyla, zavallılıkları ve yücelikleriyle o tanıttı bize."

Doğan Hızlan, Hürriyet, 18.3.1984